

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Avaliku õiguse osakond

Martin Mändveer

**PANEVĚŽYS-SALDUTIŠKISE RAUDTEE KAASUS
JA NÕUDE RAHVUSLIKU ISELOOMU KRITEERIUM
DIPLOMAATILISE KAITSE ÕIGUSE TEKKIMISEL**

Magistritöö

Juhendaja
Dr. iur. Lauri Mälksoo

Tartu
2016

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Alaline Rahvusvaheline Kohus	6
1.1. Ajalugu.....	6
1.2. Kohtu koosseis ja pädevus	7
1.3. Kohtumenetlus	9
1.4. Eesti ja Leedu Alalises Rahvusvahelises Kohtus	10
2. Penevežis-Saldutiškise raudtee kaasus	12
2.1. Asjaolud	12
2.1.1. Raudtee-ettevõtte ja selle saatus Esimese maailmasõja ajal	12
2.1.2. Raudtee-ettevõtte üleminek Eestile	13
2.1.3. Raudtee-ettevõtte saatus Eesti Vabariigis	13
2.1.4. Kohtueelne vaidlus	15
2.2. Kohtuasi	18
2.2.1. Kohtumenetlus	18
2.2.2. Kohtuotsus.....	23
2.2.3. Kohtunikud ja nende eriarvamused.....	25
2.2.4. Poolte esindajad ja <i>ad hoc</i> kohtunikud.....	28
2.2.5. Majanduslik tähtsus.....	32
2.2.6. Vaidluse edasine saatus	33
3. Nõude rahvusliku iseloomu kriteerium	34
3.1. Diplomaatiline kaitse kui riigi subjektiivne õigus	34
3.2. Kodakondsus rahvusliku iseloomu kriteeriumi tingimusena.....	36
3.2.1. Kodakondsus kui ainus tingimus	36
3.2.2. Tegeliku sideme puudumine riigi ja isiku vahel	38
3.2.3. Teiste riikide esindusõigus	40
3.3. Ajalised tingimused	41
3.3.1. Rahvuslik iseloom kahju tekkimise ajal	41
3.3.2. Katkematu ja jätkuva kodakondsuse nõue	45
3.3.3. Riikliku õigusjärgluse küsimus	46
3.4. Panevėžys-Saldutiškise raudtee kaasuse mõju rahvusvahelisele õigusele.....	50
3.4.1. Kaasusest tulenevate teeside positsioon rahvusvahelises õiguses	50
3.4.2. Kaasusest tulenenud teeside sobivus õiguskorda	52
Kokkuvõte	56
<i>Panevezys-Salutiskis Railway Case</i>	60
Kasutatud kirjandus	65
Kasutatud õigusaktid	66
Kasutatud arhiivimaterjalid	66
Muud kasutatud materjalid	68
Lisa	69

Sissejuhatus

Aastatel 1937-1939 Rahvasteliidu Alalise Rahvusvahelise Kohtu menetluses olnud Panevėžys-Saldutiškise raudtee kaasus jäi Eesti Vabariigile enne Teist maailmasõda ainsaks kokkupuuteks rahvusvahelise kohtupidamisega. Seda arvesse võttes on kindlasti tegu ühe Eesti õigusajaloo olulisema, ent peaaegu et täiesti läbi uurimata verstepostiga. Teemaga tutvudes torkas koheselt silma asjaolu, et kaasusele on viidatud tunduvalt rohkem välismaa kui Eesti õiguskirjanduses.

Kaasuse asjaolud tunduvad esmapilgul kummastavad - miks läks Eesti sõbralikult Balti riigilt välja nõudma Vene ajal ehitatud raudteed, mis asus Leedu territooriumil, ja seda veel peaaegu kakskümmend aastat pärast kahe riigi iseseisvuse väljakuulutamist? Kui ehk veidi laiemale ringkonnalegi on teada, et kohus Eesti avaldust ei rahuldanud, siis selliste asjaolude pealt tõusetub kohe küsimus, et kas Eesti nõudel üldse mingisugust alust oli? Kohtumenetluses püstitas Leedu kaks vastuväidet, millest esimene käsitles nõude rahvusliku iseloomu puudumist ning teine siseriiklike õiguskaitsevahendite mitteammendamist. Kohus tegi otsuse vaid teise osas ning kohtumenetluse taandamise tõttu esimest vastuväidet lahendada ei tulnud. Just siseriiklike õiguskaitsevahendite ammendamise reegel on rahvusvahelisse õigusesse jõudnud kindla pretsedendina, olles ainus, mis kajastus kohtuotsuses siduva otsusena.

Käesoleva töö juures on tähelepanu alla võetud aga Leedu esimene vastuväide ja kohtuotsuse mõju rahvusvahelise õiguse kujunemisele. Kuigi kohus ei teinud esimese vastuväite osas siduvat otsust, lisati otsusesse siiski kohtu arusaam õiguslikust olukorrast ning ka seda otsust on eeskujuks võtnud nii rahvusvahelised kohtud kui erialakirjandus. Töö ülesandeks on uurida, kas Panevėžys-Saldutiškise raudtee kaasus mõjutas nõude rahvusliku iseloomu kriteeriumi kujunemist diplomaatilise kaitse tekkimisel ning milliseks on muutunud kaasuse positsioon nimetatud kriteeriumit käsitlevas rahvusvahelise õiguse raamistikus.

Kuivõrd esimese vastuväite kohta tehtud otsus oli mittesiduva ehk *obiter dictum* iseloomuga, siis tõstatub hüpotees, et Panevėžys-Saldutiškise raudtee kaasuse käsitlemine pretsedendina ei ole õigustatud ning et selle mõju rahvusvahelisele õigusele tuleneb kohtuotsuse väärist tõlgendamisest.

Töö esimene ülesanne on anda selgitust kaasuse asjaolude, Eesti nõude aluse ja kohtumenetluse käigu kohta. Tegu on peamiselt kirjeldava peatükiga, kuid ilma selleta oleks võimatu mõista kaasuses esinenud õiguslikke probleeme ning teha järeldusi kaasuse mõju kohta rahvusvahelises õiguses. Lisaks on oluline anda ülevaade puhtalt lõplikust kohtuotsusest, ilma viideteta selles esinevatele võimalikele probleemidele.

Õiguslikud probleemid tulevad analüüsimisele töö teises osas, mis lahutab nõude rahvusliku iseloomu kriteeriumi laiali selle sisuelementide järgi. Nii analüüsitakse üheskoos kaasuses esinenud õiguslikke probleeme kui ka sama käsitlust varasemas ning hilisemas kohtupraktikas ja erialakirjanduses. Samuti kuuluvad analüüsimisele ka teemakohased kohtunike eriarvamused. Lisaks käsitletakse kriteeriumist terviklikuma pildi saamiseks ka neid kriteeriumi elemente, mida Panevėžys-Saldutiškise raudtee kaasus ei puudutanud.

Varasemalt pole kaasusest suuremaid kokkuvõtteid ega uurimusi eriti tehtud. Üks põhjalikumaid artikleid antud teemal on doktorandi Jaanika Erne 2010. aastal kirjutatud artikkel, milles kaasusega näitlikustatakse Eesti eraõiguse arengut enne iseseisvust ja iseseisvusperioodi alguses.¹ Sisuliselt oli tegu aga kaasuse, selle lahendi ja kohtunike eriarvamuste lühikese kokkuvõttega, millel eraldiseisev originaalväärtus puudus. Seetõttu on käesoleva magistritöö osaline ülesanne pakkuda terviklikku sisukirjeldust ka kohtuasjast endast, lisaks ka kirjeldada kohtuasjaga seotud isikuid, andmaks arusaama kohtuotsuse olulisusest.

Töö teoreetiline osa keskendub kohtusse pöördumise eeldustele ja seda just Alalise Rahvusvahelise Kohtu ajalugu ja jurisdiktsiooni selgitades. Lisaks hõlmab teoreetiline osa kohtumenetluse reeglistikku, mis peaks andma ülevaate kohtumenetluse käigu õiguslikust alusest - niisamuti selgitama abstraktselt menetluse käigus ette tulevaid olukordi. Eraldi tuleb keskenduda Eesti ja Leedu olukorrale seoses Alalise Rahvusvahelise Kohtu jurisdiktsiooniga, sest see moodustas olulise osa kohtumenetluses kerkinud õiguslikest probleemidest.

Kuivõrd erialakirjandus on kaasust puudutanud vaid spetsiifiliste teemakäsitluste all, siis tuleb antud töös pöörduda peamiselt algallikate poole. Nendeks on ÜRO Rahvusvahelise Kohtu kodulehel olevast Alalise Rahvusvahelise Kohtu dokumentide andmebaasist kättesaadavad materjalid.² Panevėžys-Saldutiškise raudtee kaasuse materjalid on esitatud kahes seeria hulgas. Seerias A/B on esitatud kohtuotsused ja kohtunike eriarvamused ning seerias C on esitatud muud kohtuasjaga seotud materjalid nagu poolte esitatud dokumendid ning istungite protokollid.³ Samad materjalid on paberkogumikuna saadaval ka Tartu Ülikooli raamatukogus.

¹ J. Erne. Political and Legal Problems Related to Estonian Private Law Reforms Prior to the Formal Statehood Period and During the Early Formal Statehood Period. - Nordic Journal of International Law 2010, Vol. 79, No. 4.

² Publications of the Permanent Court of International Justice (1922-1946). International Court of Justice. - www.icj-cij.org/pcij/index.php?p1=9 (16.04.2016).

³ The Permanent Court of International Justice: its Constitution and Work. 1922-2012. Trilingual Book. Haag: 1939/2012. - www.icj-cij.org/pcij/serie_other/cpij-pcij.pdf (29.04.2016). Lk. 202.

Kohtu ametlikeks keelteks olid nii prantsuse kui ka inglise keel.⁴ Kuivõrd poolte ja kohtu vaheline asjaajamine käis prantsuse keeles, on ingliskeelsete materjalide puhul peaaesjalikult tegu tõlgetega. Ometi ei ole mitte kõiki materjale inglise keelde tõlgitud ehk kirjalikus menetluses esitatud dokumendid, samuti kohtuistungite ajal kohtunike esitatud küsimustele antud vastused ja kirjavahetus esineb materjalide hulgas vaid prantsuskeelsena.

Kui alguses näis see prantsuse keele mittevaldajale suure probleemina ning plaanis oli ka materjalide osaline tõlkimine inglise keelde, siis töö edenedes ei pidanud ma tõlketööd enam vajalikuks. Nimelt kirjeldas kohtuotsus asjaolusid juba niigi põhjalikult ning kohtuotsuses nentis ka kohus mitmel korral, et esitatud dokumendis jäi pool oma varasemate seisukohtade juurde, mis olid aga asjaolude juures juba piisava detailsusega üles märgitud. Võib arvata, et antud dokumentidest tulenev lisandväärtus töösse oleks suhteliselt väike ning igal juhul paisuks ebaproportsionaalselt läbitöötamist vajavate materjalide maht (ligi 700 lk.).

Muu oluline kaasuse kohta käiv normatiivmaterjal pärineb samuti nimetatud Alalise Rahvusvahelise Kohtu materjalide dokumentide andmebaasist. 1929. aastal vastu võetud ja 1936. aastal jõustunud kohtu statuudi ja 1936. aastal vastu võetud kohtu reeglid leiab 1940. aasta väljaandest.⁵ Kohtu ajaloo, kohtukoosseisu ja kaasuste kokkuvõtte kohta leiab infot samast andmebaasist leitavast *Trilingual Book*'ist.⁶

Diplomaatilisest kaitsest üldiselt on eesti keeles põhjalikumalt kirjutanud Maarja Teder, kohtuasja mõjust ning nõude rahvusliku iseloomu kriteeriumist aga ingliskeelses õiguskirjanduses Maurice Mendelson ja Patrick Dumberry.⁷ Kõige põhjalikumad kokkuvõtted nõude rahvusliku iseloomu kriteeriumi tänapäevasest käsitlesest rahvusvahelises õiguses pärinevad ÜRO juures tegutseva Rahvusvahelise Õiguse Komisjoni koostatud kodifikatsioonist ja selle ettevalmistavatest materjalidest.⁸

Rahvusvahelised kohtud - riiklik kontinuiteet - rahvusvaheline õigusloome - õigusajalugu

⁴ Trilingual Book. Lk. 42.

⁵ Statute and Rules of Court. Fourth Edition. 1940. - PCIJ, f D, n 1.

⁶ Trilingual Book.

⁷ M. Teder. Diplomaatiline kaitse rahvusvahelises õiguses: olemus, teostamine ja piirangud. - Juridica 2007/III; M. Mendelson. Runaway Train: The 'Continuous Nationality' Rule from the Panavezys-Saldutiskis Railway case to Loewen. - T. Weiler. International Investment Law and Arbitration: Leading Cases from the ICSID, NAFTA, Bilateral Treaties and Customary International Law. London: Cameron May Ltd, 2005, Chapter 4; P. Dumberry. Obsolete and Unjust: The Rule of continuous Nationality in the Context of State Succession. - Nordic Journal of International Law 2007, Vol. 76, No. 2-3.

⁸ Diplomatic protection. Report of the International Law Commission on the work of its fifty-eighth session. 2006. - ILC, f Annual Reports, 2006: 58th session, Chapter IV; J. R. Dugard. Diplomatic protection. First report on diplomatic protection, by Mr. John R. Dugard, Special Rapporteur. 20.04.2000. - ILC, f Analytical Guide, 9.8 Diplomatic protection, n A/CN.4/506.

1. Alaline Rahvusvaheline Kohus

1.1. Ajalugu

Alaline Rahvusvaheline Kohus oli esimeseks üldjurisdiktsiooniga pidevalt tegutsevaks rahvusvaheliseks kohtuks ning see moodustati 1920. aastal kohe pärast Rahvasteliidu loomist, kuigi tegutsema hakkas alles 1922. aastal. Mõnes mõttes võib selle kohtu eellaseks lugeda 1899. aasta Haagi rahvusvaheliste vaidluste rahumeelse lahendamise konventsiooniga loodud Alalist Vahekohut, kuid selle ülesanne oli pakkuda alaliselt kättesaadavat arbitraaži, ei olnud alaliselt tegutsev, vaid vajadusel kokku kutsutav institutsioon ning ei omanud üldjurisdiktsiooni lepinguosaliste riikide suhtes.⁹ Niisamuti puudusid Alalisel Vahekohtul oma kokkulepitud menetlusreeglid ning need määrati igakordselt vastavalt poolte vahelisele kokkuleppele.¹⁰ Seepärast Alaline Rahvusvaheline Kohus ka ei asendanud Alalist Vahekohut ning viimane tegutseb edasi kuni tänase päevani.

Rahvasteliit võttis Alalise Rahvusvahelise Kohtu statuudi vastu 13. detsembril 1920.¹¹ Kuigi Rahvasteliidu peakorter asus Šveitsis Genfis, siis uue rahvusvahelise kohtu tegutsemiskohaks määrati Haag Hollandis, kus olid 1899. ja 1907. aastal toimunud olulisemad rahvusvahelised konverentsid ning kus tegutses ka Alaline Vahekohus. Veelgi enam, kaks rahvusvahelist kohut hakkasid jagama ruume Haagi Rahupalees, mis valmis Alalise Vahekohtu jaoks 1913. aastaks.¹²

Statuudi kehtima hakkamiseks pidid selle heaks kiitma pooled statuudi vastuvõtmise hetkel Rahvasteliidu liikmeks olnud riigid, mis saavutati 1921. aasta septembriks. Pärast seda valis Rahvasteliidu Täiskogu kohtule esimesed kohtunikud, kes alustasid tööd 1922. aasta jaanuaris.¹³ Kohtu jurisdiktsiooniga said liituda ka Rahvasteliidu välised riigid. Nii näiteks allkirjastasid Ameerika Ühendriigid kohtu statuudi 1935. aastal, olemata Rahvasteliidu liikmesriik, kuid USA Senat keeldus statuuti ratifitseerimast. USA-l oli aga algusest peale Alalises Rahvusvahelises Kohtus oma kohtunik.¹⁴

Panevėžys-Saldutiškise raudtee kaasus jäi Alalisel Rahvusvahelisel Kohtul üheks viimaseks lahendatud kaasuseks. Kohus pidas oma viimase avaliku istungi 4. detsembril 1939 ning pärast

⁹ Trilingual Book. Lk. 15; History. The Court. International Court of Justice. - www.icj-cij.org/court/index.php?p1=1&p2=1 (16.04.2016).

¹⁰ Trilingual Book. Lk. 51.

¹¹ Statute and Rules of Court. First Edition. 1926. - PCIJ, f D, n 1. Lk. 4.

¹² History. International Court of Justice.

¹³ Trilingual Book. Lk. 19.

¹⁴ Trilingual Book. Lk. 220.

natsionaalsotsialistliku Saksamaa sissetungi Hollandisse 1940. aasta mais lõpetas igasuguse tegevuse. Formaalselt viidi kohus ajutiselt üle Rahvasteliidu peakorteri juurde Genfi neutraalses Šveitsis.¹⁵

1945. aasta septembris pöördus kohus kahes poolelijäänud kohtuasjas avalduse esitanud riikide poole, et teha kindlaks nende edasised kavatsused antud asjades. Belgia loobus asja edasisest menetlusest Bulgaaria vastu põhjusel, et Belgia valitsusel puudus võimalus Punaarmee poolt vallutatud riigis olevat ettevõtet esindada.¹⁶ Liechtenstein jättis samuti Punaarmee poolt vallutatud Ungari vastu algatatud kohtuasjas üldse kohtu järelepärimisele vastamata.¹⁷

Alalise Rahvusvahelise Kohtu kohtunikud astusid 31. jaanuaril 1946 ametist tagasi ning ÜRO Peaassamblee esimesel istungil 6. veebruaril 1946 valiti mitmed neist uue Rahvusvahelise Kohtu kohtunikeks. Alaline Rahvusvaheline Kohus saadeti ametlikult laiali 1946. aasta aprillis.¹⁸ Kokku jõudis see teha 32 siduvat otsust kas jurisdiktsiooni või vaidluse sisu küsimuses ning lisaks 27 nõuandvat otsust.¹⁹

1.2. Kohtu koosseis ja pädevus

Kohtu alusdokumendiks jäi kohtu statuut, mille 1929. aasta muudatused jõustusid 1936. aastal.²⁰ Statuut sätestas reeglid kohtu struktuuri, pädevuse, kohtumenetluse ning eraldi peatükis veel nõuandvate otsuste kohta. Menetlusreeglitest olid statuudis välja toodud vaid kõige olulisemad ning täpsemad menetlusreeglid jäid kohtu enda koostada (statuudi art. 30). Neid hakkas kohus järgemööda koostama kohe pärast kohtu loomist ning suuremalt täiendati neid 1926., 1931. ja 1936. aastal.²¹

Kohtunike koosseisu moodustasid viisteist kohtunikku (art. 3). Kohtunikukandidaadid esitasid riigid kindlaksmääratud blokkidena ning nad valiti ametisse Rahvasteliidu Täiskogu ja Nõukogu poolt (art. 4 § 1), kusjuures mõlemas pidid kandidaadid saama absoluutse enamuse toetuse (art. 10 § 1).²² Kohtunikud valisid enda seast kolmeks aastaks esimehe (*President*) ja aseesimehe (*Vice-President*) (art. 21 § 1). Otsuse tegemise jaoks piisas üheksast kohtunikust

¹⁵ History. International Court of Justice.

¹⁶ Trilingual Book. Lk. 195.

¹⁷ Trilingual Book. Lk. 196.

¹⁸ History. International Court of Justice.

¹⁹ Trilingual Book. Lk. 200.

²⁰ History. International Court of Justice.

²¹ Trilingual Book. Lk. 239.

²² Trilingual Book. Lk. 21-23.

(art. 25 § 3).²³ Kohtuvaidluse poolteks olnud riigid võisid kohtumenetlusse lisada enda poolt *ad hoc* kohtuniku juhul kui vastavast riigist ei olnud kohtunike koosseisus alalise volitusega kohtunikku (art. 31 § 2). Sellised *ad hoc* kohtunikud omasid vastava menetluse juures teiste kohtunikega võrdseid õigusi (§ 5).²⁴

Rahvasteliidu põhikirja artikkel 14 järgi sai kohus teha kahte tüüpi otsuseid: siduvaid ja nõuandvaid.²⁵ Peale üldmenetluse said pooled pöörduda kohtu erikodade poole, milleks olid esiteks Kiirmenetluse Koda (*Chamber of Summary Procedure*) (art. 29) ja kaks valdkonnapõhist erikoda, mis tegelesid vastavalt tööõiguslike vaidlustega (art. 26) ja kommunikatsiooni- ja transiidivaldkonnas tekkinud vaidlustega (art. 27).²⁶ Võimalusest hoolimata jõudis Kiirmenetluse Koda koguneda vaid kahel korral ning valdkonnapõhistesse erikodadesse ei pöördutudki kogu kohtu tegutsemisperioodi jooksul.²⁷

Isikud Alalisse Rahvusvahelisse Kohtusse ise pöörduda ei saanud (art. 34) - nende nõuet võis esindada riik, mille kodanikuks isik oli.²⁸ Kuidas riik võis kohtusse sattuda, sõltus puhtalt riigi enda väljendatud tahtest. Selleks võis olla esiteks eriline leping (*compromis*) konkreetse vaidluse puhul, teiseks riikidevaheline leping konkreetse vaidluse või tulevikus tekkivate kindlat tüüpi vaidluste lahendamiseks (art. 36 § 1) või kolmandaks üldise iseloomuga avaldus samuti tulevikus tekkivate vaidluste lahendamiseks (art. 36 § 2).²⁹

Nimetatud avaldusteks olid kas kohtu statuudi lisast tulenenud valikuline klausel (*Optional Clause*) või 1928. aastal Rahvasteliidu poolt vastu võetud üldakt (*General Act*). Valikulise klausliga ühinenud riik nõustus kohtu jurisdiktsiooniga vaidluses riigiga, mis oli samuti valikulise klausliga ühinenud. Riigid said esitada klausliga ühinemisel tingimusi, näiteks piirata valikulist kohtu jurisdiktsiooni kindlat tüüpi nõuetele.³⁰ Üldaktiga liitunud riik nõustus lahendama oma rahvusvahelisel tasandil tekkinud vaidlusi lepitamise teel, kohtulahendiga ja arbitraaži teel. Kohtu Statuudi olid ratifitseerinud 50 Rahvasteliidu liikmesriiki.³¹ 1938. aastaks olid neist valikulise klausliga liitunud 38 riiki ning üldaktiga 23 riiki.³² Vastavaid riikidevahelisi lepinguid oli 1930. aastate lõpuks üle viiesaja.³³

²³ Trilingual Book. Lk. 27.

²⁴ Trilingual Book. Lk. 29.

²⁵ The Covenant of the League of Nations (Including Amendments adopted to December, 1924). Rahvasteliit. - avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp (16.04.2016); Trilingual Book. Lk. 33.

²⁶ Trilingual Book. Lk. 27.

²⁷ Trilingual Book. Lk. 27, 224

²⁸ Trilingual Book. Lk. 33.

²⁹ Trilingual Book. Lk. 34-35.

³⁰ Trilingual Book. Lk. 35; Statute and Rules of Court. First Edition. Lk. 6.

³¹ Trilingual Book. Lk. 200.

³² Trilingual Book. Lk. 35.

³³ Trilingual Book. Lk. 41.

1.3. Kohtumenetlus

Menetlus jagunes kirjalikuks ja suuliseks menetluseks (art. 43 § 1).³⁴ Esimene algas nõude esitamisega. Kohtu reeglite artikkel 41 alusel esitasid mõlemad pooled kohtule vaheldumisi kaks dokumenti. Esimesena andis nõude esitaja üle omapoolse nägemuse sündmuste käigust ja nõude alusest (*Memorial*), mille järel esitas oma vastava nägemuse (*Counter-Memorial*) kohtuvaidluse teine pool (reeglite art. 42). Nendele lisandus esimese poole vastus (*Reply*) ning teise poole vastus (*Rejoinder*).³⁵ Suuline menetlus toimus tavaliselt avalikel kohtuistungitel ning ka seal said mõlemad pooled paaril korral järjest sõna, mille järel sai kohus teha asjas otsuse.³⁶

Kohtuasja teine pool võis esitada taandusliku eel-vastuväite (*preliminary objection*) (reeglite art. 62), mille täpne sisu oli kohtul jäänud aastate jooksul sõnastamata, kuid mille eesmärk rahuldamise korral oli peatada kogu edasine menetlus.³⁷ Eel-vastuväidete esitamisel peatati ajutiselt menetlus muus osas kui nõude taandamise küsimuses ning vastuväite lahendamiseks korraldati spetsiaalselt selle jaoks avalikud kohtuistungid (reeglite art. 62 § 4). Tegu oli seega justkui kõrvalmenetlusega, mille lõpus võis kohus eel-vastuväite kas rahuldada, tagasi lükata või otsustada selle lahendamine koos vaidluse esemega (§ 5).³⁸

Kohtuotsused pidid kohtu statuudi artikkel 38 järgi põhinema eelkõige nendel rahvusvahelistel lepingutel, mida pooled enda jaoks kehtivaks tunnistasid. Lisaks olid kohtu jaoks allikates rahvusvaheline tavaõigus kui õigusnormina tunnustatud üldine praktika ning tsiviliseeritud rahvaste poolt tunnustatud õiguse üldprintsüübid. Niisamuti võis kohus võtta abistavateks allikateks õiguslikult siduvaid otsuseid ning kõrgelt kvalifitseeritud õigusteadlaste õpetusi. Lisaks sai kohus poolte nõusolekul teha otsuse puhtalt *ex aequo et bono* ehk tulenevalt kohtu õiglasest ja heausksest hinnangust, kuigi sellist olukorda ei jõudnudki Alalisel Rahvusvahelisel Kohtul tekkida.³⁹

Kohtunikud, kes kohtuotsusega ei nõustunud, võisid esitada oma eriarvamuse (art. 57), mis lisati Kohtu Registris kohtumaterjalide juurde.⁴⁰ Alalise Rahvusvahelise Kohtu otsused jäid lõplikuks ning üldjuhul ei olnud võimalik neid apelleerida. Küll aga oli statuudi artikkel 61

³⁴ Trilingual Book. Lk. 42-43.

³⁵ Edaspidi on töös kasutatud ingliskeelseid mõisteid.

³⁶ Trilingual Book. Lk. 43.

³⁷ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939 (including the text of the declarations by Judge Altamira and Judge *ad hoc* Römer'is). 1939. - PCIJ, f A/B76, n 1.

³⁸ Panevezys-Saldutiskis Railway. Dissenting Opinion by Mr. Hudson. 1939. - PCIJ, f A/B76, n 4. Lk. 45.

³⁹ Trilingual Book. Lk. 49; Eestikeelne tõlge samasisulisest Rahvusvahelise Kohtu statuudi art.-st 38. Vt. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikiri ning Rahvusvahelise Kohtu statuut. - RT II 1996, 24, 95.

⁴⁰ Trilingual Book. Lk. 48.

alusel võimalik kohtuvaidlust uuesti avada teistmise korras, kui avastati kohtuotsuse tegemise ajal teadmata olnud asjaolu, mis võis kohtuotsust oluliselt mõjutada. Teistmisavaldus tuli esitada kuni kuue kuu jooksul alates asjaolust teada saamisest ning maksimaalselt kuni kümne aasta jooksul alates kohtuotsuse tegemisest.⁴¹

1.4. Eesti ja Leedu Alalises Rahvusvahelises Kohtus

Eesti ja Leedu võeti Rahvasteliidu liikmeteks 21. septembril 1921.⁴² Eesti ratifitseeris kohtu statuudi allkirjastamise protokolli 2. mail 1923, liitudes samaaegselt ka valikulise klausliga järgnevas viieks aastaks, seejuures piirates kohtu jurisdiktsiooni valdkondades, milles Eesti oli teise riigiga kokku leppinud mõne muu vaidluse lahendamise võimaluse.⁴³ 1928. aastal pikendas Eesti valikulise klausli kehtimist järgmiseks kümneks aastaks, kuid sel korral ilma igasuguste piiranguteta. Viimast korda pikendas Eesti klausli kehtimist Panevėžys-Saldutiškise raudtee kohtumenetluse ajal 1938. aastal.⁴⁴

Leedu ratifitseeris kohtu statuudi allkirjastamise protokolli 16. mail 1922 ning oli juba pool aastat varem teatanud oma liitumisest valikulise klausliga järgnevas viieks aastaks.⁴⁵ Erinevalt Eestist Leedu kohtu jurisdiktsioonile alguses piiranguid ei teinud. Leedu pikendas klausli kehtimist 1930. aastal, mis tähendas, et vahepealsetel aastatel oli Leedu klauslist loobunud. Viimast korda pikendati klausli kehtimist 1935. aastal uuesti viieks aastaks.⁴⁶

Mõlemad riigid olid ratifitseerinud kohtu statuudi allkirjastamise protokolli, mis tähendas, et mõlema riigi jaoks kehtis Alalise Rahvusvahelise Kohtu jurisdiktsioon ilma täiendavate kokkulepeteta ning 1937. aastaks ehk Eesti avalduse esitamise ajaks ka ilma igasuguste piiranguteta.⁴⁷ 1931. aastal liitus Eesti lisaks veel 1928. aasta üldaktiga, väljendades tahet lahendada rahvusvahelisi vaidlusi eelpool kirjeldatud viisil, eelkõige siduva kohtuotsusega. Leedu üldaktiga liitunud ei olnud.⁴⁸

⁴¹ Trilingual Book. Lk. 48.

⁴² National Membership of the League of Nations. League of Nations Photo Archive. 2002. - www.indiana.edu/~league/nationalmember.htm (16.04.2016).

⁴³ Collection of Texts Governing the Jurisdiction of the Court. Fourth Edition. 1932. - PCIJ, f D, n 6. Lk. 18; Fourteenth Annual Report of the Permanent Court of International Justice (June 15th, 1937 - June 15th, 1938). 1938. - PCIJ, f E, n 14. Lk. 279.

⁴⁴ Fourteenth Annual Report. Lk. 279.

⁴⁵ Collection of Texts Governing the Jurisdiction of the Court. Lk. 19; Fourteenth Annual Report. Lk. 283.

⁴⁶ Fourteenth Annual Report. Lk. 283

⁴⁷ Fourteenth Annual Report. Lk. 60.

⁴⁸ Fourteenth Annual Report. Lk. 61-62.

Leedu oli Alalise Rahvusvahelise Kohtuga kokku puutunud ka varem, koguni kahel korral. Esimesena pöördus 1931. aastal kohtu poole Rahvasteliidu Nõukogu, paludes teha kohtul nõuandev otsus Leedu kohustuse kohta taastada sõjas kannatada saanud Wilno-Liepāja raudtee Leedu territooriumile jäänud lõik ja taastada sellega Leedu ja Poola vaheline raudteeliiklus. Kohus otsustas, et Leedul selline siduv kohustus puudus.⁴⁹

1932. aastal pöördusid kohtu poole ühisavaldusega Suurbritannia, Prantsusmaa, Itaalia ja Jaapani valitsused, nõudes Leedult Memeli (Klaipėda) piirkonna statuudist kinnihoidmist. Kohus leidis siiski Leedu kasuks, et Leedu kuberneril oli õigus tagandada piirkonna direktoraadi ehk täidesaatva organi juht Otto Böttcher pärast seda kui ta oli 1931. aastal ilma Leedupoolse heakskiiduta käinud läbirääkimisi pidamas Saksamaa Valitsusega. Samas leidis kohus, et Leedul ei olnud õigust selle järel piirkonna parlament laiali saata.⁵⁰

⁴⁹ Railway Traffic Between Lithuania and Poland (Railway Sector Landwarów-Kaisiadorys). Advisory Opinion of 15 October 1931 (including the text of the declarations by M. Altamira and M. Anzilotti). - PCIJ, f A/B42. Lk. 5; Trilingual Book. Lk. 133.

⁵⁰ Interpretation of the Statute of the Memel Territory. Judgment of 24 June 1932 (including the text of the declaration of Count Rostworowski, Judge, and M. Römer's, Judge *ad hoc*). - PCIJ, f A/B47. Lk. 5-6; Trilingual Book. Lk. 143-145.

2. Penevežis-Saldutiškise raudtee kaasus

2.1. Asjaolud

2.1.1. Raudtee-ettevõtte ja selle saatuse esimene maailmasõja ajal

Vaidluse objektiks oli Venemaa Keisririigis tegutsenud aktsiaseltsi vormis raudtee-ettevõtte Esimene Juurdeveo Raudteede Selts Venemaal⁵¹ (edaspidi „Venemaa ettevõtte“ ning üldisemalt „raudtee-ettevõtte“) ning selle poolt Kaunase ja Vilniuse kubermangudesse ehitatud juurdeveoraudtee. Ettevõtte asutati 1892. aastal ning 1897. aastal andis Venemaa valitsus sellele kontsessiooni, millega ettevõtte kohustus ehitama juurdeveoraudtee, ühendamaks Liibavi⁵²-Romnõ raudteeliini Panevėžys⁵³ peatuse Peterburi-Varssavi raudteeliini Sventziany⁵⁴ peatusega (vt. lisad, kaart nr. 1).⁵⁵

Oktoobrirevolutsiooni järel, vkj 14. detsembril 1917, riigistati Venemaal kõik pangad ning ettevõtete aktsiad, vara ja kohustused, teiste hulgas ka käsitletava Venemaa ettevõtte aktsiad. 28. juunil 1918 riigistati eraldi veel kõik era- ja juurdeveoraudtee-ettevõtted ning raudteed määrati Kommunaalmajanduse Rahvakomissariaadi haldusesse.⁵⁶

Mingit reaalset võimu bolševikud Panevėžys-Sventziany raudtee üle ei omanud, sest terve Leedu territoorium läks juba 1915. aastal Esimene maailmasõja sõjategevuse tulemusena Saksa vägede kontrolli alla.⁵⁷ Juba Saksa okupatsiooni kestel, 16. veebruaril 1918, oli välja kuulutatud Leedu Vabariigi iseseisvus ning pärast Esimene maailmasõja lõppu jäi raudtee Leedu vägede kontrollitud alale.⁵⁸

Leedu-Nõukogude sõja ajal 1919. aasta alguses vallutas Punaarmee piirkonna mõneks ajaks küll tagasi, kuid sõja lõpptulemusena jäi ala siiski Leedule. 1919. aasta septembris võttis Leedu valitsus Panevėžys-Sventziany raudtee oma kontrolli alla.⁵⁹ 1920. aasta oktoobris, Poola-Leedu

⁵¹ Inglise keeles esitatud kui *First Company of Secondary Railways in Russia*.

⁵² Praegu Liepāja.

⁵³ Tolleaegses eesti keeles tihti ka „Ponevish“.

⁵⁴ Praegu Švenčionėliai, poola k. Nowe Świąciany.

⁵⁵ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 13; Tegelikult ei asunud Panevėžys peatus mitte Liibavi-Romnõ liinil, vaid Radviliški-Dvinski (praegu Radviliškis-Daugavpils) liinil.

⁵⁶ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 10.

⁵⁷ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 10.

⁵⁸ Panevezys-Saldutiskis Railway. Application and Documents of the Written Proceedings. 1939. - PCIJ, f C86, n 3. Lk. 9.

⁵⁹ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 11; Separate Opinion by M. de Visscher and Count Rostworowski. 1939. - PCIJ, f A/B76, n 2. Lk. 27; 1919. aasta septembrit mainivad kohtumaterjalid vaid ühel korral. Mujal on igal pool teo toimepaneku aeg antud umbkaudsemalt: 1919. aasta. Pooled leppisid kokku, et raudtee võõrandati ajavahemikus 1919. aasta. Vt. järgmine viide.

sõja ajal, vallutasid Poola väed raudtee Saldutiškis-Sventziany lõigu ning Leedu kontrolli alla jäi kuni Teise maailmasõjani raudtee Panevėžys-Saldutiškise raudteelõik.⁶⁰

2.1.2. Raudtee-ettevõtte üleminek Eestile

Vastuolu Leedu ametliku positsiooniga tekkis Eesti Vabariigi ja Nõukogude Venemaa vahel 2. veebruaril 1920 sõlmitud Tartu rahulepinguga, mis peale Eesti Vabadussõja lõpetamise reguleeris ka Eesti territooriumile jäänud eraomandi saatuse, sealhulgas teatud aktsiaseltside vara küsimust.⁶¹ Lepingu täiendavate artiklite järgi läksid Eesti Valitsusele üle kõikide aktsiaseltside aktsiad, „kellel olid Eesti piirides ettevõtted“ ning mille aktsiad olid riigistatud Venemaa vkj 14. detsembri 1917. a. dekreediga (§ 2 lg 2).⁶² Nimetatud ettevõtete juhatuste asukohad tunnistati rahulepingu järgi üle viiduks Tallinna ning ettevõtete põhikirjade muutmise õigus anti üle Eesti Valitsusele. *Expressis verbis* oli rahulepingus määratud üle minema ka „Esimene juurdeveo raudteede selts“ (§ 2 lg 3).

Eesti seisukoht rahulepingu sätte eesmärgi kohta oli, et nimetatud vara ei riigistatud koos muu eraomandiga vkj 14. detsembril 1917⁶³, kuigi siin tekkis pigem vastuolu rahulepingu tekstiga, mille järgi läksid Eestile üle just need aktsiad, mis 1917. aasta dekreediga Venemaa Valitsuse käsutusse läksid (§ 2 lg 1).

Olulise asjaoluna andis rahuleping Eestile õiguse aktsiaseltside niisuguste ettevõtete üle, mis asusid Eesti territooriumil ning lepingu järgi ei tohtinud „mingil juhtumisel“ ulatuda Eesti õigused aktsiaseltside väljaspool Eesti territooriumit olevate ettevõtete peale (§ 2 lg 2). Sama aasta juulis-augustis sõlmisid ka Leedu ja Läti Nõukogude Venemaaga rahulepingud, kuid erinevalt Tartu rahulepingust kumbki neist eraomandi küsimust ei reguleerinud.⁶⁴

2.1.3. Raudtee-ettevõtte saatuse Eesti Vabariigis

Eesti ja Nõukogude Venemaa vahetasid Tartu rahulepingu ratifikatsiooniate 29. märtsil 1920 ning juba 7. aprillil kinnitas Eesti Valitsus määrusega Eestile üle tulnud, kuid veel

⁶⁰ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 12; See asjaolu oli Eesti ajakirjanduses teadmata, sest Sventzianyt peeti Saldutiškise poolakeelseks nimeks.

⁶¹ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 11.

⁶² Selles alapeatükis on sulgudes viidatud ühe ja sama artikli täiendava artikli sätetele. Vt. Täiendavad artiklid [Tartu] rahulepingu juure Eesti ja Venemaa vahel. Tartu, 1920. Täiendav artikkel 1 XI artikli juurde.

⁶³ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 11.

⁶⁴ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 11.

registreerimata aktsiaseltside ajutised eeskirjad.⁶⁵ Sellistel aktsiaseltsidel oli kohustus pidada üldkoosolek kahe kuu jooksul pärast määruse andmist. Üldkoosolek oleks olnud õiguspärane kui selle aluseks oli Venemaa valitsuse poolt kinnitatud põhikiri ning üldkoosoleku peamiseks eesmärgiks oleks olnud vastava põhikirja Eesti seadustega vastavusse viimine.⁶⁶

Juhul kui sellist koosolekut ei toimunud, läksid direktorite nõukogu õigused kaduma ja kohus määras aktsiaseltse juhtima kuraatorid, kelle ülesanne oli vajadusel ka aktsiaseltsi tegevus lõpetada ja selle vara laiali jagada nii nagu sellel ei oleks omanikke.⁶⁷ Kuigi kahe kuu jooksul raudtee-ettevõtte üldkoosolekut ei peetud, siis sellega veel õiguslikke tagajärgi ei kaasnud.⁶⁸ Alles 7. aprillil 1922 sekvestreeris Eesti Valitsus raudtee-ettevõtte vara ning 21. mail määras Tallinn-Haapsalu ringkonnakohus sellele kuraatori.⁶⁹

Venemaa ettevõtte teadaolevalt viimane aktsionäride koosolek toimus 1917. aasta juulis.⁷⁰ 23. novembriks 1922 kutsuti kokku aktsionäride üldkoosolek Riias. Selleks oli loa andnud Läti Valitsus ning koosolekut peeti Läti seaduste järgi. Üldkoosolekul anti direktorite nõukogule korraldus Eestis hoiule võetud varad tagasi saada ning hakata edasi haldama aktsiaseltsi varasid Leedus ja Poolas. Lätis olnud varad otsustati müüa Läti ettevõtetele 850 000 lati eest.⁷¹

4. augustil 1923 võeti Eestis vastu seadus, millega võidi riigistada kõik Venemaa raudtee-ettevõtte Eestis olnud varad. Seaduse aluseks võeti raudtee-ettevõttele 1897. aastal Venemaa Valitsuse antud kontsessiooni § 19, mis käsitles valitsuse õigust vara tagasi osta. Nimetatud õigus läks Tartu rahulepinguga üle Eestile.⁷² 1926. aastal ostis Eesti Valitsus ettevõttelt Tallinn-Viljandi/Pärnu raudtee ligi 250 miljoni Eesti marga eest ning 1935. aastal ostis Läti Valitsus veel Valga-Mõisaküla raudtee.⁷³

Vaid kuu aega pärast 1923. aasta seaduse vastuvõtmist, 7. septembril, andis Eesti Valitsus loa pidada Venemaa raudtee-ettevõtte üldkoosolek koos kuraatoritega 19. oktoobril Tallinnas. Nimetatud koosolek jäi küll teadmata põhjustel ära, kuid 2. novembril jõuti Tallinnas koosolek siiski ära pidada. Koosolekul viidi aktsiaseltsi põhikiri vastavusse Eesti seadustega ning määrati ettevõtte juhatuse asukohaks Tallinn. Uus põhikiri kinnitati 1923. aasta 8. novembril ja

⁶⁵ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 12.

⁶⁶ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 12.

⁶⁷ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 12.

⁶⁸ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 12-13.

⁶⁹ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 13.

⁷⁰ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 9.

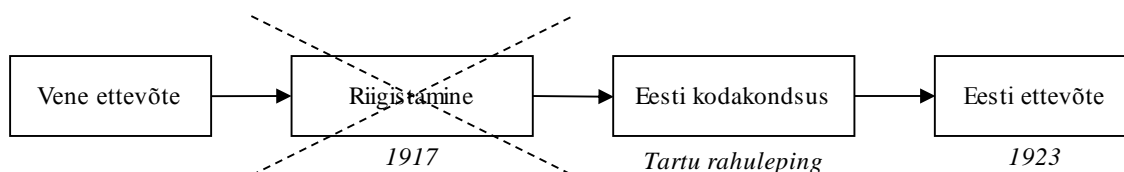
⁷¹ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk; 13. Juureweo Raudtee Selts vähendas aktsiakapitali poole võrra. - Päewaleht 6.03.1935.

⁷² Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 13.

⁷³ Kitsaropoolise väljaostu küsimus. - Päewaleht 15.12.1925; Eestlaste tulutud kapitalid Leedus ja Poolas. - Waba Maa 10.12.1935.

registreeriti 23. novembril. Ettevõtte ametlik nimetus eesti keeles jäi samaks: Esimene Juurdeveo Raudteede Selts Venemaal (edaspidi „Eesti ettevõtte“).⁷⁴

Skeem 1: Eesti seisukoht raudtee-ettevõtte õigusjärglusest.

2.1.4. Kohtueelne vaidlus

Esimest korda puudutas Eesti ettevõtte oma Lätis, Leedus ja Poolas olevat vara 1924. aasta 10. märtsi üldkoosolekul, kui volitas direktorite nõukogu müüma kõigis kolmes riigis olevad raudteeliinid.⁷⁵ Kas Lätis toimunud üldkoosolekul tehtud otsus Lätis oleva vara võõrandamiseks ka mingeid reaalseid tagajärgi omas, ei ole teada. Samas erinevalt Leedust ja Poolast ei ilmne kuskilt, et Eesti ettevõttel oleks tekkinud vaidlus Läti jäänud vara üle.

Leedus kuulus toonasele Venemaa ettevõttele teadaolevalt vaid üks - Panevėžys-Saldutiškise raudtee. Esimest korda tuli Eesti ettevõtte üldkoosolekul konkreetselt selle raudtee saatus küsimuse alla 3. oktoobril 1924, kui arutati raudtee müümist. 5. märtsil 1925 saadeti Leedu Valitsusele palve selgitada, milliseid vajalikke samme oleks vaja astuda Panevėžys-Saldutiškise raudtee üleandmiseks selle õiguslikele omanikele. Teadaolevalt palvele Leedust vastust ei tulnud ning vaidluses järgnes mitmeaastane vaikusperiood.⁷⁶

Alles 1931. aasta 14. novembril järgnes Eesti ettevõtte järgmine samm, kui saadeti Leedu Valitsusele memorandum koos palvega tagastada raudtee selle õiguslikule omanikule. Lisaks selgitati konkreetselt ettevõtte õigusjärgluse küsimusi ning esitati ka esimene kompensatsiooninõue. 1932. aasta 29. aprillil pöördus Leedu Valitsuse poole ka Eesti ettevõtte direktorite nõukogu esimees. 1932. aasta 20. mai palvekirjas muutis ettevõtte veidi oma seisukohta, nõustudes küll mitte tagasi saama raudteed ennast, kuid nõudes siiski võõrandatud vara eest kompensatsiooni. Täpne kompensatsiooni suurus jäeti veel välja käimata.⁷⁷

⁷⁴ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 13; Kui Venemaa ettevõtte nimetus oli kohtumaterjalides esitatud ingliskeelsena, siis Eesti ettevõtte kohta kasutati eestikeelset nimetust. Lühenditena kasutati vastavalt „First Company“ ja „Esimene Company“.

⁷⁵ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 14.

⁷⁶ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 14.

⁷⁷ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 14.

Leedu Valitsus reageeris Eesti ettevõtte nõuetele esmakordselt alles 1933. aasta 25. jaanuaril, kui palus raudtee üleandmise osas arvamust Leedu Valitsusele nõuandvalt Leedu Riiginõukogult (*Council of State*). Sealt tulnud vastus ei soovitanud raudteed Eesti ettevõttele tagastada.⁷⁸ Lisaks oli Riiginõukogu seisukoht, et Eesti ettevõttel ei ole õigust esitada Panevėžys-Saldutiškise raudtee asjus Leedule mitte ühtegi tsiviilnõuet.⁷⁹

1933. aasta 15. septembril ja 25. oktoobril saatis Eesti ettevõtte Leedu Valitsusele järjekordsed kirjad, paludes raudtee tagastamist selle õiguslikule omanikule. Viimasega kaasnes esmakordselt ka Leedu Valitsuse vastus, milles keelduti raudteed tagastamast. Eesti ettevõtte nõuet ei tunnistanud õigusjärgluse mitteeksisteerimise tõttu, sest Leedu Valitsuse seisukohal oli Venemaa ettevõtte likvideeritud 1917. aasta riigistamisdekreediga. Olukorda ei toonud lahendust ka aasta alguses, 23. jaanuaril, sõlmitud Eesti-Leedu kaubandusleping.⁸⁰

26. märtsil 1934 oli Eesti ettevõtte õigusjärgluse küsimus arutuse all Leedu Ülemkohtus. Kohtuvaidluse algatas leedulane Jeglinas, kes soovis Eesti ettevõttelt hüvitist raudtee ehitamise ajal ostetud väärtpaberi eest ning vaidlus oli seotud nõudega, et väärtpaberite omanikud oleksid nõuete rahuldamisel eespool teistest võlausaldajatest.⁸¹

Leedu ei tunnustanud Eesti ettevõtte õigusjärglust Venemaa ettevõtte suhtes ning Leedu kohtutes tehti vastuolus Leedu tsiviilmenetluskoodeksiga erand ja loodi Eesti ettevõtte Leedus hagemiseks sellele kunstlikult domitsiil Leedus. Kohtumenetluse ajal elas Kaunases ka Eesti ettevõtte tegevdirektor Paul Klompus.⁸²

Jeglinase kohtuasi jõudis läbi käia nii rahukohtuniku juurest (*juge de paix*) kui ka ringkonnakohtust (*tribunal d'arrondissement*) ning jõudis lõpuks Leedu Ülemkohtusse. Viimane tühistas aga ringkonnakohtu otsuse ja kogu eelneva menetluse põhjusel, et kohtuasjas puudus kvalifitseeritud kostja, sest Eestis ei tegutsenud ühtegi sellist ettevõtet, mis vastava väärtpaberi emiteeris ja mille põhikiri oli jõus 1892. aastal.⁸³ Sisulist kassatsiooni kohtuasjas ei lubatud.⁸⁴

Edasine suhtlus toimus juba läbi Eesti Vabariigi saadiku Kaunases, kelleks oli aastatel 1931-1936 Johan Leppik ning 1936-1938 Oskar Eugen Öpik.⁸⁵ Lisaks viibisid Kaunases ettevõtte

⁷⁸ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 14.

⁷⁹ Panevezys-Saldutiskis Railway. Dissenting Opinion by M. Erich. 1939. - PCII, f A/B76, n 5. Lk. 53.

⁸⁰ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 14.

⁸¹ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 19-20.

⁸² Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 20.

⁸³ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 20.

⁸⁴ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 21.

⁸⁵ Eesti välisteenistus. Biograafiline leksikon 1918-1991. Välisministeerium, 2006, *sine loco*. Lk. 72-73, 131.

volinikuna ka endine Eesti peaminister ja riigivanem, rahvusvahelise õiguse professor Ants Piip.⁸⁶

Esimene Eesti saadiku pöördumine Leedu Valitsuse poole tehti 7. septembril 1934, millele mitte vastamise järel, 9. novembril 1934, kandus Eesti ettevõtte ja Leedu vaheline vaidlus kahe riigi vaheliste diplomaatiliste nootide vahetamiseni.⁸⁷ Eesti saadiku noodis tõmmati tähelepanu Eesti ettevõtte omandi mittetunnustamisele; niisamuti anti üle uus Eesti ettevõtte memorandum varasemate nõuete jätkamiseks.⁸⁸ Sellele järgnes Eesti ettevõtte nõude küsimuses pea aasta vaikust.

1935. aasta septembri alguses peeti ettevõtte üldkoosolekut, millel võeti vastu otsus asuda kiiremas korras Leedu Valitsusega tekkinud vaidlust lahendama. Niisamuti viidati ajakirjandusele ka võimalusest pöörduda Alalise Rahvusvahelise Kohtu poole, kuid edasiviivate sammudeni tegelikkuses selle otsuse põhjalt veel ei jõutud.⁸⁹

14. septembril 1936 tegi Eesti ettevõtte Leedule kompromissettepaneku, mis erinevalt varasemast hüvitisnõudest pakkus Leedule võimalust Panevėžys-Saldutiškise raudtee ettevõttelt ära osta.⁹⁰ Kuivõrd Leedu Valitsus ei olnud Eesti saadiku 1934. aasta noodile endiselt vastanud, esitas saadik 1936. aasta 1. detsembril uue noodid, millega palus Leedu Valitsusel kompromissettepanekule vastata hiljemalt 1. jaanuariks 1937. 30. detsembril 1936 teataski Leedu välisminister Eesti saadikule, et tema arust rakendub vaidluses Leedu õigus ja asja tuleb arutada Leedu kohtutes.⁹¹

1937. aasta 1. veebruari Eesti saadiku noodis nentis Eesti saadik, et Leedu Riiginõukogu ja Ülemkohus olid varasemalt juba keeldunud Eesti ettevõtte omandit tunnustamast. Saadik tõi välja ka 1934. aasta kaubanduslepingu artikli 4, mida Leedu on rikkunud, jättes Eesti poole ilma õiguspõhjustamisest (*denial of justice*).⁹² Edasises vaidluses kaubanduslepingu rikkumisele teadaolevalt siiski enam ei viidatud.

Kuivõrd Eesti sisuliselt vaidles vastu Leedu kohtusüsteemi jurisdiktsioonile, siis esitas Leedu välisminister 5. mail 1937 Eestile uue noodid, milles keeldus tunnustamast vaidluse igasugust rahvusvahelist jurisdiktsiooni, kui ka Eesti ettevõtte nõuet.⁹³ 20. augustil andis nüüd juba Eesti

⁸⁶ Eestlaste tulutud kapitalid Leedus ja Poolas.

⁸⁷ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 14.

⁸⁸ Panevezys-Saldutiskis Railway. Application and Documents of the Written Proceedings. Lk. 8.

⁸⁹ Juureveoraudtee seltsi peakoosolek. - Päevaleht 8.12.1935; Eestlaste tulutud kapitalid Leedus ja Poolas.

⁹⁰ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 14-15.

⁹¹ Panevezys-Saldutiskis Railway. Application and Documents of the Written Proceedings. Lk. 9.

⁹² Panevezys-Saldutiskis Railway. Application and Documents of the Written Proceedings. Lk. 9; Judgment of 28 February 1939. Lk. 15.

⁹³ Panevezys-Saldutiskis Railway. Application and Documents of the Written Proceedings. Lk. 9.

Valitsus Leedu Valitsusele teada, et plaanib vaidlusega pöörduda Rahvasteliidu Alalise Kohtu poole. Leedu küll keeldus tunnustamast nii viimase jurisdiktsiooni Panevėžys-Saldutiškise raudtee vaidluses, kui ka nõuet ennast, kuid viidates kahe riigi headele suhetele, lootis, et vaidlus võib siiski viia „sõbraliku tulemuseni“.⁹⁴

2.2. Kohtuasi

2.2.1. Kohtumenetlus

25. oktoobril 1937 esitas Eesti Valitsus oma avalduse Alalisele Rahvusvahelisele Kohtule. Kokku esitas Eesti kaks nõuet:

- 1) tuvastada, et Leedu Valitsus on õigusvastaselt keeldunud tunnustamast Eesti ettevõtet Panevėžys-Saldutiškise raudtee omaniku ja kontsessiooniomanikuna;
- 2) mõista Leedu valitsuselt Eesti ettevõtte kasuks välja hüvitis vara õigusvastase võõrandamise ja valdamise eest.⁹⁵

Kohtumenetlus algas võrdlemisi kiiresti juba 2. novembril Eesti avalduse kandmisega Kohtu Registrisse ning 5. novembril anti kogu avaldusega kaasnev materjal üle ka Leedu Valitsusele.⁹⁶ 15. novembril andis kohtu esimees (*President*) José Gustavo Guerrero korralduse (*Order*), millega määras tähtajad nelja ametliku dokumendi ehk *Memorial*'i, *Counter-Memorial*'i, *Reply* ja *Rejoinder*'i esitamiseks.⁹⁷

31. detsembril esitas Eesti Valitsus oma *Memorial*'i, milles kirjeldas sarnaselt kohtule esitatud avaldusega asjaolusid ja oma nõude õiguslikku alust, lisaks täpsustas hüvitisnõude suurust. Sellega nõuti Leedult:

- 1) raudtee hinna hüvitamist 6 850 000 kuldliti ulatuses;
- 2) raudtee õigusvastase kasutamise hüvitamist viivisena 6% aastas esitatud raudtee hinnast, alates raudtee võõrandamisest.⁹⁸

Leedu esitas sellele vastuse ehk *Counter-Memorial*'i 15. märtsil 1938 ja tõstatas selles kaks eelvastuväidet (*preliminary objection*), peatades sellega kohtuasja sisulise arutamise (*merits*) kuni

⁹⁴ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 15.

⁹⁵ Panevezys-Saldutiskis Railway. Application and Documents of the Written Proceedings. Lk. 8.

⁹⁶ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 5.

⁹⁷ Panevezys-Saldutiskis Railway. Order made on 30 June 1938 (Preliminary Objections). - PCIJ, f A/B75. Lk. 5.

⁹⁸ Panevezys-Saldutiskis Railway. Application and Documents of the Written Proceedings. Lk. 11.

vastuväidete üle otsustamiseni. Leedu vastuargumendid põhinesid kahel rahvusvahelise õiguse reeglil, mille Eesti pool oli jätnud täitmata:

- 1) nõue peab olema rahvusliku iseloomuga (*national claim*) nii selle esitamise ajal, kui ka kahju tekkimise ajal;
- 2) enne rahvusvahelisse kohtusse pöördumist peavad olema ammendatud kõik riigisisised õiguskaitsevahendid.⁹⁹

Kuna eelmenetluses esitati eel-vastuväited, siis peatas kohus eelmenetluse ning alustas nii-öelda iseseisvat kõrvalmenetlust eel-vastuväidete lahendamiseks. Tegu oli kahe eraldiseisva menetlusega, mis kanti kohtu registrisse sisse eraldi - sama nimega, kuid märgetega, et üks menetlus käis vaidluse eseme, teine eel-vastuväidete kohta.¹⁰⁰ See on ka põhjus, miks kaasuse materjalid on kataloogis kahes eraldi kaustas.¹⁰¹

20. aprillil esitas Eesti valitsus Leedu eel-vastuväidetele oma vastuse, paludes kohtul mõlemad Leedu vastuväited tagasi lükata. Järgnevalt peeti 13.-15. ning 17.-18. juunil viis avalikku kohtuistungit, millel arutati peaaasjalikult Leedu Valitsuse esitatud vastuväiteid.¹⁰² Kuna Eestil ja Leedul puudusid kohtukoosseisus enda riigist pärit kohtunikud, siis kasutasid mõlemad enda õigust määrata kohtukoosseisu üks *ad hoc* kohtunik, kelleks olid vastavalt Otto August Strandman ja Mykolas Römeris. Oma pühaliku kohtunikuvande andsid nad esimesel, 13. juuni kohtuistungil, mille järel määrati nad kohtukoosseisu *ad hoc* liikmeteks.¹⁰³

Kuna pooled polnud varasemalt sõnavõtmise järjekorda kokku leppinud, siis otsustas kohus enne ära kuulata Leedu poole, kes oli eel-vastuväited tõstatanud.¹⁰⁴ Sõnavõttud olid ka kohtuistungil üles ehitatud neljaosaliselt ehk kahele eelnevale sõnavõttule järgnes ühe poole *Reply* ja teise poole *Rejoinder*. Poolte esindajateks kohtumenetluses ning ka istungitel olid Eestil professor parun Boris Nolde ja Leedul professor André Mandelstam.¹⁰⁵

⁹⁹ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 4.

¹⁰⁰ Panevezys-Saldutiskis Railway. Dissenting Opinion by Mr. Hudson. Lk. 45.

¹⁰¹ Eel-vastuväidete kohta tehtud korraldus on kaustas A/B75 ning lõpliku otsuse materjalid on kaustas A/B76.

¹⁰² Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 7.

¹⁰³ Panevezys-Saldutiskis Railway. Public Sitings and Pleadings. 1939. - PCIJ, f C86, n 4. Lk. 419.

¹⁰⁴ Panevezys-Saldutiskis Railway. Public Sitings and Pleadings. Lk. 419.

¹⁰⁵ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 4.

Tabel 1: Eelmenetluse kohtuistungid.¹⁰⁶

Nr.	Kuupäev	Kestus	Sisu
I	E 13.06	10:30-12:40 16:00-17:45	<i>Ad hoc</i> kohtunike määramine Leedu esindaja sõnavõtt
II	T 14.06	10:30-12:45	Eesti esindaja sõnavõtt
III	K 15.06	10:30-12:00	Eesti esindaja sõnavõtt (jätk)
IV	R 17.06	10:30-12:30	Leedu esindaja <i>Reply</i>
V	L 18.06	10:30-12:15	Eesti esindaja <i>Rejoinder</i>

Viimasel kohtuistungil paluti Eesti esindajal esitada kohtule Tartu rahulepingu artikkel XI lisaartikli täistekst, mille parun Nolde lubas saata kohe kui naaseb koju Pariisi, kus oli ka lähim Eesti saatkond.¹⁰⁷ Kohtuistungid kestsid eelmenetluses kokku 11 tundi ja 30 minutit.

Eesti esindaja oli kohtuistungitel teinud ettepaneku lahendada Leedu eel-vastuväiteid koos vaidluse esemega ühes otsuses.¹⁰⁸ Nimelt olid pooltel lahknevad arusaamad ning kohus ei saanud Leedu eel-vastuväidete osas seisukohta võtta ilma vaidluse sisu arutamata, sest vastuväited olid liiga tihedalt seotud vaidluse sisuliste asjaoludega.¹⁰⁹ Kohus ei saanud sellest tulenevalt teha otsust eel-vastuväidete kohta, ilma et oleks ette ära otsustanud ka nõude õigsuse. Kui eel-vastuväidete lahendamine ilma vaidluse põhiküsimusi ette ära lahendamata oleks osutunud võimatuks, siis ei oleks Leedu vastuväidete puhul tegu olnud eel-vastuväidetega, vaid sisuliste vastuväidetega.¹¹⁰

Kohus andiski 30. juunil välja korralduse (*Order*), millega ta nõustus Eesti esindaja seisukohaga ning viis eel-vastuväidete olemuse ja õigsuse üle otsustamise kohtuasja sisulise arutamise ehk nii-öelda põhimenetluse juurde.¹¹¹ Tulenevalt kohtu reeglite art. 62 §-st 5 andis kohus pooltele uued tähtajad *Counter-Memorial*'i, *Reply*, ja *Rejoinder*'i esitamiseks.¹¹²

30. augustil esitas Leedu oma teise *Counter-Memorial*'i, kus esitas ka alternatiivse vastunõude.¹¹³ Juhul kui kohus oleks otsustanud, et Eesti ettevõtte ja Venemaa ettevõtte on sama juriidiline isik ja et sellel on õigus nõuda Leedult hüvitist, siis oleks nõudnud Leedu Valitsus Eesti Valitsuselt kahju hüvitamist 7 337 271 liti ja 98 sendi ulatuses. Lisaks nõudis Leedu sellisel korral viivist 6% aastas, alates 1. septembrist 1938 kuni tasumiseni.¹¹⁴

¹⁰⁶ Panevezys-Saldutiskis Railway. Public Sitings and Pleadings. Lk. 419-421.

¹⁰⁷ Panevezys-Saldutiskis Railway. Public Sitings and Pleadings. Lk. 420; Eesti välisteenistus. Biograafiline leksikon. Lk. 19.

¹⁰⁸ Panevezys-Saldutiskis Railway. Public Sitings and Pleadings. Lk. 423.

¹⁰⁹ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 15.

¹¹⁰ Panevezys-Saldutiskis Railway. Separate Opinion by M. de Visscher and Count Rostworowski. Lk. 24.

¹¹¹ Panevezys-Saldutiskis Railway. Order made on 30 June 1938. Lk. 7.

¹¹² Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 7.

¹¹³ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 8.

¹¹⁴ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 7.

8. oktoobril esitas Eesti oma *Reply*, milles jäi oma varem esitatud seisukohtade juure ning palus kohtul Leedu vastunõue tagasi lükata.¹¹⁵ 23. novembri esitatud *Rejoinder*'is jäi ka Leedu varem esitatud seisukohtade juurde.¹¹⁶ Pärast Leedu *Rejoinder*'i esitamist võis kohus teha otsuse.¹¹⁷ Siiski soovis kohus ka asja sisulist arutamist avalikel kohtuistungitel 1939. aasta 19.-30. jaanuaril, et poolte esindajad saaksid esitada oma seisukohad ka suuliselt ning seejärel sisse anda oma viimane esitise (*final submission*).¹¹⁸

Tabel 2: Põhimenetluse kohtuistungid.¹¹⁹

Nr.	Kuupäev	Kestus	Sisu
VI	N 19.01	11:00-12:45 16:00-17:50	Eesti esindaja sõnavõtt
VII	R 20.01	10:30-12:40 16:00-18:20	Eesti esindaja sõnavõtt (jätk) Küsimused Eesti esindajale
VIII	T 24.01	10:30-12:40 16:00-17:40	Küsimused Eesti esindajale Leedu esindaja kommentaar Küsimused Eesti ja Leedu esindajatele Leedu esindaja sõnavõtt
IX	K 25.01	10:30-12:05	Leedu esindaja sõnavõtt (jätk)
X	R 27.01	10:30-12:50	Eesti esindaja vastused küsimustele Eesti esindaja <i>Reply</i> Küsimus Leedu esindajale
XI	E 30.01	10:30-13:10	Küsimused Eesti ja Leedu esindajatele Leedu esindaja kommentaarid vastustele Leedu esindaja vastused küsimustele Eesti esindaja kommentaarid vastustele Leedu esindaja <i>Rejoinder</i> Eesti esindaja kommentaar vastunõudele

Seekord anti kohtuistungitel esimese sõna õigus Eesti kui kohtumenetluse algataja esindajale.¹²⁰ Eesti jäi oma nõude juurde ning selgitas, et nõutud summa maksmine oleks tähendanud ka raudtee omandi üleminekut Leedule.¹²¹ Pärast sõnavõttu said kohtunikud esitada omapoolseid küsimusi, millele esindajad ei pidanud vastama kohe ning võisid seda teha ka järgnevatel kohtuistungitel. Kohtunik Manley O. Hudson palus parun Noldel pikemalt selgitada raudtee-ettevõtte üleminekut Venemaalt Eestile ning kohtunik Jonkheer van Eysinga palus selgitust,

¹¹⁵ Panevezys-Saldutiskis Railway. Application and Documents of the Written Proceedings. Lk. 288; Judgment of 28 February 1939. Lk. 7.

¹¹⁶ Panevezys-Saldutiskis Railway. Application and Documents of the Written Proceedings. Lk. 351; Judgment of 28 February 1939. Lk. 8.

¹¹⁷ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 7.

¹¹⁸ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 8.

¹¹⁹ Panevezys-Saldutiskis Railway. Public Sitings and Pleadings. Lk. 423-428.

¹²⁰ Panevezys-Saldutiskis Railway. Public Sitings and Pleadings. Lk. 423.

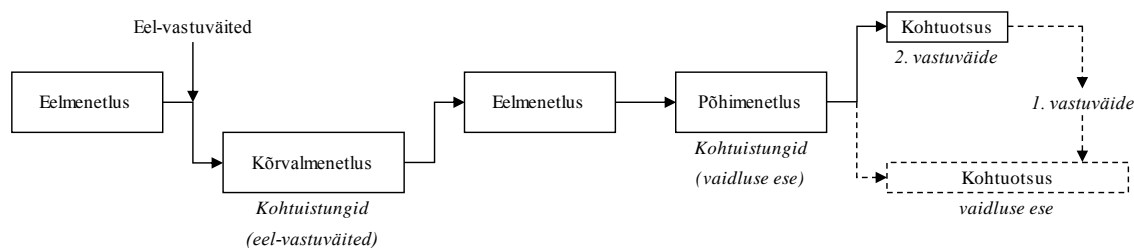
¹²¹ Panevezys-Saldutiskis Railway. Public Sitings and Pleadings. Lk. 424.

kas peale Tartu rahulepingus *expressis verbis* nimetatud ettevõtete jäi Eesti territooriumile ka muid endise Vene Keisririigi ettevõtteid.¹²²

Ka Leedu jäi täielikult oma nõude, kaasa arvatud alternatiivse nõude juurde.¹²³ Pärast Leedu esindaja sõnavõttu uuris Leedu enda *ad hoc* kohtunik Mykolas Römeris mõlemalt esindajalt, millal Eesti ja Leedu üksteist tunnustasid ning kohtunik Manley O. Hudson soovis teada Eesti ettevõtte aktsionäride kodakondsust ning nende aktsiate hulka ja olemust.¹²⁴ Järgnevatel kohtuistungitel palus kohtunik Jonkheer van Eysinga Eesti esindajal selgitada, miks peeti Venemaa või siis juba Eesti ettevõtte esimene üldkoosolek 1922. aastal Lätis, mitte Eestis. Lisaks palus ta esitada kohtule kaart Vene ettevõtte raudteedest. Leedu esindajal paluti aga anda selgitusi 1920. aasta Leedu-Venemaa vahelise Moskva rahulepingu läbirääkimiste kohta.¹²⁵

Viimastele küsimustele said pooled vastata kirjalikult. Pärast teistele küsimustele suuliselt vastamist said mõlema poole esindajad ka teineteise vastuseid kommenteerida. Eesti sai lisaks võimaluse kommenteerida Leedu vastunõuet. Kui Leedu esindaja seejärel enam sõna ei soovinud, loeti kohtuistungid lõppenuks.¹²⁶ Põhimenetluse kohtuistungid kestsid kokku 18 tundi ja 30 minutit. Kohtule esitatud viimases esitises jäi Leedu oma seniste seisukohtade juurde - Eesti tegi aga ettepanekuid raha maksmise tehnilistes küsimustes.¹²⁷

Skeem 2: Panevėžys-Saldutiškise raudtee kohtuasja menetlusskeem.

28. veebruaril 1939 tegi kohus häälteenamusega 10-4 otsuse Leedu eelmenetluse jooksul esitatud eel-vastuväidete kohta. Kohus jättis lahendamata Leedu esimese eel-vastuväite, kuid rahuldaski teise, mille tõttu puudus vajadus teha otsus vaidluse eseme kohta.¹²⁸ Otsus tehti teatavaks viimasel, kohtumenetlust lõpetaval istungil.¹²⁹ Otsus loeti ette inglise keeles, kuid

¹²² Panevezys-Saldutiskis Railway. Public Sitings and Pleadings. Lk. 425.

¹²³ Panevezys-Saldutiskis Railway. Public Sitings and Pleadings. Lk. 426.

¹²⁴ Panevezys-Saldutiskis Railway. Public Sitings and Pleadings. Lk. 425.

¹²⁵ Panevezys-Saldutiskis Railway. Public Sitings and Pleadings. Lk. 427.

¹²⁶ Panevezys-Saldutiskis Railway. Public Sitings and Pleadings. Lk. 428.

¹²⁷ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 8-9.

¹²⁸ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 22.

¹²⁹ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 22.

selle prantsuskeelne versioon jäi ülimuslikuks.¹³⁰ Kohtumenetlus lõppes kohtunike eriarvamuste sisseandmisega. Eriarvamusi kohtuistungil keegi ette lugeda ei soovinud.¹³¹ Kõik kohtuasjaga seoses peetud kohtuistungid kestsid kokku 33 tundi.

Tabel 3: Menetluse lõpetanud kohtuistung.¹³²

Nr.	Kuupäev	Kestus	Sisu
XII	T 28.02	13:30-16:30	Otsuse ettelugemine Kohtunike otsusega mittenõustumised Kohtunike eriarvamuste sisseandmised

2.2.2. Kohtuotsus

2.2.2.1. Esimene eel-vastuväide

Kohus andis oma otsuses vastuse kahele eel-vastuväitele. Neist esimene pööras tähelepanu rahvusvahelise õiguse reeglile, et rahvusvahelisse kohtusse pöördumiseks peab nõudel olema rahvuslik iseloom (*national claim*) mitte ainult nõude esitamise ajal, vaid ka kahju tekkimise hetkel. Kuna Eesti pidas kahju tekkimise hetkeks raudtee võõrandamist 1919. aastal ja raudtee-ettevõtte tuli Eestile üle alles Tartu rahulepinguga 1920. aastal, siis leidis Leedu, et Eestil ei olnud alust nõuet esitada.¹³³

Eesti pool oli välja toonud mitmeid pretsedente, kus seda reeglit oli eiratud. Kohus leidis aga, et riigi diplomaatilise kaitse õigus tekib ainult kodakondsuse olemasolul ja Eesti esitatud pretsedentides oli teine pool ise nõustunud seda nimetatud reeglit eirama, või olid riigid nõustunud rahvusvahelise kohtu jurisdiktsiooniga selle nõude täitmisest olenemata. Antud kaasuses aga ei olnud Leedu sellest nõudest loobunud ega soovinud seda teha ka menetluse ajal.¹³⁴

Sellest tulenevalt leidis kohus, et Leedu vastutuse tekkimiseks pidi Eesti pool tõestama, et tegu oli Eesti rahvusliku iseloomuga vaidlusega juba kahju tekkimise ajal ehk et Vene ettevõtte oli Eesti kodakondsusega isik (*national*) selle rahvusvahelise õiguse mõttes.¹³⁵ Ometi otsustas kohus, et kuigi tegu oli formaalses mõttes eel-vastuväitega, mis oleks tulnud lahendada enne asja sisulise arutelu juurde minemist, siis sisuliselt seda eel-vastuväitena arvestada ei saanud.

¹³⁰ Panevezys-Saldutiskis Railway. Public Sitings and Pleadings. Lk. 428.

¹³¹ Panevezys-Saldutiskis Railway. Public Sitings and Pleadings. Lk. 429.

¹³² Panevezys-Saldutiskis Railway. Public Sitings and Pleadings. Lk. 423-428.

¹³³ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 4.

¹³⁴ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 16-17.

¹³⁵ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 16-17.

Kuna eel-vastuväite eesmärk oli edasine menetlus peatada enne asja sisulist otsustamist, siis ei saanud Leedu esimest vastuväidet eel-vastuväitena arvesse võtta.¹³⁶

Nimelt ei oleks kohus saanud vastuväidet rahuldada ilma kohtuasja sisulist osa tegelikkuses lahendamata, sest küsimus „kas raudtee-ettevõttel oli Eesti kodakondsus kahju tekkimise ajal?“ oli lahutamatu küsimusest „kas Eesti ettevõtte on raudtee omanik?“ Viimast oleks saanud aga lahendada ainult koos kohtuasja sisulise osaga. Niisamuti sõltus kodakondsuse küsimus Tartu rahulepingu tõlgendamisest ning kui seda oleks tehtud eel-vastuväidete juures, siis oleks lahenenud vaidlus suuresti ka ilma sisulise osa juurde minemist.¹³⁷

2.2.2.2. Teine eel-vastuväide

Teise eel-vastuväitega viitas Leedu rahvusvahelise õiguse reeglile, et enne rahvusvahelisse kohtusse pöördumist peavad olema ammendatud kõik riigisisised õiguskaitsevahendid. Nimelt ei olnud Eesti ettevõtte pöördunud enda nõudega mitte ühessegi Leedu kohtusse.¹³⁸ Eesti ei vaielnud küll vastu sellise printsiibi olemasolule, kuid väitis et tegu on varasematele eranditele vastava olukorraga, viidates, et esiteks ei oleks Leedu kohtud Eesti ettevõtte avaldust vastu võtnud ning teiseks olid nii Leedu Riiginõukogu kui Leedu Ülemkohus Jeglinase kaasuses juba andnud Eesti nõudele ebasobiva vastuse.¹³⁹

Kohus pidas vastuväite tagasilükkamiseks piisavaks mõlemat Eesti esitatud erandolukorda eraldi. Leedu väitel oli Leedu kohtutel olemas igasugune jurisdiktsioon, sest Leedu tsiviilmenetluskodeksi artikli 2 põhjal võisid kohtusse pöörduda kõik eraisikud, kelle õigusi oli haldusorganite või -ametnike poolt rikutud.¹⁴⁰ Kohus leidis, et tal ei olnud õigust otsustada Leedu kohtute jurisdiktsiooni üle, sest sellele said vastust anda vaid Leedu kohtud ise. Seega kohus otsustas mitte arvestada Eesti väljatoodud erandolukorda enne kui Leedu kohtud konkreetselt oma jurisdiktsiooni puudumist tunnistavad.¹⁴¹

Eesti poole esitatud teist erandolukorda ei saanud kohus samuti arvestada. Leedu väitis esiteks, et Jeglinase kaasus ei olnud „õige kohtuasi“, kuigi Alaline Rahvusvaheline Kohus tuvastas, et

¹³⁶ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 17.

¹³⁷ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939.

¹³⁸ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 4.

¹³⁹ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 18.

¹⁴⁰ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 18.

¹⁴¹ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 19.

asi käis siiski läbi kolmest kohtuinstantsist. Leedu Ülemkohus tühistas aga madalamate kohtute otsused põhjusel, et kohtuasjas puudus kvalifitseeritud kostja.¹⁴²

Alaline Rahvusvaheline Kohus leidis aga, et Jeglinase kohtuasjas tehtud otsust ei saanud veel pidada Leedu Ülemkohtu seisukohaks Panevėžys-Saldutiškise raudtee kaasuses. Niisamuti ei olnud kohtule selge, et Leedu Ülemkohus oleks asjas kaalunud kõiki rahvusvahelisele kohtule esitatud tõendeid või neid tõendeid üldse näinudki. Juba otsustatud lahendina (*res judicata*) ei saanud kohus Jeglinase kaasust Panevėžys-Saldutiškise raudtee kaasuses arvestada, sest kohtuvaidluse pooled ei olnud samad. Kohtu lõplik seisukoht oli, et Eesti pool ei saanud väita, et Leedu kohtusse vaidlusega pöördumine oleks olnud lootusetu ning et oleks kehtinud erandolukord rahvusvahelise õiguse printsiibi mitteamvestamiseks.¹⁴³

Ka Leedu Riiginõukogu 1933. aasta 25. jaanuari otsust ei pidanud kohus piisavaks põhjuseks, miks rahvusvahelise õiguse printsiipi mitte arvestada. Nimelt oli Riiginõukogu ülesanne Leedus teavitada valitsust või mõnda ministrit sellest, kui nende antud seadusandlikud aktid olid vastuolus kehtivate seadustega. Nõuandva iseloomuga otsust ei saanud kohtu meelest aga võrrelda Leedu kohtute otsustega.¹⁴⁴

Seega lükkas Alaline Rahvusvaheline kohus oma otsuses tagasi Leedu esimese, rahvusliku iseloomu eel-vastuväite, sest pidas võimatuks selle lahendamist ilma sisulise osa lahendamiseta. Teise Leedu eel-vastuväite riigisiseste õiguskaitsevahendite mitteammendavuse kohta kohus aga rahuldus, sest Eesti ettevõtte polnud Leedu kohtutesse pöördunud. Erandeid kohus ei arvestanud, sest Leedu kohtute jurisdiktsiooni puudumist said tuvastada vaid Leedu kohtud ise, Jeglinase kohtuasja pooled ei olnud samad, mis antud kaasuses, kohus polnud teadaolevalt kõiki tõendeid kaalunud ega näinud ning Riiginõukogu otsust ei saanud kohus võrdsustada Leedu kohtute otsusega.¹⁴⁵

2.2.3. Kohtunikud ja nende eriarvamused

Panevėžys-Saldutiškise raudtee kaasusega puutusid Alalises Rahvusvahelises Kohtus kokku 18 kohtunikku. Lõpliku otsuse teinud kohtukoosseisus olid kaksteist kohtunikku ja poolte määratud *ad hoc* kohtunikud.

¹⁴² Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 20.

¹⁴³ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 21.

¹⁴⁴ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 21.

¹⁴⁵ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 22.

Tabel 4: Lõpliku kohtuotsuse teinud kohtunikud.^{146, 147}

Kohtunik	Päritoluriik	Staatus
José Gustavo Guerrero	El Salvador	Kohtu esimees
Sir Cecil Hurst	Suurbritannia	Kohtu aseesimees
Rafael Altamira	Hispaania	Kohtunik
Cheng Tien-Hsi	Hiina	Kohtunik
Rafael W. Erich	Soome	Kohtunik
Jonkheer W. J. M. van Eysinga	Holland	Kohtunik
Henri Fromageot	Prantsusmaa	Kohtunik
Manley O. Hudson	USA	Kohtunik
Harukazu Nagaoka	Jaapan	Kohtunik
Demètre Negulesco	Rumeenia	Kohtunik
Krahv Michel Rostworowski	Poola	Kohtunik
Charles de Visscher	Belgia	Kohtunik
Otto August Strandman	Eesti	<i>Ad hoc</i> kohtunik
Mykolas Römeris	Leedu	<i>Ad hoc</i> kohtunik

Kolm ülejäänud täievolilist kohtunikku osalesid küll mõnel kohtuistungil, kuid kohtuotsust teinud kohtukoosseisus neid ei olnud. Nendele lisaks osales kohtuistungitel *ad hoc* kohtunikuna Kohtu Registri esindaja. Kuigi veel mõned kohtunikud olid üksikutelt istungitelt puudunud, võttis kohus vastu otsuse jätta nad otsuse tegemiseks kohtunike koosseisu.¹⁴⁸ Lõplikule kohtuotsusele kirjutasid alla kohtu esimees José Gustavo Guerrero ja Kohtu Registri esindaja Julio López-Oliván.¹⁴⁹

Tabel 5: Lõplikust kohtukoosseisust puudunud kohtunikud.¹⁵⁰

Kohtunik	Päritoluriik	Staatus
Dionisio Anzilotti	Itaalia	Kohtunik
Antonio S. de Bustamante	Kuuba	Kohtunik
Francisco José Urrutia	Colombia	Kohtunik
Julio López-Oliván	Hispaania	<i>Ad hoc</i> kohtunik Kohtu Registrist

¹⁴⁶ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 4; Trilingual Book. Lk. 205-210.

¹⁴⁷ Trilingual Book. Lk. 205-210.

¹⁴⁸ Fifteenth Annual Report of the Permanent Court of International Justice (June 15th, 1938 - June 15th, 1939). 1939. - PCIJ, f E, n 15. Lk. 113.

¹⁴⁹ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 22.

¹⁵⁰ Panevezys-Saldutiskis Railway. Public Sitzings and Pleadings. Lk. 418-428.

Kuigi otsuse vastu oli hääletanud neli kohtukoosseisu liiget, andsid pärast kohtuotsuse teatavakstegemist oma vähemalt osalisest eriarvamusest (*separate opinion*)¹⁵¹ teada koguni seitse kohtunikku. Neist viis andsid kohtule üle ka põhjendatud eriarvamuse kirjalikul kujul:

- kohtunikud Jonkheer van Eysinga, Manley O. Hudson ja Rafael W. Erich ei nõustunud otsusega kogu selle ulatuses ning esitasid kõik kohtule eraldi eriarvamused;
- kohtunikud krahv Michel Rostworowski ja Charles de Visscher ei nõustunud esimese eel-vastuväite kohta tehtud otsusega ning esitasid selle kohta oma ühise eriarvamuse.¹⁵²

Teised kaks eriarvamusele jäänud kohtunikku teatasid oma eriarvamuse põhjuse lühidalt ning ei esitanud seejuures kohtule oma kirjalikult põhjendatud seisukohti:

- kohtunik Rafael Altamira ei nõustunud kohtu teise eel-vastuväite kohta tehtud otsusega ega selle otsuse põhjendustega;
- Leedu *ad hoc* kohtunik Mykolas Römeris ei nõustunud kohtu esimese eel-vastuväite kohta tehtud otsusega ning nõustus seejuures krahv Rostworowski ja de Visscheri eriarvamusega.¹⁵³

Jonkheer van Eysinga tõi oma eriarvamuses välja, et Leedu ei tõendanud kahju tekkimise ajal kodakondsuse nõude absoluutset kehtivust rahvusvahelises õiguses ega arvestanud riikliku õigusjärgluse küsimusega, mille tõttu oleks tulnud Leedu esimene eel-vastuväide tagasi lükata. Leedu teine eel-vastuväide tuli van Eysinga hinnangul samuti tagasi lükata, sest Leedu polnud teinud kohtu üldjurisdiktsiooni reservatsiooni nõutud rahvusvahelise õiguse reegli kehtimiseks. Isegi kui see reegel oleks kehtinud, oleks sellele tulnud teha erand arvestades kaasuse asjaolusid.¹⁵⁴

Kohtunik Hudson leidis, et Leedu vastuväited polnud üldsegi eel-olemusega, sest nende lahendamine oleks olnud liiga tihedalt seotud vaidluse sisuliste asjaoludega. Esimese vastuväite osas tõi ta välja ka selle, et küsimus vastuväite eel-olemusest polnudki niivõrd oluline, sest selle lahendamine koos vaidluse esemega ei oleks rikkunud kellegi õigusi. Riigisiseste

¹⁵¹ Jonkheer van Eysinga, Hudsoni ja Erichu eriarvamused kajastuvad inglise keeles kui *dissenting opinion* („mittenõustuv arvamus“), krahv Rostworowski ja de Visscheri eriarvamus aga kui *separate opinion* („eraldi arvamus“). Prantsuse keeles kajastuvad need vastavalt kui *opinion dissidente* ja *opinion individuelle*, kuid viimast nimetust kasutab prantsuse keeles ka kohtunik Erichu eriarvamus. Eriarvamusi reguleeriv kohtu statuudi artikkel 57 viitab „eriarvamustega kohtunikele“ ja nende „eraldi arvamustele“.

¹⁵² Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 23.

¹⁵³ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 23.

¹⁵⁴ Panevezys-Saldutiskis Railway. Dissenting Opinion by Jonkheer van Eysinga. 1939. - PCIJ, f A/B76, n 3. Lk. 39.

õiguskaitsevahendite ammendamise reeglit ei pidanud Hudson nii jäigaks reegliks, et sellele ei oleks võinud teha erandit.¹⁵⁵

Krahv Rostworowski ja de Visscheri ning Erichu eriarvamused olid võrdlemisi sarnased. Nende arvates ei olnud kodakondsuse küsimus seotud ettevõtte õigusliku järjepidevuse küsimusega ning nad leidsid, et esimest eel-vastuväidet oleks saanud lahendada ka ilma asja sisu liigselt arutamata. Nad pidasid Leedu esimest vastuväidet eriti eel-olemust omavaks, mistõttu oleks see tulnud lahendada enne teist eel-vastuväidet või vähemasti sellega koos.¹⁵⁶ Teise eel-vastuväite lahenduskäiguga ei olnud Erich nõus, sest pidas Leedu Riiginõukogu ja Ülemkohtu otsuseid piisavaks põhjuseks, miks lugeda riigisiseste õiguskaitsevahendite kasutamist praktiliselt ammendatuks.¹⁵⁷

2.2.4. Poolte esindajad ja *ad hoc* kohtunikud

2.2.4.1. Eesti esindaja parun Boris Nolde

Kohtuasja kõrget olemust iseloomustasid rahvusvaheliselt tunnustatud poolte esindajad ja poolte määratud *ad hoc* kohtunikud. Eesti esindajaks kohtuasja vältel oli rahvusvahelise õiguse professor parun Boris Nolde (1876-1948).¹⁵⁸ Venemaa tuntud õigusteadlase pojana oli Boris Nolde juba varakult seotud riigi õigusloomega. Oma hariduse sai ta Peterburi ülikoolis rahvusvaheliselt tunnustatud õigusteadlase Friedrich Martensi käe all, olles üks tema parimaid õpilasi. Seetõttu kutsus Martens noore paruni Nolde osalema ka teise Haagi rahukonverentsi delegatsioonis 1907. aastal.¹⁵⁹

Nolde sai nagu Martenski tuntuks pragmaatilise ja progressiivse õigusteadlasena ning asus tööle Venemaa Keisririigi valitsuse juures, olles Venemaa delegaadiks mitmete väiksemate rahukonverentside juures.¹⁶⁰ 1914. aastal määrati Nolde Alalise Vahekohtu kohtunikuks ja samal aastal Venemaa välisministeeriumi õigusabiosakonna esimeheks.¹⁶¹ Selles rollis oli Nolde ülesandeks koostada Esimese maailmasõja sõjaolukorra Venemaa seaduseid.¹⁶² 1917.

¹⁵⁵ Panevezys-Saldutiskis Railway. Dissenting Opinion by Mr. Hudson.

¹⁵⁶ Panevezys-Saldutiskis Railway. Separate Opinion by M. De Visscher and Count Rostworowski; Dissenting Opinion by M. Erich. Lk. 49.

¹⁵⁷ Panevezys-Saldutiskis Railway. Dissenting Opinion by M. Erich. Lk. 49.

¹⁵⁸ P. Holquist. The Dilemmas of an "Official with Progressive Views" - Baron Boris Nolde. - Baltic Yearbook of International Law 2007, Vol. 7. Lk. 234, 253.

¹⁵⁹ Holquist. Lk. 234.

¹⁶⁰ Holquist. Lk. 235-236.

¹⁶¹ Holquist. Lk. 236.

¹⁶² Holquist. Lk. 240.

aastal oli Nolde üks neist, kes koostasid keiser Nikolai II venna, suurvürst Mihhail Aleksandrovitši võimust loobumise akti. Pärast seda teenis Nolde Venemaa Ajutise Valitsuse asevälisministrina.¹⁶³

Parun Nolde oli vähesel määral tegev ka poliitikas, Venemaa kadettide partei ridades. Mõõdukate, kuid siiski liiga parempoolsete vaadete tõttu arreteeriti ta pärast Oktoobrirevolutsiooni, kuigi vabastati paar nädalat hiljem.¹⁶⁴ Ta töötas kuni 1919. aastani Petrogradis õppejõuna, kuid põgenes siis Pariisi, kus tegutses mitmes vene pagulasorganisatsioonis.¹⁶⁵ Lisaks töötas ta Rahvusvahelise Õiguse Instituudis ning valiti vahetult enne surma ka selle esimeheks.¹⁶⁶ Tema üks suuremaid panuseid rahvusvahelisele õigusele oli Rahvasteliidu poliitilise varjupaiga konventsiooni väljatöötamine.¹⁶⁷ Parun Noldest kui Pariisi ühest kõige tuntumast rahvusvahelise õiguse professorist kirjutasid ka mitmed Eesti ajalehed, jätmata märkimata ka tema kunagist tegevust Peterburis.¹⁶⁸

2.2.4.2. Eesti teine esindaja Joseph Paul-Boncour

Eesti ajakirjanduse vahendusel selgus, et Eestil oli kohtuasjas veel teinegi esindaja, Prantsuse riigimees Josep Paul-Boncour (1873-1972).¹⁶⁹ Kohtu dokumentides teda ei mainitud, sest mõlemal riigil oli ametlikult kohtus üks esindaja. Tõenäoliselt oligi teine esindaja võetud abistava eesmärgiga ning arvatavasti ei saanud teine esindaja kohtuistungitel ka sõna ning ka ametlik asjaajamine käis läbi parun Nolde. Kuivõrd Paul-Boncouri nimi kajastub vaid 1939. aasta jaanuarikuistes artiklites, siis võib arvata, et ta oligi teise esindajana kaasatud eelkõige kohtumenetluse lõppfaasis, põhimenetluse kohtuistungite ajal.

Paul-Boncour omandas õigushariduse Pariisi ülikoolis. Kõrgema poliitikaga puutus ta esmakordselt kokku kui oli aastatel 1898-1902 Prantsuse peaminister Pierre Waldeck-Rousseau sekretär. 1909. aastal valiti sotsialist Paul-Boncour Prantsuse Saadikute Koja liikmeks ning 1911. aastal oli ta ametis tööministrina. 1931. aastal valiti ta Prantsuse Senatisse, olles 1930. aastate esimesel poolel peaminister, välisminister ning kahel korral sõjaminister.¹⁷⁰

¹⁶³ Holquist. Lk. 245, 250.

¹⁶⁴ Holquist. Lk. 237-238.

¹⁶⁵ Holquist. Lk. 251-252.

¹⁶⁶ Holquist. Lk. 252.

¹⁶⁷ Holquist. Lk. 253.

¹⁶⁸ Eesti 10 milj. kroonine nõudmine Leedu vastu. - Päewaleht 12.06.1938; Haag andku õigust. - Uudisleht 13.07.1938; Eesti nõudmine Leedu vastu Haagi kohtus. - Uus Eesti 16.01.1939.

¹⁶⁹ Eesti nõudmine Leedu vastu Haagi kohtus; Kas Eesti võidab 14 miljonit litti? - Uudisleht 22.01.1939; Joseph Paul-Boncour. Encyclopaedia Britannica. - www.britannica.com/biography/Joseph-Paul-Boncour (9.04.2016).

¹⁷⁰ Joseph Paul-Boncour. Encyclopaedia Britannica.

Aastatel 1936-1938 oli Paul-Boncour määratud Prantsusmaa esindajaks Rahvasteliidu juurde ning Prantsusmaale naastes oli ta uuesti ametis välisministrina, kuigi mitte enam Panevõzys-Saldutiškise raudtee kohtuprotsessi ajal. Teise maailmasõja ajal seisis ta tugevalt vastu Vicy valitsuse moodustamisele, põgenes Alžeeriasse. 1944. aastal oli ta San Francisco konverentsi Prantsusmaa delegatsiooni juht ning andis Prantsusmaa eest allkirja ÜRO põhikirjale. Pärast Teist maailmasõda teenis Paul-Boncour lühikest aega uuesti senaatorina.¹⁷¹

2.2.4.3. Leedu esindaja André Mandelstam

Leedu valis oma esindajaks Vene päritoluga Prantsuse juudi, professor André Mandelstami (1869-1949), kes oli samuti rahvusvaheliselt tunnustatud õigusteadlane.¹⁷² Mandelstam omandas õigushariduse Peterburi ja Pariisi ülikoolides ning alustas diplomaadikarjääri Vene saatkonnas Konstantinoopolis ning Venemaa delegatsioonis 1907. aasta Haagi konverentsil, puutudes nii nagu Noldegi ülikoolis ja Haagis tihedalt kokku Friedrich Martensiga.¹⁷³ Ka Mandelstami võis Martens pidada üheks oma parimaks õpilaseks.¹⁷⁴

Esimese maailmasõja ajal töötas ta Peterburis Vene välisministeeriumi rahvusvahelise õiguse nõunikuna, olles parun Boris Nolde otsene ametijärglane. Pärast Oktoobrirevolutsiooni pidi Mandelstam nagu Noldegi suunduma Pariisi eksiili.¹⁷⁵ Sealses Rahvusvahelise Õiguse Instituudis sai ta kiiresti kohaliku rahvusvahelise õiguse kogukonna tunnustatud liikmeks. Tema peamiseks tegevusvaldkonnaks sai inimõiguste rahvusvaheline kaitsmine, puudutades oma töödes eriti just armeenlaste genotsiidi teemat. Mandelstam oli ka üks suuremaid initsiaatoreid esimese inimõiguste kaitse konventsiooni väljatöötamisel 1929. aastal.¹⁷⁶ Teise maailmasõja ajal elas Mandelstam Ameerika Ühendriikides, et vältida võimalikku tagakiusamist oma rahvuse tõttu.¹⁷⁷

¹⁷¹ Joseph Paul-Boncour. Encyclopaedia Britannica.

¹⁷² Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 4; H. P. Aust. From Diplomat to Academic Activist: André Mandelstam and the History of Human Rights. - European Journal of International Law 2015, Vol. 25. No. 4. Lk. 1105.

¹⁷³ Aust. Lk. 1106.

¹⁷⁴ Holquist. Lk. 234.

¹⁷⁵ Aust. Lk. 1109.

¹⁷⁶ Aust. Lk. 1110-1111.

¹⁷⁷ Aust. Lk. 1108.

2.2.4.4. Eesti *ad hoc* kohtunik Otto Strandman

Eesti määras enda *ad hoc* kohtunikuks tuntud riigimehe ja õigusteadlase Otto August Strandmani (1875-1941). Kui alguses õppis ta Tartus, siis kraadi omandas Strandman 1903. aastal Peterburis ning alustas karjääri advokaadina Narvas ja Tallinnas. Hiljem omistati talle Tartu Ülikoolis audoktorikraad. Poliitiliselt oli ta aktiivne juba 1905. aasta revolutsiooni ajal, pakkudes välja Eesti autonoomia ideed, mille tõttu pidi järgmised neli aastat elama Šveitsis maapaos ja seejärel väljaspool Eestimaa kubermangu Peterburis ja Narvas. 1917. aastal töötas ta aga juba Tallinna ringkonnakohtu prokurörina.¹⁷⁸

Pärast Veebruarirevolutsiooni oli Strandman üks Eestimaa Radikaal-Sotsialistliku Partei (hilisema Eesti Tööerakonna) asutajaid ning ta valiti autonoomse Eestimaa Kubermangu Ajutise Maanõukogu liikmeks ja veidi hiljem selle teiseks esimeheks. Poliitilise tegevuse tõttu oli ta Saksa okupatsiooni ajal vangistatud. Iseseisvas Eestis valiti Strandman Asutava Kogu ja I-IV Riigikogu liikmeks.¹⁷⁹ Ta täitis mitmel korral ministriülesandeid, olles 1918 välisminister, 1918-1919 põllutööminister, 1919 pea- ja sõjaminister, 1920-1921 välis- ja justiitsminister, 1924 välis- ja rahandusminister ning 1929-1931 riigivanem.¹⁸⁰

Strandman tegutses suure osa elust ka diplomaadina, olles 1927-1929 Eesti saadik Poolas, Tšehhoslovakkias ja Rumeenias (asukohaga Varssavis) ning pärast poliitikast eemaldumist ning ühtlasi Panevžys-Saldutiškise raudtee kaasuse kohtumenetluse ajal 1933-1939 Eesti suursaadik Prantsusmaal, Belgias, Hispaanias ja Püha Tooli juures (asukohaga Pariisis).¹⁸¹ Pärast baaside lepingut naasis Strandman Eestisse ja jäi pensionile. 1941. aastal sai ta kutse ilmuda NKVD-sse, sooritades seejärel enesetapu.¹⁸²

2.2.4.5. Leedu *ad hoc* kohtunik Mykolas Römeris

Ka Leedu määratud *ad hoc* kohtunik Mykolas Römeris¹⁸³ (1880-1945) oli suure nimega rahvusvaheliselt kogenud jurist. Ta omandas kõrgkoolidiplomi 1901. aastal samuti Peterburis ning õppis seejärel veel Krakaus (praeguses Krakówis) ajalugu ja Pariisis politoloogiat. Vilniuses elades töötas advokaadina ning andis 1906. aastal välja ka oma ajalehte. 1921-1928

¹⁷⁸ T. Made. Rahvusvahelised suhted. Leksikon. Tallinn: Kirjastus „Valgus“, 2002. Lk. 935; Eesti välisteenistus. Biograafiline leksikon. Lk. 110.

¹⁷⁹ Made. Lk. 935; Eesti välisteenistus. Biograafiline leksikon. Lk. 110.

¹⁸⁰ Otto Strandman. Varasemad valitsused - Ministrid. Vabariigi Valitsus. - valitsus.ee/et/valitsus/varasemad-valitsused/ministrid/id/5482 (05.04.2016).

¹⁸¹ Eesti välisteenistus. Biograafiline leksikon. Lk. 110.

¹⁸² Eesti välisteenistus. Biograafiline leksikon. Lk. 110.

¹⁸³ Kohtu materjalides kajastub kirjalikult „Mykolas Römer’is“, Alalise Rahvusvahelise Kohtu *Trilingual Book*’is „Michel Römer’is“, Kaunase Tehnikaülikooli kodulehel aga hoopis „Mykolas Riomeris“, vt. ülejäämine viide.

oli Römeris Leedu Ülemkohtu kohtunik ja jõudis olla ka Leedu nõuandva Riiginõukogu aseesimees.¹⁸⁴ Lisaks jõudis ta aastatel 1922-1940 pidada ka Leedu Ülikoolis Kaunases professoriametit ning 1927.-1928. aastaks määrati ta lisaks Leedu Ülikooli rektoriks.¹⁸⁵

1932. aastal määras Leedu Römerise *ad hoc* kohtunikuks Alalises Rahvusvahelises Kohtus, Leedu poolt 1923. aastal okupeeritud ja Rahvasteliidu poolt 1924. aastal Leedule üle antud Memeli (Klaipėda) piirkonna statuudi tõlgendamise kohtuasjas, milles kohus tegi otsuse Leedu kasuks.¹⁸⁶ Römeris töötas aastatel 1933-1939 uuesti Kaunase Vytautas Magnuse Ülikooli (ehk endise Leedu Ülikooli) rektorina, olles sellel positsioonil ka Panevėžys-Saldutiškise raudtee kohtuasja ajal. Pärast kohtuasja lõppu töötas Römeris veel kuni 1945. aastani Leedule antud Vilniuse Ülikooli professorina.¹⁸⁷ Praegu tegutseb Vilniuses ka temanimeline õigusülikool.

2.2.5. Majanduslik tähtsus

Kuigi juurdeveoraudteed olid tõepoolest teisejärgulised raudteed, olid nad siiski selle aja mõttes olulised, sest laiarööpmelisi põhiliine oli vähe. Venemaa ettevõtte Leetu ja Poola ehitatud raudteed olid mõlemad umbes 160 km pikad ning maksid ehitamise ajal kokku umbes 6 miljonit kuldrubla. Samamoodi oli suur Eesti esitatud nõue 6 850 000 Leedu kuldlitti, mis võrdus 4 252 500 Eesti krooniga. Eesti esitatud viivisenõudega kokku oli nõude suurus tervelt 14 miljonit Leedu litti ehk ligi 9 miljonit Eesti krooni.¹⁸⁸

Leedu vastunõue 7 337 272 litti pluss lühikese aja kohta arvestatud viivis oleks tähendanud aga 9 miljonist Eesti kroonist umbes poole hüvitise tasaarvestamist. Leedu Valitsuse väitel oli Leedu kulutanud suuri summasid raudtee korraldamiseks ning tükk aega ei olnud raudtee Leedule kasumlik.¹⁸⁹ Kui palju see väide tõele vastas ja kas vastunõue oli esitatud vastukaaluks pigem poliitilistel põhjustel, ei ole teada. Küllap oleks saanud see kindla vastuse ainult asja uuel menetlemisel Alalises Rahvusvahelises Kohtus ja kuna tegu oli alternatiivse vastunõudega, siis vaid juhul kui kohus oleks Eesti pöhinõude rahuldanud.

Nõude suurust ilmestavad ka ettevõtte tegevdirektor R. Uritame vihjed, mida ettevõtte oli seni plaaninud võidetud hüvitisega ette võtta. Nii oleks üks võimalus olnud kasutada ära ettevõttele

¹⁸⁴ Panevezys-Saldutiskis Railway. Public Sitings and Pleadings. Lk. 418.

¹⁸⁵ Rector Prof. Mykolas Riomeris. Rectors of KTU, Kaunas University of Technology. - internet.ktu.lt/en/kut/rectors/rectors.asp?id=114 (5.04.2016).

¹⁸⁶ Trilingual Book. Lk. 143-145, 214.

¹⁸⁷ Rector Prof. Mykolas Riomeris.

¹⁸⁸ Kas Eesti võidab 14 miljonit litti?

¹⁸⁹ Haag andku õigust; Protsess 9 miljoni kr. pärast. - Uus Eesti 18.01.1939.

aastate eest antud kontsessioon ja investeerida põlevkivi kaevandamisesse. Lisaks oli ettevõtte kaalunud ka raudtee ehitamist Eestis, näiteks Abja-Tõrva-Valga liinile, või siis hoopis pangandusliku tegevuse alustamist.¹⁹⁰ Arvestades ka Poola territooriumile jäänud raudtee umbes samasugust väärtust, ei ole sugugi imekspandav, miks Eesti ettevõtte veel pea paarkümmend aastat hiljem läbi keeruka ning ehk isegi lootusetu protsessi püüdis neist riikidest prisket hüvitist kätte saada.

2.2.6. Vaidluse edasine saatus

Pärast kohtuotsuse teatavakstegemist peetud intervjuus teatas ettevõtte tegevdirektor R. Uritam, et ettevõtte plaanib kindlasti nõudega edasi minna. Plaanis oli Eesti Välisministeeriumi kaudu pöörduda uuesti Leedu Valitsuse poole ning Uritam lootis, et vaidlus lõppeb juba seal. Sellegipoolest oli ettevõtte valmis läbima kogu kohtutee ka Leedu kohtutes ning pöörduma oma õiguste kaitseks uuesti Alalisse Rahvusvahelisse Kohtusse.¹⁹¹

Ei ole küll täielikult arusaadav, miks ettevõtte tegevdirektoril selline lootusrikas arvamus võis olla, arvestades mitte kusagile jõudmist eelmise „vaidlusjärgu“ ajal. Siiski on võimalik, et loodeti kohtu positiivsele mõjule ühiste arusaamade kujundamisel, mis võis panna pooli nägema mõlema poole argumentide tugevusi ja nõrkusi, juhul kui vaidlus oleks uuesti rahvusvahelise kohtu ette jõudnud. Soovides pikka kohtuvaidlust mitte kaotada, võis Uritam seega näha Leedu Valitsuse võimalikku vastutulekut.

Vaidluse täpne edasine kulg ei ole teada. Tõenäoliselt jätkus vaidlus Eesti ja Leedu välisministeeriumite tasemel ning kohe Leedu kohtutesse ei pöördutud. Ajakirjanduse tähelepanu pärast kohtuotsust ja pärast seda antud üksikut intervjuud kogu protsessi kohta aga kadus ning asendus peagi juba Teist maailmasõda ja baaside lepingu järgset olukorda kirjeldavate veergudega.

Nagu kohtunik Erich oma eriarvamuses välja tõi, siis ei pea riigisiseste õiguskaitsevahendite ammendamise reegli täitmiseks läbima tingimata kogu kohtuteed selle kolmes instantsis.¹⁹² Nii ongi võimalik, et Eesti oleks proovinud pöörduda Alalise Rahvusvahelise Kohtu poole juba pärast kaotust Leedu esimeses kohtuastmes. Kuigi et olla kindel, oleks tulnud läbida siiski kõik kolm kohtuastet, mida ettevõtte oli Uritame sõnul valmis ka tegema.

¹⁹⁰ Protsess 9 miljoni kr. pärast.

¹⁹¹ Nõudmine Leedu vastu pole lõpetatud. - Päevaleht 7.03.1939. Lk. 4.

¹⁹² Panevezys-Saldutiskis Railway. Dissenting Opinion by M. Erich. Lk. 53.

3. Nõude rahvusliku iseloomu kriteerium

3.1. Diplomaatiline kaitse kui riigi subjektiivne õigus

18. sajandil välja kujunenud diplomaatilise kaitse teooria tähendas, et riigi alama vastast õigusrikkumist hakati tõlgendama kui rikkumist tema riigi vastu ning isikut koos tema nõudega hakkas suhtlemisel teise valitsusega esindama riik ise.¹⁹³ Diplomaatiline kaitse tähendab eelkõige isiku esindamist kahe riigi vahel mööda diplomaatilisi kanaleid, kuid nende ammendamisel tähendab diplomaatiline kaitse ka isiku nõude esindamist rahvusvahelisel tasandil, eelkõige rahvusvahelises kohtus.¹⁹⁴

Diplomaatiline kaitse käesoleva töö kontekstis tähendab eelkõige riigipoolset nõude esindamist rahvusvahelises kohtumenetluses. Diplomaatilise kaitse teine pool käsitleks seega olukorda, kus Eesti välisministeerium esindas 1930. aastatel Eesti ettevõtet Leedu valitsusega läbirääkimistel.¹⁹⁵ Siin ja edaspidi on diplomaatilise kaitse sünonüümina kasutatud „esindamise“ mõistet.

Riik saab isikut ja tema nõuet esindada olukorras, kus isik on sellise nõude omanik. Nõude rahvuslik iseloom ei ole vaidlusalune küsimus olukorras, kus rahvusvahelist õigust rikutakse otseselt riigi suhtes, näiteks rünnates riigi territooriumit või sellel viibivaid inimesi, või siis kahjustades riigi lipu all sõitvaid laevu või välismaal asuvat riigi vara, niisamuti rünnates riigi välisesindajaid. Kui nõude omanikuks ei ole aga riik, vaid mõni füüsiline või muu juriidiline isik, siis nende puhul ei ole enam tegu rahvusvahelise õiguse subjektidega ning rahvusvahelisse kohtusse nad iseseisvalt pöörduda ei saa. Sellisel juhul peab rahvusvahelisel tasandil hakkama isiku nõuet esindama rahvusvahelise õiguse subjekt ehk riik, kes peab tõendama, et nõudel, mida ta esindab, on olemas selle riigi rahvuslik huvi.¹⁹⁶

Nõude diplomaatilise esindamise eripära selgitas esimesena Alaline Rahvusvaheline Kohus 1924. aasta Mavrommatise Palestiina kontsessioonide kaasuses, kui Kreeka oli enda kodanik Mavrommatise nimel pöördunud kohtusse nõudega Suurbritannia kui Palestiina mandaadi omaniku vastu. Kohus selgitas otsuses diplomaatilise kaitse printsiipi, millega riigil on õigus kaitsta enda alamat kui teine riik on isiku suhtes rikkunud rahvusvahelist õigust ning kui sellelt riigilt ei ole õnnestunud muul viisil hüvitist saada. Enda alamat rahvusvahelisel tasandil

¹⁹³ Teder. Lk. 200.

¹⁹⁴ Teder. Lk. 201.

¹⁹⁵ Diplomatic protection. Report of the International Law Commission. Lk. 27.

¹⁹⁶ Mendelson. Lk. 3.

esindades kasutab riik aga hoopis enda subjektiivset õigust, mitte oma alama õigust, tagades esindamisega selle, et tema kodaniku suhtes austataks rahvusvahelist õigust.¹⁹⁷

Selle käsitlemisega oli pea sõnasõnalt sarnane Panevėžys-Saldutiškise raudtee kaasuses tehtud kohtuotsus, kuigi see ei teinud 1924. aasta otsusele mingit viidet.¹⁹⁸ Tegu on esimesega kolmest peamisest teesist, mis nõude rahvusliku iseloomu kriteeriumi puhul Panevėžys-Saldutiškise raudtee kaasusest on rahvusvahelisse õigusesse edasi kandunud. Mitmetes allikates ongi antud tingimust kirjeldades viidatud mõlemale kaasusele koos. ÜRO Rahvusvaheline Kohus kiitis selle teesi heaks 1955. aasta Nottebohm'i kaasuses.¹⁹⁹

Kohtu mitmel korral väljendatu tähtsus seisneb selles, et riik mitte ei pea, vaid võib esindada isiku nõuet rahvusvahelisel tasandil. Rahvusvaheline Kohus täpsustas seda teesi 1970. aasta Barcelona Tractioni kaasuses, kui nimetas diplomaatilise kaitse õigust riigi diskretsiooniotsuseks ehk teisisõnu riik ei ole kohustatud diplomaatiliselt kaitset pakkuma. Algse nõude omanik iseseisvalt rahvusvahelisel tasandil subjektiivseid õigusi ei oma.²⁰⁰

Mendelsoni sõnul võib diplomaatiline esindusõigus kui riigi subjektiivne õigus tähendada ka algse nõude omaniku lahutamist uuest nõudest. Selle uue nõude aluseks on aga õiguslik fiktsioon, et kannatanuks oli riik, mille kodanik isik oli kahju tekkimise ajal.²⁰¹ Selline fiktsioon on rahvusvahelisele õigusele tuntud juba 18. sajandist „Vatteli fiktsiooni“ nime all, selle autori Emer de Vatteli järgi.²⁰²

Teiselt poolt vaadatuna ei tähenda diplomaatilise kaitse mittekasutamine seda, et riigil seda õigust olemas ei oleks või et ta oleks sellest loobunud.²⁰³ Seetõttu ei saa teise riigi diplomaatilise kaitse õigust laiendada ka olukorras, kus algne õiguse omanik seda rakendada ei soovi. Selline lähenemine kirjeldab täpsemalt olukorda, miks Panevėžys-Saldutiškise raudtee kaasuses ei oleks piisanud Eesti diplomaatilise kaitse õiguse tekkimiseks puhtalt sellel põhjusel, et Nõukogude Venemaa või Nõukogude Liit seda õigust rakendada ei soovinud.

¹⁹⁷ Mavrommatis Palestine Concessions. Judgment of 30 August 1924 (Objection to the Jurisdiction of the Court). - PCIJ, f A02, n 1. Lk. 12.

¹⁹⁸ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 16.

¹⁹⁹ Judgment of 6 April 1955. Nottebohm (Liechtenstein v. Guatemala). Judgments. International Court of Justice. Lk. 25.

²⁰⁰ Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spain) (New Application: 1962). Judgment of 5 February 1970. - ICJ, f Contentious Cases, 1962, Judgments, Second Phase, n 1. Lk. 45; K. N. Schefer. International Investment Law. Text, Cases and Materials. Cheltenham, Suurbritannia: Edward Elgar Publishing Limited, 2013. Lk. 365.

²⁰¹ Mendelson. Lk. 8.

²⁰² Teder. Lk. 201.

²⁰³ Barcelona Traction. Judgment of 5 February 1970. Lk. 46.

ÜRO juurde loodud Rahvusvahelise Õiguse Komisjon (*International Law Commission* - edaspidi ILC) on püüdnud kodifitseerida muuseas ka diplomaatilise kaitse reegleid, mille osas lõpetas komisjon oma ettevalmistava töö 2006. aastal, pärast mida ÜRO Parlamentaarne Assamblee komisjoni väljapakutu heaks kiitis.²⁰⁴ Ka ILC kodifikatsiooni järgi saab isikut diplomaatiliselt esindada see riik, mille kodanik ta on (art. 3 § 1). Kodifikatsiooni kommentaarides tuuakse eriliselt välja ka asjaolu, et tegu on riigi õigusega, mitte kohustusega, kuigi selle ettevalmistavates raportites käidi välja ka progressiivne idee teha isiku esindamine riigile kohustuslikuks.²⁰⁵

3.2. Kodakondsus rahvusliku iseloomu kriteeriumi tingimusena

3.2.1. Kodakondsus kui ainus tingimus

3.2.1.1. Tingimuse alused

Panevėžys-Saldutiškise raudtee kaasusest rahvusvahelisse õigusesse jõudnud teine olulisem tees kinnitas, et diplomaatilise esindamise õigus saab tuleneda ainult isiku vastavast kodakondsusest (*nationality*).²⁰⁶ Kuigi eraldi kokkulepetega võib lubada ka teisi tingimusi esindusõiguse tekkimiseks, siis igasuguse riikidevahelise kokkuleppe puudumisel on kodakondsuse side ainus, mis saab riiki isikuga siduda sellisel määral, et riik saaks kasutada oma subjektiivset õigust ja esindada isikut rahvusvahelisel tasandil.²⁰⁷ Samas tuleb märkida, et kohtuistungitel uurisid kohtunikud ka Eesti ettevõtte aktsionäride kodakondsuse kohta.²⁰⁸

1970. aasta Barcelona Tractioni kohtuasjas selgitas Rahvusvaheline Kohus ka juriidiliste isikute puhul kohaldatava kodakondsuse olemust. Juriidilistele isikutele kohaldatakse traditsioonilise füüsiliste isikute kodakondsuse nõude analoogiat. Selle järgi on diplomaatilise esindamise õigus riigil, mille seaduste järgi juriidiline isik on moodustatud ja kus on juriidilise isiku tegevuskoht. Seda käsitlust toetab kohtu hinnangul pikk õiguspraktika.²⁰⁹

Mõned riigid on küll otsustanud pakkuda diplomaatilist kaitset ka sellistele juriidilistele isikutele, kes ei ole küll selle riigi seaduste järgi moodustatud, kuid kelle tegevuskoht on selles

²⁰⁴ Resolution adopted by the General Assembly 61/35. Diplomatic protection. 18. detsember 2006.

²⁰⁵ Diplomatic protection. Report of the International Law Commission. Lk. 29; Dugard. Lk. 223.

²⁰⁶ C. Forcese. The capacity to protect: diplomatic protection of dual nationals in the "war on terror". - European Journal of International Law 2006, Vol. 17, No. 2. Lk. 379; K. Sisask. Euroopa Liidu kodanike diplomaatilise kaitse õiguslikud alused ja kaitse teostamise võimalikkus. Magistritöö. Tallinn: Tartu Ülikool, 2013.

²⁰⁷ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 16.

²⁰⁸ Panevezys-Saldutiskis Railway. Public Sitings and Pleadings. Lk. 425.

²⁰⁹ Barcelona Traction. Judgment of 5 February 1970. Lk. 43.

riigis või kelle kodanikud moodustavad juriidilise isiku omanike ringist suure osa. Sellegipoolest ei ole igasuguse muu kriteeriumi järgi tõelise rahvusliku iseloomu määramine leidnud rahvusvahelises õiguses üldist tunnustust.²¹⁰

Eelnevast tulenevalt määratakse ka ILC kodifikatsiooni järgi ettevõtte kodakondsus diplomaatilise esindamise kontekstis selle riigi järgi, mille seaduste alusel ta on moodustatud (art. 9). Kõik ILC kodifikatsiooni ettevõtete kohta kehtivad sätted kohalduvad sobival määral ka teiste juriidilistele isikute puhul (art. 13).

3.2.1.2. Kodakondsuse määramine juriidilise isiku omanike järgi

Barcelona Tractioni kaasus pani üldise kodakondsuse nõude Rahvusvahelises Kohtus aga seni kõige tõsisemalt proovile. Kaasus käsitles Belgia esindusõigust Kanada ettevõtte üle selle nõudes Hispaania vastu. Kanada ettevõtte aktsionärideks olid enamasti Belgia kodanikud - nii füüsilised kui juriidilised isikud, kusjuures ka viimaste omanikud olid enamuses Belgia kodanikud.²¹¹ Hispaania väitel ei olnud Belgia rahvuslik huvi piisavalt tõendatud, sest väidetavalt õigusvastane tegu oli otseselt suunatud Kanada ettevõtte, mitte selle omanike vastu.²¹²

Kohus pidi vastama küsimusele, kas Hispaania on mitte-Belgia ettevõtte vastu samme astudes rikkunud Belgia kodanike õigusi? Sellele vastamist alustades tõi kohus välja antud teemal kõige olulisema, Panevėžys-Saldutiškise raudtee kaasuse ning selle kohtuotsuse teesi, millega igasuguse riikidevahelise kokkuleppe puudumisel saab diplomaatilise esindamise õigus tuleneda ainult riigi ja isiku sidemest kodakondsuse kaudu.²¹³

Kuna esindusõiguse puhul oli tegu puhtalt riigi subjektiivse õigusega, siis kerkis aga küsimus, kas riik võiks kohtusse pöörduda ka puhtalt sellel alusel, et teine riik on tekitanud kahju tema kodanike investeeringutele.²¹⁴ Kohus nentis, riigil on õigus diplomaatiliselt esindada oma kodanikust investorit, kui on rikutud konkreetset tema subjektiivset õigust.²¹⁵ Sellisteks õigusteks võiksid olla näiteks õigus saada dividende või õigus saada osa vara laialijagamisest juriidilise isiku lõpetamise korral.²¹⁶

²¹⁰ Barcelona Traction. Judgment of 5 February 1970. Lk. 43.

²¹¹ Barcelona Traction. Judgment of 5 February 1970. Lk. 8.

²¹² Barcelona Traction. Judgment of 5 February 1970. Lk. 33.

²¹³ Barcelona Traction. Judgment of 5 February 1970. Lk. 33-34.

²¹⁴ Barcelona Traction. Judgment of 5 February 1970. Lk. 46.

²¹⁵ Barcelona Traction. Judgment of 5 February 1970. Lk. 47.

²¹⁶ Schefer. Lk. 155.

Investeeringimine kannab endas aga teatud riske ning kui on rikutud juriidilise isiku enda õigusi, siis jääb diplomaatilise esindamise õigus riigile, mille kodanik juriidiline isik on.²¹⁷ Ülaltoodud põhjustel otsustas kohus Belgia avalduse tagasi lükata.²¹⁸ Kohus märkis veel, et omanike kodakondsuse järgi diplomaatilise kaitse lubamine võib tekitada nõuete ülekülluse rahvusvahelises kohtumenetluses, niisamuti nõrgendada õiguskindlust rahvusvahelistes majandussuhetes.²¹⁹

ILC tõi Barcelona Tractioni kaasuse peegeldusena oma kodifikatsiooni erandi olukorras, kus ettevõtet juhivad teise riigi kodanikud ning riigis, mille seaduste alustel ettevõtte on moodustatud, ei ole ettevõttel suuremat ärilist tegevust (art. 9). Esindusõiguse teisele riigile minemiseks peab selles riigis olema ka juhatuse asukoht ja ettevõtte rahanduse juhtimine.

Puhtalt ettevõtte omanike kodakondsuse järgi ILC kodifikatsioon diplomaatilist esindusõigust üldiselt määrata ei luba (art. 11). Siiski esineb siin kaks erandit: esiteks olukorras, kus ettevõtte on lõpetatud, ning teiseks olukorras, kus riik, mille seaduste järgi ettevõtte oli moodustatud, on kahju tekitaja ning ettevõtte moodustamine vastava riigi seaduste järgi oli eeltingimuseks selles riigis tegutsemiseks. Viimane tingimus eristab seega olukordi, kus ettevõtte moodustatakse vastavas riigis vabatahtlikult, ning olukordi, kus riigis tuleb moodustada eraldi tütarettevõtte seaduslikust paratamatusest.

ILC kodifikatsioon sätestab Barcelona Tractioni kaasusest tulenevalt ka olukorra, kus kahju on tekitatud konkreetselt ettevõtte omanikele ning mitte ettevõttele endale, milleks on näiteks dividendide mittemaksmine või vara laialijagamisest eemale jätmine. Sellisel juhul on riigile antud õigus oma kodaniku nõuet esindada (art. 12).

3.2.2. Tegelik sideme puudumine riigi ja isiku vahel

Kuigi Alaline Rahvusvaheline Kohus väljendas selgelt, et rahvuslikku iseloomu saab määrata ainult kodakondsuse järgi, on seda tingimust hiljem kitsendatud. Rahvusvahelise Kohtu 1955. aasta Nottebohm'i kohtuasi käsitles Liechtensteini esindusõigust Liechtensteini kodaniku üle tema nõudes Guatemala vastu. Nottebohm oli algselt Saksamaa kodanik, kuid oli elanud mitukümmend aastat Guatemalas. Teise maailmasõja alguses sai ta naturalisatsiooni korras Liechtensteini kodakondsuse. 1943. aastal saadeti ta koos vara võõrandamisega Guatemalast

²¹⁷ Barcelona Traction. Judgment of 5 February 1970. Lk. 47.

²¹⁸ Barcelona Traction. Judgment of 5 February 1970. Lk. 52.

²¹⁹ Barcelona Traction. Judgment of 5 February 1970. Lk. 49.

välja, põhjusel, et ta oli Guatemalaga sõjas oleva Saksamaa kodanik. Peatselt Guatemalasse naastes keelduti teda vastu võtmast, seega mitte tunnustades tema Liechtensteini kodakondsust.²²⁰

Guatemala vastuväide oli aga, et 1943. aastal puudus Nottebohmil peale äsja saadud kodakondsuse tegelik side Liechtensteiniga või vähemalt oli tal suurem side kas Saksamaaga, kus elas tema perekond, või Guatemalaga, kus elas ta ise.²²¹ Liechtensteinis ei olnud tal kodakondsuse saamise hetkel mingit elukohta ning pärast kodakondsuse saamist naasis ta kohe Guatemalasse. Ainus tegelik side Liechtensteiniga olid üksikud külaskäigud tema Vaduzis elava venna juurde.²²²

Uus kodakondsus ei muutnud kuidagi Nottebohmi sidet Guatemalaga ning ta vahetas Saksamaa kodakondsuse Liechtensteini kodakondsuse vastu puht poliitilistel põhjustel, sest viimane oli sõjas neutraalne riik. Kohus otsustas Guatemala kasuks, et Nottebohmil puudus tegelik side Liechtensteiniga, et tema Liechtensteini kodakondsuse saamine ei olnud rahvusvahelise õiguse kohaselt õiguspärane ning Guatemalal ei olnud kohustust tunnustada Nottebohmi Liechtensteini kodakondsust.²²³

Nagu näha, siis Nottebohmi kaasus kitsendas oluliselt riikide diplomaatilist esindusõigust rahvusvahelises õiguses. Kui Panevėžys-Saldutiškise raudtee kaasusest tulenes, et ainult kodakondsus saab olla diplomaatilise esindamise jaoks piisavaks sidemeks riigi ja nõude omaniku vahel, siis Nottebohmi kaasus tõi lisakriteeriumiks tegeliku sideme riigi ja isiku vahel olukorras, kus isik on vahetanud kodakondsust. Kaasusele võib anda veelgi kitsama tõlgenduse, kus tegeliku sideme puudumine võib välistada esindusõiguse olemasolu ka olukorras, kus isik ei ole oma kodakondsust muutnud ning tal on olemas vaid üks kodakondsus, mis riigiga tal tegelikku sidet ei ole. Selline tõlgendus välistaks aga isiku esindamise võimaluse ja ei ole rahvusvahelises õiguses üldiselt tunnustatud.²²⁴

1930. aasta Haagi konventsioon kodakondsuse seaduste vastuolude teatud küsimuste osas (art. 1) ja ILC kodifikatsioon (art. 4) puudutavad tegeliku sideme puudumist vaid kaudselt. Nende järgi määrab iga riik ise tingimused oma kodakondsuse jaoks, nii nagu tegi seda Nottebohmi kaasuses ka Liechtenstein. Kui Haagi konventsioon enne Nottebohmi kaasust sätestas, et kodakondsuse küsimus otsustatakse vastavalt siseriiklikule õigusele (art. 2), siis ILC on loonud

²²⁰ Judgment of 6 April 1955. Nottebohm (Liechtenstein v. Guatemala). Judgments. International Court of Justice. Lk. 25.

²²¹ Judgment of 6 April 1955. Nottebohm (Liechtenstein v. Guatemala). Lk. 24-25.

²²² Judgment of 6 April 1955. Nottebohm (Liechtenstein v. Guatemala). Lk. 25.

²²³ Judgment of 6 April 1955. Nottebohm (Liechtenstein v. Guatemala). Lk. 26.

²²⁴ Forcese. Lk. 381.

lisatingimuse, mille järgi peab kodakondsuse andmine vastama rahvusvahelisele õigusele. Selle sõnastuse järgi jääb Nottebohm kaaskasus ka edaspidi kohaldatavaks pretsedendiks ilma tegeliku sidemeta kodakondsusest tuleneva esindusõiguse mittelubamisel.

3.2.3. Teiste riikide esindusõigus

Teatud tüüpi nõuete suhtes on Rahvusvaheline Kohus rahvusliku iseloomu kriteeriumit lõdvendanud. Sellised nõuded võivad tulla näiteks genotsiidi vältimise ja karistamise konventsioonist või piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikust alandava kohtlemise ja karistamise vastasest konventsioonist. Konventsioonidest tulenevalt on kõikide riikide ühine huvi, et nendes sätestatud kuritegusid ei toimuks ning et nende toimepanijad saaksid karistatud.²²⁵

Kohus nimetab konventsioonidest tulenevaid kohustusi „*erga omnes partes* kohustusteks“, mis tuleb täita kõikide konventsiooniga liitunud riikide ees. Seega on ka nõudeõigus selliste rikkumiste puhul kõigil konventsiooniga liitunud riikidel.²²⁶ Mõneti seondub esindusõiguse laiendamisega ka rahvusvaheliste organisatsioonide esindusõigus oma töötajate suhtes. Selles osas on Rahvusvaheline Kohus tunnustanud võrdselt rahvusvahelise organisatsiooni ja töötaja päritoluriigi esindusõigust antud isiku suhtes.²²⁷

Mendelsoni hinnangul ei ole selgust ka topeltkodakondsusega isikute esindusõiguse suhtes.²²⁸ 1930. aasta Haagi konventsiooniga püüti kodifitseerida kodakondsusele kehtivaid reegleid rahvusvahelises õiguses. Kuigi konventsiooni on ratifitseerinud vaid vähesed riigid, peegeldas see siiski tol ajal kehtinud tava ning sellest on osaliselt eeskuju võtnud ILC kodifikatsioon.²²⁹ Konventsiooni järgi ei tohi kumbki riik isikut diplomaatiliselt esindada teise riigi vastu, mille kodanik isik samuti on (art. 4). ILC kodifikatsioon võttis selle käsitluse üle väga sarnaselt (art. 6 § 1), kuid täpsustas, et topeltkodakondsusega isikut võivad esindada ka mõlemad riigid ühiselt (art. 6 § 2).

²²⁵ Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Advisory Opinion of 28 May 1951. - ICJ, f Advisory Proceedings, 1950, Advisory Opinions, n 1. Lk. 23; Questions relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (Belgium v. Senegal). Judgment of 20 July 2012. - ICJ, f Contentious Cases, 2009, Judgments, n 1. Lk. 31-32.

²²⁶ Belgium v. Senegal. Judgment of 20 July 2012. Lk. 31-32.

²²⁷ Barcelona Traction. Judgment of 5 February 1970. Lk. 39; Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations. Advisory Opinion of 11 April 1949 (including the text of the declaration of Judge Winiarski). - ICJ, f Advisory Proceedings, 1948, Advisory Opinions, n 1. Lk. 185.

²²⁸ Mendelson. Lk. 2.

²²⁹ Teder. Lk. 205.

Erialakirjanduses on leitud, et range kodakondsusnõue seab ohtu ilma kodakondsuseta isikute ja kodakondsust vahetanud pagulaste õigused, mille kaitseks uus riik ei saaks kuidagi välja astuda.²³⁰ ILC kodifikatsioon on selliste õiguste kaitseks leidnud siiski võimalusi. Kodakondsuseta isikut võib esindada see riik, kus on tema elukoht kahju tekkimise ajal ja nõude esitamise hetkel (art. 8 § 1). Elukoha nõue kahel olulisel hetkel kehtib ka pagulaste esindamisele (§ 2), kuid riik ei saa pagulast esindada nõudes selle riigi vastu, mille kodanik pagulane on (§ 3). Selline käsitlus tähendab aga, et uus riik ei saa esindada pagulast nõudega vana riigi vastu kui see kahjustab tema vanasse riiki jäänud vara.²³¹

Lisaks on riike, mis annavad välismaalastest naistele selle riigi kodanikuga abielludes automaatselt uue kodakondsuse.²³² ILC toob kodifikatsiooni kommentaarides siiski välja, et kui inimesele jääb abielludes alles lisaks ka tema vana kodakondsus, siis on diplomaatilise esindamise õigus vanal riigil. Samas kui vana riik pärast uue kodakondsuse võtmist isikult vana kodakondsuse ära võtab, siis tekib esindusõigus uuel riigil.²³³ Selline arvamus põhineb Rahvusvahelise Kohtu 1971. aasta otsusel, millega välistatakse isikute õiguslikust kaitsest ilmajätmine põhjusel, et riik on rikkunud rahvusvahelist õigust.²³⁴ ILC ei too siinkohal küll välja, miks on kodakondsuse äravõtmine topeltkodakondsusega isikult rahvusvahelise õiguse vastane tegu.

3.3. Ajalised tingimused

3.3.1. Rahvuslik iseloom kahju tekkimise ajal

3.3.1.1. Allikad ja teooria

Nõude rahvusliku iseloomu kriteeriumi kõige problemaatilisem küsimus on nõude rahvusliku iseloomu üleminek ühelt riigilt teisele. Selle varaseimad käsitlused pärinevad 19. sajandi ja 20. sajandi alguse riikidevahelisi nõudeid lahendanud arbitraažikohtute reeglitest. Niinimetatud nõudekomisjone (*Claims Commission*) või riikidevahelisi nõuete kohtuid (*Mixed Commission Court*) moodustasid riigid tavaliselt kahepoolsete lepingutega üksteise kodanike nõuete lahendamiseks pärast mõnd suuremat sõjalist konflikti, kohtumõistjateks kahe lepingulise riigi

²³⁰ Mendelson. Lk. 19.

²³¹ Mendelson. Lk. 19.

²³² Mendelson. Lk. 19.

²³³ Diplomatic protection. Report of the International Law Commission. Lk. 30.

²³⁴ Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970). Advisory Opinion of 21 June 1971. - ICJ, f Advisory Proceedings, 1970, Advisory Opinions, n 1. Lk. 56.

ja ühe neutraalse riigi esindajad. Sellistes arbitraažikohtutes eksisteeris reegel, et naturalisatsiooni korras uue kodakondsuse saanud isikute nõudeid ning lisaks kodanike ostetud nõudeid komisjonid ei menetlenud.²³⁵

Arbitraažikohtute reeglid tõi Leedu ka Panevėžys-Saldutiškise raudtee kohtuasjas esile, väites et antud reeglid kehtisid niisamuti Eesti esindusõiguse puhul. Lisaks esitas Leedu laialdaselt erialakirjandust, mis samuti kinnitas reegli kehtimist rahvusvahelises õiguses. Kohus ei jõudnud nende suhtes nõude taandamise tõttu seisukohta võtta, kuid nõudekomisjonide reegleid käsitleti lühidalt kohtunike eriarvamustes. Nii leidsid kohtunikud Jonkheer van Eysinga ja Hudson, et sellised reeglid kehtisid vaid riikide kahepoolsetes suhetes ja sõlmitud kahepoolsete lepingute alusel, kuid mitte rahvusvahelises õiguses üldiselt.²³⁶ Kogu Leedu esitatud erialakirjandus viitas aga nendele samadele nõudekomisjonidele.²³⁷

Panevėžys-Saldutiškise raudtee kaasuse kohtuotsus ise tõi siiski rahvusliku iseloomu kriteeriumisse kolmanda olulise tingimuse, et diplomaatilise esinduse pakkumiseks peab isikul olema vastav kodakondsus nii nõude esitamise kui ka kahju tekkimise ajal.²³⁸ Tees ei olnud küll kohtuotsuses nii otseselt väljendatud, kuigi selliselt on tingimusele mitmed allikad hiljem viidanud - pigem kasutatakse Leedu esitatud vastuväite sõnastust. Teesi võis tuletada kohtu selgitusest, et kas varasema või kohtumenetluse jaoks sõlmitud riikidevahelise kokkuleppega võib rahvusliku iseloomu nõuet lõdvendada; antud juhul puudus Eesti ja Leedu vahel vastav kokkulepe ning Eesti pool pidi seega tõendama, et raudtee-ettevõttel oli Eesti kodakondsus juba rahvusvahelist vastutust toova kahju tekkimise ajal.²³⁹

Alalise Rahvusvahelise Kohtu käsitletuse võttis üle ka ILC kodifikatsioon, mille järgi võib riik esindada isikut siis, kui isik oli selle riigi kodanik kahju tekkimise ajal (art. 5 § 1). Ometi on siia tehtud erand, mille järgi võib isikut esindada ka see riik, kelle kodanik on isik ainult nõude esitamise ajal - juhul kui isik vahetas oma kodakondsust nõudega mitteseonduvatel asjaoludel (art. 5 § 2), kuid uuel riigil ei ole esindusõigust nõudes vana riigi vastu kui kahju tekkimise hetkel oli isik veel vana riigi kodanik. Selline piirang tuleneb riikide vastustamatuse printsiibist.²⁴⁰

²³⁵ Mendelson. Lk. 15-16; Panevezys-Saldutiskis Railway. Dissenting Opinion by Jonkheer van Eysinga. Lk. 33; Dissenting Opinion by Mr. Hudson. Lk. 44.

²³⁶ Panevezys-Saldutiskis Railway. Dissenting Opinion by Jonkheer van Eysinga. Lk. 33; Dissenting Opinion by Mr. Hudson. Lk. 44.

²³⁷ Panevezys-Saldutiskis Railway. Dissenting Opinion by Jonkheer van Eysinga. Lk. 33-34.

²³⁸ Mendelson. Lk. 5-6.

²³⁹ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 16-17.

²⁴⁰ Teder. Lk. 205.

Maurice Mendelson pakub oma teoses välja ka võimaliku põhjuse, miks rahvuslik iseloom peab eksisteerima juba nõude tekkimise ajal, leides et see on seotud sama, juba varem esitatud diplomaatilise esindamise teooriaga, kus riigi nõue rahvusvahelisel tasandil tuleneb tema kui kannatanu staatusest.²⁴¹ Kui isik vahetab kodakondsust, siis see ei tähenda, et möödunud olukorras ei oleks kannatanuks see uus riik, vaid riikidest jääb kannatanuks ikkagi see riik, mille kodanik oli isik kahju tekkimise ajal. Eelnev kehtib ka olenemata sellest, et uuel riigil on loomulikult suurem huvi isiku nõuet kaitsta.²⁴²

Sellisel käsitluse põhjuste otsimisel ei tule minna kaugemale kui alapeatüki algusesse arbitraažikohtute reeglite juurde, mis välistasid muuseas ostetud nõuete menetlemise. Mendelsoni arvates on olukord analoogne kodakondsuse vahetamisega, sest ka see võib viia olukorrani, mida ta nimetab „kodakondsuse ostmiseks“. Nii hakkaksid isikud vahetama oma kodakondsust selle alusel, millisel riigil on suurem tõenäosus rahvusvahelisse kohtusse pöörduda ning seal edukas lahendus saada. Kodakondsus kahju tekkimise ajal ei ole aga miskit, mida isik saaks otseselt valida.²⁴³

Mendelson leidis siiski, et selline mure ei olnud põhjendatud olukorras, kus isik on kodakondsust vahetanud oma tahtest sõltumata, kaasa arvatud riikliku õigusjärgluse olukorras. Samuti ei oleks mingit tahtlikku kodakondsuse vahetumist olukorras, kus nõude pärib teise riigi kodanik - rahvuslik iseloom oleks sellisel juhul aga muutunud ja nõude esindamine võimatu.²⁴⁴

Erialakirjanduses on leitud veel, et nõude rahvusliku iseloomu ajaline tingimus on seotud riigi kui oma kodaniku eest kannataja rolli panemise teooriaga, mis tuleneb Mavrommatise Palestiina kontsessioonide kaasusest. Selle järgi tekib riigil subjektiivne nõudeõigus ainult siis kui tema kahju tekkimise ajal nii-öelda kannataja. See omakorda saab kehtida ainult siis kui isik on kahju tekkimise ajal selle riigi kodanik.²⁴⁵

3.3.1.2. Kriitika

Eelnenud teoreetilist käsitlust on erialakirjanduses siiski osaliselt kritiseeritud ning on väidetud, et sellise argumentatsiooniga püütakse lihtsalt õigustada üldiselt kehtivat tingimust, mis mitmel juhul viib ebaõiglaste tulemusteni.²⁴⁶ Vastava kriitikaga käib koos ka arvamus, et nõue on alati

²⁴¹ Mendelson. Lk. 8.

²⁴² Mendelson. Lk. 8.

²⁴³ Mendelson. Lk. 9.

²⁴⁴ Mendelson. Lk. 9.

²⁴⁵ Dumberry. Lk. 169.

²⁴⁶ Dumberry. Lk. 170.

seotud selle algse omanikuga ning riigi esindamisõigus läheb kodakondsuse vahetudes üle uuele riigile.²⁴⁷

Panevėžys-Saldutiškise raudtee kaasuse kohtuotsust kritiseeris oma eriarvamusest tugevasti ka kohtunik Johnkeer van Eysinga, kes erinevalt teistest kohtunikest süvenes nimetatud kriteeriumisse ka sisuliselt. Tema väitel ei esitanud Leedu ühtegi veenvat põhjendust, miks nimetatud tingimus peaks rahvusvahelises õiguses kehtima nii absoluutselt, et menetluse taandamiseks oleks piisanud pelgast asjaolust, et nõude omanikul ei olnud kahju tekkimise hetkel teda esindava riigi kodakondsust.²⁴⁸

Van Eysinga kriitikaga võib selles osas nõustuda, sest Alaline Rahvusvaheline Kohus ei jõudnud selles küsimuses teha mingit põhjendatud otsust. Kohus pelgalt kirjeldas enda arusaama kehtivast õigusest ning leidis kehtiva olevat ka Leedu esitatud rahvusliku iseloomu ajalise tingimuse, toomata selle tõenduseks ühtegi põhjendust. Kohtuotsest tulenevalt peavad seda reeglit kehtivaks tavaks nii ÜRO Rahvusvaheline Kohus kui ka vastav erialakirjandus.

Mendelson on püüdnud vastata ka küsimusele, kas nõuet saaks pärast kodakondsuse vahetamist rahvusvahelisel tasandil esindada see riik, kelle kodanik oli isik kahju tekkimise ajal. Peamisest allikast ehk Panevėžys-Saldutiškise raudtee kohtulahendist tulenevalt peab esindusõiguse tekkimiseks olema nõudel rahvuslik iseloom ju nii nõude esitamise kui nõude tekkimise ajal.²⁴⁹ Mendelson leiab, et sellise käsitluse loogilisel põhjendamisel võib tekkida raskusi, sest kodakondsuse vahetamisel läheks uuele riigile üle vaid pool sisulisest nõudest, tehes nõude mõlema riigi jaoks kasutuks.²⁵⁰

Nii oleks ehk loogilisemgi kui vana riik saaks ikkagi nõudega rahvusvahelisse kohtusse pöörduda, sest olgugi et ta ei esinda kohtus enam algse nõude omanikku, vaid esitab kohtule oma subjektiivsest esindusõigusest tuleneva nõude, kui kannatanu möödunud teo eest tema toonase kodaniku vastu. Rahvusvaheline õigus ei puuduta aga ainult riike ning diplomaatilise esindusõiguse puhul jääb oluliseks side riigi ja isiku vahel, mitte riigi subjektiivne esindusõigus üksi. Seetõttu on raske ette kujutada olukorda, kus kohus aktsepteeriks riigi esindusõigust kui algne nõude omanik ei ole enam selle riigi kodanik.²⁵¹

²⁴⁷ Dumberry. Lk. 171.

²⁴⁸ Panevezys-Saldutiskis Railway. Dissenting Opinion by Jonkheer van Eysinga. Lk. 31.

²⁴⁹ Mendelson. Lk. 9.

²⁵⁰ Mendelson. Lk. 8.

²⁵¹ Mendelson. Lk. 10.

3.3.2. Katkematu ja jätkuva kodakondsuse nõue

Mitmed allikad väidavad, et Panevėžys-Saldutiškise raudtee kohtuotsusest tuleneb reegel, et diplomaatiliseks esindamiseks peab isikul olema vastava riigi kodakondsus katkematult alates kahju tekkimisest kuni nõude esitamiseni.²⁵² Selline tõlgendus võib tulla asjaolust, et kohtuotsustes ja erialakirjanduses on rahvusliku iseloomu ajalist tingimust nimetatud liialdatult „katkematu kodakondsuse“ (*continuous nationality*) tingimuseks.

See käsitlus on algallikast tulenevalt siiski ebakorrektn, sest Panevėžys-Saldutiškise raudtee kohtuotsusest ei tulene mitte nõue, et kodakondsus peab olema terve ajavahemiku jooksul sama, vaid et kodakondsus peab olema sama kahel olulisel hetkel: kahju tekkimise ja nõude esitamise ajal. Ka erialakirjandus tundub toetavat seisukohta, et tihti „katkematu kodakondsuse“ nime all esitatav tingimus tähendab siiski kodakondsuse nõuet kahel olulisel hetkel.²⁵³ Samas eksisteerib väärist sõnakõlksust teadmisest hoolimata ka piisavalt arvamusi, et kodakondsus tõepoolest ei tohi kahe pidepunkti vahel katkeda.²⁵⁴

ILC kodifikatsiooni järgi peab esindamise jaoks olema isikul selle riigi kodakondsus „katkematult“ alates kahju tekkimisest kuni kohtus nõude esitamiseni (art. 5 § 1), millest võiks järeldada just tingimuse kitsendavat tõlgendamist. Siiski laiendab ILC seda tingimust selliselt, et „katkematust“ eeldatakse olukorras, kus isikul on kodakondsus kahel olulisel hetkel. See tähendab aga, et teisel poolel on võimalus tõendada, et isikul siiski ei olnud vahepealsel perioodil sama kodakondsust.²⁵⁵ Juriidilistele isikutele on ILC sätestanud sarnased reeglid (art. 10 § 1).

Olulise erandina füüsiliste isikute puhul ei pea kodakondsus olema katkematu kui nad on kodakondsust vahetanud nõudega mitteseonduvatel asjaoludel (art. 5 § 2). Lisaks ei ole ILC kodifikatsiooni järgi diplomaatiline esindamine võimalik nõudes riigi vastu, mille kodanik isik oli kahju tekkimise ajal (art. 5 § 3). Kui kodakondsuse nõue kahju tekkimise ajal on leidnud erialakirjanduses piisavat vastukaja, siis sellist vana riigi vastase nõude esindamise keeldu toetavad nii „katkematu kodakondsuse“ kitsendava tõlgenduse toetajad kui vastased.²⁵⁶ Kohtupraktika täielikku konsensust selles tingimuses siiski ei kinnita.²⁵⁷

²⁵² Mendelson. Lk. 9.

²⁵³ Mendelson. Lk. 13.

²⁵⁴ Mendelson. Lk. 27.

²⁵⁵ Diplomatic protection. Report of the International Law Commission. Lk. 31.

²⁵⁶ Dumberry. Lk. 171.

²⁵⁷ Dumberry. Lk. 172.

Mendelson kirjeldab rahvusliku iseloomu ajalise tingimuse kohaldamist olukorras, kus isikul on küll kodakondsus kahju tekkimise ja nõude esitamise ajal, kuid vahetab kodakondsust kohtumenetluse ajal või pärast seda. Kui isik peaks vahetama kodakondsust kohtumenetluse ajal, siis Mendelsoni hinnangul puudub konsensus, kas riigi esindusõigus sellega katkeb või mitte. Olukorras, kus pärast kohtulahendi avaldamist jäävad õhku mõned täitemenetluslikud küsimused, ei peaks isiku kodakondsuse vahetumine riigi esindusõigust siiski enam muutma.²⁵⁸

Kõige tuntumalt toetab esindusõiguse katkemise positsiooni Maailmapanga juures tegutsev Investeeringute Vaidluste Lahendamise Rahvusvaheline Keskus ehk ICSID vahekohus oma 2003. aasta Loeweni kaasuses, mille järgi peab riigil olema esindatava isikuga kodakondsuse side alates kahju tekkimisest kuni kohtuotsuseni. Antud kaasuses tehtud lahend on saanud siiski mõningase kriitika osaliseks ja see on jäänud esindama vähemuse seisukohta.²⁵⁹

ILC kodifikatsioon annabki Loeweni kaasusele vastupidise lahenduse, kus riik kaotab oma esindusõiguse olukorras kui isik võtab pärast nõude esitamist selle riigi kodakondsuse, kelle vastu nõue oli esitatud (art. 5 § 4, art. 10 § 2). Sellest võib järeldada, et riik ei kaota esindusõigust olukorras, kus isik võtab pärast nõude esindamist endale mõne kolmanda riigi kodakondsuse. Juriidilise isiku lõpetamise korral jääb selle diplomaatilise esindamise õigus riigile, mille kodanik see oli kahju tekkimise ajal (art. 10 § 3).

3.3.3. Riikliku õigusjärgluse küsimus

3.3.3.1. Riiklik õigusjärglus Panevėžys-Saldutiškise raudtee kaasuses

Panevėžys-Saldutiškise raudtee kohtuasjas ei olnud Leedu väitel vahet, kas lugeda Eesti kodakondsuse tekkimise ajaks aastat 1920 või 1923, sest mõlemal juhul puudus raudtee-ettevõtte kahju tekkimise ajal ehk 1919. aastal Eesti kodakondsus.²⁶⁰ Eriarvamuse põhjal eksis Leedu selle väitega, sest kui lugeda kodakondsuse tekkimise hetkeks Tartu rahulepingu sõlmimist, siis tuleks arvestada riikliku õigusjärgluse (*state succession*) küsimust ehk kas kõik vanad õigused, mis olid kunagi Venemaal, tulid hiljem üle Eestile?²⁶¹

Riikliku õigusjärgluse küsimust ei reguleerinud sel ajal ükski mitmepoolne rahvusvaheline leping, ainult igakordsed kahepoolsed lepingud nagu Tartu rahuleping Eesti ja Nõukogude

²⁵⁸ Mendelson. Lk. 12.

²⁵⁹ Diplomatic protection. Report of the International Law Commission. Lk. 31.

²⁶⁰ Panevezys-Saldutiskis Railway. Dissenting Opinion by Jonkheer van Eysinga. Lk. 33.

²⁶¹ Panevezys-Saldutiskis Railway. Dissenting Opinion by Jonkheer van Eysinga. Lk. 31, 33.

Venemaa vahel.²⁶² Tartu rahuleping *expressis verbis* ei reguleerinud Eesti territooriumile jäänud isikute kodakondsuse küsimust, kuigi reaalsuses võttis uus riik ehk Eesti üle kogu vana ehk Vene riigi õigussüsteemi, kuni uus riik seda muutma hakkas. Koos õigussüsteemiga tulid vanalt riigilt üle ka kõik uue riigi õigused ja kohustused, mis tähendas ka, et kindlast kuupäevast kuulus Vene ettevõtte Eestile ehk sai sellest tulenevalt rahvusvahelise õiguse mõttes Eesti kodakondsuse.²⁶³

Van Eysinga viitas Tartu rahulepingu artikkel XI lõikele 2, mille järgi läksid Eesti Riigikassale üle kõik võlanõuded ning sellest loogiliselt tuletatavalt läksid üle ka õiguste rikkumisest tulenenud nõuded kolmandate riikide vastu. Nimetatud nõuete seas oli seega niisamuti õigus esindada raudtee-ettevõtet Panevėžys-Saldutiškise raudtee väljanõudmisel mööda otseseid diplomaatilisi kanaleid, kui ka läbi rahvusvahelise kohtu. Selline varade ja õiguste üleminek on riikliku õigusjärgluse oluline element, olles seotud nii poliitilise reaalsusega kui ka õiguste kaitsega.²⁶⁴

Tartu rahulepingu artikkel XI lõige 2 ei ole küll päris sellise sõnastusega nagu Jonkheer van Eysinga kirjeldatust võiks järeldada. Nimelt läksid Eestile üle Venemaa²⁶⁵ nõuded Eesti kodanikkude vastu, juhul kui need nõuded tuli täita Eesti territooriumil.²⁶⁶ Küllap oli selle sätte peamine eesmärk eraldada Eesti kodanike kohustusi Eestis ja Venemaal ning et Eestile ei läheks üle õigus nõuda nende kohustuste täitmist, mille Eesti kodanikud olid võtnud endale kohustuseks täita Venemaal. Selline sõnastus jättis Eesti ja Venemaa välistel territooriumidel võetud kohustuste ülemineku Eestile otsesõnu lahtiseks.

Sellele õiguslüngale on võimalik esitada mitu lahendusettepanekut. Võib ju väita, et kuna Eestiga sõlmiti rahuleping esimesena, siis selle sõlmimise ajal pidas Venemaa Leedut veel Venemaa territooriumiks, kus täita tulnud kohustuste nõudeõigus Eestile üle ei läinud. Samas kui tekkis uus poliitiline reaalsus ja Eesti võttis üle kõik õigused ja kohustused kaitsta enda kodanikke, milleks pärast Tartu rahulepingut oli ka nimetatud raudtee-ettevõtte, siis olekski Eesti ainsana huvitatud ja õigustatud Eesti ettevõtet Leedupoolse õigusrikkumise vastu kaitsma. Siin jääb muidugi omaette lahendamata küsimuseks Venemaa ettevõtte kolmandates riikides olnud vara üleminek koos ettevõttega, ehkki ettevõtte olulisimaks komponendiks ongi ju tema varad ning Tartu rahuleping selliste varade ülemineku osas reservatsioonid ei teinud.

²⁶² Panevezys-Saldutiskis Railway. Dissenting Opinion by Jonkheer van Eysinga. Lk. 31-32.

²⁶³ Panevezys-Saldutiskis Railway. Dissenting Opinion by Jonkheer van Eysinga. Lk. 32.

²⁶⁴ Panevezys-Saldutiskis Railway. Dissenting Opinion by Jonkheer van Eysinga. Lk. 32.

²⁶⁵ Kirjas kui „Vene Kroonu“, kuid tõenäoliselt ei mõelda siin mitte Vene sõjaväge, vaid ikkagi Riigikassat.

²⁶⁶ [Tartu] Rahuleping Eesti ja Venemaa vahel. Tartu, 1920.

3.3.3.2. Erandite tegemine

Juba enne Panevėžys-Saldutiškise raudtee kohtuasja oli „katkematu kodakondsuse“ tingimus saanud laialdase kriitika osaliseks. Esimesed argumendid selle mittekohaldamiseks riikliku õigusjärgluse puhul esitati juba 19. sajandi ja 20. sajandi alguse mitmetes arbitraažikohtutes.²⁶⁷ Ka Rahvusvahelise Õiguse Instituut jõudis 1930. aastatel kahelda tingimuse õigluses riikliku õigusjärgluse puhul.²⁶⁸

Panevėžys-Saldutiškise raudtee kohtuasjas ei tõstatanud ebaõiglaste olukordade tekkimist ja riikliku õigusjärgluse arvestamist mitte ainult kohtunik van Eysinga, vaid ka kohtunikud krahv Rostworowski ja de Visscher. Nemad omakorda leidsid, et kuigi teatud põhjustel võib inimestele diplomaatilise kaitse pakkumiseks teha erandeid, siis ettevõtetele neid siiski teha ei saaks.²⁶⁹ Konkreetset põhjust füüsiliste ja juriidiliste isikute erinevaks kohtlemiseks kaitse pakkumisel kohtunikud siiski välja ei toonud.

Olgugi, et van Eysinga käsitus ei olnud selle küsimuse puhul päris esimene, on just riikliku õigusjärgluse küsimuses viidatud tema eriarvamusele peaaegu sama palju kui Panevėžys-Saldutiškise raudtee kohtuotsusele endale. Nii näiteks käsitles tema eriarvamust kohtunik *sir* Gerald Fitzmaurice Barcelona Tractioni kohtuotsuse eriarvamus. Ta nõustus van Eysingaga, et kodakondsuse nõue ka kahju tekkimise ajal ei ole nii absoluutse iseloomuga kriteerium ning ebaõiglaste olukordade vältimiseks tuleks luua mingisugune meetod õigusliku kaitse pakkumiseks. Eelkõige viitas Fitzmaurice van Eysinga argumentatsioonile riikliku õigusjärgluse küsimuses ja reeglile erandite tegemise vajadusele riigipiiride muutumise olukorras - vastasel juhul tähendaks riigipiiride muutumine automaatselt suure hulga isikute õiguste kaotamist rahvusvahelise kohtutee läbimiseks.²⁷⁰

Ka ILC ettevalmistavates raportites kritiseeriti Panevėžys-Saldutiškise raudtee kohtuotsuse eelpool nimetatud peateesi ning pakuti välja „katkematu kodakondsuse“ tingimusest üldsegi lahti öelda.²⁷¹ ILC kodifikatsiooni jäeti tingimus siiski sisse, kuid mõneti arvestati ka riikliku õigusjärgluse olukorraga. Nii füüsiliste (art. 5 § 2) kui juriidiliste isikute (art. 10 § 1) puhul on riigil esindusõigus ka siis kui isikul on selle riigi kodakondsus vaid nõude esitamise ajal, kuid

²⁶⁷ Dumberry. Lk. 161.

²⁶⁸ Dumberry. Lk. 164-165.

²⁶⁹ Separate Opinion by M. De Visscher and Count Rostworowski. Lk. 29.

²⁷⁰ Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spain) (New Application: 1962). Separate Opinion of Judge Sir Gerald Fitzmaurice. 1970. - ICJ, f Contentious Cases, 1962, Judgments, Second Phase, n 5. Lk. 101-102.

²⁷¹ Dugard. Lk. 245.

kahju tekkimise ajal oli tal õiguseellase riigi (*predecessor state*) kodakondsus. Siin on siiski oluline märkida, et see erand kehtib vaid juhul kui isik vahetas oma kodakondsust nõudega mitteseonduvatel asjaoludel.

Konkreetselt riigi õigusjärgluse küsimust ja seetõttu võimalike erandite tegemist rangele kodakondsuse nõudele on pikemalt käsitlenud Patrick Dumberry. Tema hinnangul ei ole toetus „katkematu kodakondsuse“ tingimusele just kõige suurem ning muuseas on tingimust kritiseerinud ka ILC kodifikatsiooni autorid.²⁷² Ka Dumberry võtab tingimuse suhtes kriitilise hoiaku, leides, et selle rakendamine viib mitmes võimalikus olukorras õigusrikkumise karistamatuseni ja ebaõiglase tagajärjeni.²⁷³

Dumberry toetub oma argumentatsioonis tugevasti kohtunik van Eysinga eriarvamusele Panevėžys-Saldutiškise raudtee kohtuasjas ning samuti eelpool nimetatud kohtunik Fitzmaurice'i eriarvamusele Barcelona Tractioni kohtuasjas. Oma töös eristab Dumberry kahte olukorda, kus esiteks vana riik lõpetab eksisteerimise ning kus teiseks jääb ühe riigi eraldumisel teine riik alles.²⁷⁴ Isik võib mõlemal juhul vahetada oma kodakondsuse uue riigi kasuks ning kuna tal oleks kahju tekkimise ajal olnud vana riigi kodakondsus, siis ei saaks uus riik tema varasemat nõuet esindada.²⁷⁵

Olukorras, kus vana riik jääb uue riigi eraldumisel alles, võib tekkida aga olukord, kus isik otsustab jätta endale alles vana riigi kodakondsuse. Sellisel juhul on isiku kodakondsus kahju tekkimise ja võimaliku nõude esitamise ajal sama ning vanal riigil säilib isiku esindusõigus. Samas võib esineda ka olukord, kus isikul ei ole oma kodakondsuse suhtes valikuvõimalust ning sarnaselt vana riigi kadumise olukorraga vahetub isiku kodakondsus siiski automaatselt. Sellisel juhul vana riik siiski kaotaks oma esindusõiguse.²⁷⁶

Toetus erinevatele võimalikele käsitlustele sõltub sellest, kas kodakondsuse vahetumine oli vabatahtlik või mitte.²⁷⁷ Ebaõiglaseks võib lahendus kujuneda aga just siis kui kodakondsus vahetus isiku tahtest sõltumata, näiteks riikliku õigusjärgluse puhul. Lisaks piirab praegune käsitlus diplomaatilise kaitse õigust suure hulga inimeste suhtes - põhimõtteliselt kaotavad võimaluse nõuda varasema kahju hüvitamist kõik inimesed, kes riigi eraldudes selle kodakondsuse saavad.²⁷⁸

²⁷² Dumberry. Lk. 155-156, 162.

²⁷³ Dumberry. Lk. 160.

²⁷⁴ Dumberry. Lk. 157.

²⁷⁵ Dumberry. Lk. 158.

²⁷⁶ Dumberry. Lk. 159.

²⁷⁷ Dumberry. Lk. 161.

²⁷⁸ Dumberry. Lk. 162.

Kuigi Alalise Rahvusvahelise Kohtu ja ÜRO Rahvusvahelise Kohtu praktika ei ole riikliku õigusjärglust erandite tegemisel arvestanud, on seda siiski tehtud üksikutes arbitraažikohtu kaasustes, mis on otsustanud „katkematu kodakondsuse“ tingimust sel puhul mitte rakendada.²⁷⁹ Samas on Panevėžys-Saldutiškise raudtee kaasus Dumberry hinnangul ainus, kus antud tingimus välistas riigil enda kodanikku esindada.²⁸⁰ Siinjuures ei saa jätta uuesti mainimata, et ka see ei olnud lõplik lahendus, vaid lihtsalt kohtu arusaam õiguslikust olukorrast küsimuses, mis jäi lõpuni lahendamata.

3.4. Panevėžys-Saldutiškise raudtee kaasuse mõju rahvusvahelisele õigusele

3.4.1. Kaasusest tulenevate teeside positsioon rahvusvahelises õiguses

Panevėžys-Saldutiškise raudtee kaasusest on rahvusvahelises õiguses diplomaatilise kaitse õiguse tingimustena kajastatud kolme teesi:

- diplomaatiline kaitse on riigi subjektiivne õigus;
- diplomaatiline kaitse saab eraldi kokkuleppe puudumisel tuleneda ainult isiku vastavast kodakondsusest;
- diplomaatilist kaitset saab pakkuda isikule, kes oli riigi kodanik nii kahju tekkimise kui nõude esitamise ajal.

Need tingimused võeti kaasuses Leedu vastuväite sõnastusest tulenevalt kokku „nõude rahvusliku iseloomuna“ (*national claim*).²⁸¹ Arvestades, et Alaline Rahvusvaheline Kohus lahendas vastuväidetena peamiselt kohtu pädevuse küsimusi, siis ei maksa imestada, et diplomaatilise kaitse rahvusliku iseloomu kriteeriumi üks esimesi käsitusi üldise pädevusega rahvusvahelises kohtus on tänapäevani oluline alus kriteeriumi tõlgendamisel.²⁸²

On oluline märkida, et Panevėžys-Saldutiškise raudtee kohtuasjas nõude rahvusliku iseloomu kriteeriumi kontekstis esitatud kolme teesi ei saa lugeda siduvateks pretsedentideks, sest kohus tegi otsuse ainult teise eel-vastuväite osas ning nõude rahvusliku iseloomu vastuväite osas jäi kohtul otsus menetluse taandamise tõttu tegemata. Seega oli tegu *obiter dictum* tüüpi märgetega ehk mittesiduvate pretsedentidega, mis tähendab, et rahvusvahelises õiguses võib neid käsitleda vaid tavana.²⁸³

²⁷⁹ Dumberry. Lk. 173-176.

²⁸⁰ Dumberry. Lk. 176.

²⁸¹ Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939. Lk. 4.

²⁸² Panevezys-Saldutiskis Railway. Dissenting Opinion by Mr. Hudson. Lk. 42.

²⁸³ Dumberry. Lk. 179; Mendelson. Lk. 6.

Ometi tuleb tõdeda, et nimetatud teesid on ka rahvusliku iseloomu kriteeriumi põhiteesid, kuid seda mitte kaasuse varase olemuse, vaid just üldise sõnastuse pärast. Hinnates küsimust, kas diplomaatilise kaitse õigus tekib, ei saa ennast eriliselt väljutada nende kolme põhiteesi raamidest. Olgugi, et siia saab sisse tuua veel muidki tingimusi, nagu näiteks kodakondsuse määramise või ettevõtte loomise reeglid, siis nende puhul on tegu juba diplomaatilise kaitse instituudi väliste tingimustega, kas siis tulenedes siseriiklikust õigusest või kuuludes samaaegselt ka teiste rahvusvahelise õiguse valdkondade ja institutsioonide tingimuste sekka.

Kolm põhiteesi on tulenevad seega ühest ja samast kaasusest, kuigi tuleb arvestada ka sellega, et ükski neist teesidest ei olnud rahvusvahelisele õigusele enne Panevėžys-Saldutiškise raudtee kaasust võõrad - Alaline Rahvusvaheline Kohus kui esimene üldise pädevusega nimekas kohus omas rahvusvahelises õiguses kehtivate tavade kehtivana tunnistamisel lihtsalt suuremat kaalu kui eelmised institutsioonid. Lisaks tuleb arvestada, et esimene tees diplomaatilise kaitse kui riigi subjektiivse õiguse kohta käis *obiter dictum* korras läbi ka Alalise Rahvusvahelise Kohtu 1924. aasta Mavrommatise Palestiina kontsessioonide kaasusest, millel on teesi rahvusvahelisse õigusesse toomisel Panevėžys-Saldutiškise raudtee kaasusega sama kaal, kui mitte suuremgi.

Peaaegu kaheksakümne aasta jooksul on rahvusvaheline õigus nimetatud kolme teesi täpsustanud, kitsendanud ja laiendanud. Seda on tehtud vajadusest vältida ebaõiglaste olukordade tekkimist, arvestades eriti Panevėžys-Saldutiškise raudtee kaasusest tulenevate teeside väga üldist sõnastust, mis ise eriolukordadega ei arvesta. Kitsendustest ja laiendustest saab rääkida eelkõige kodakondsuse tingimuse ja selle ajalise kohaldamise kontekstis.

Mitmed kitsendused ja laiendused on tulnud ÜRO Rahvusvahelise Kohtu kaasustest nagu 1955. aasta Nottebohi kaasus ja 1970. aasta Barcelona Tractioni kaasus. Erialakirjanduses pikalt käsitletud õiguslike probleemidega arvestas Rahvusvahelise Õiguse Komisjon oma 2006. aasta kodifikatsioonis. Sellesse toodi üle Panevėžys-Saldutiškise raudtee kaasuse põhiteesid, kuid ka mitmest teisest kohtulahendist tulenevad erandid. Lisaks oli komisjonil endal pädevus teha ÜRO Parlamentaarsele Assambleele ettepanekuid kehtiva õiguskorra muutmiseks ning viimase otsusega võetigi vastu kümme olulisemat muudatust, mis kitsendasid ja laiendasid seni kehtinud tingimusi.²⁸⁴

Kuigi ILC kodifikatsioon suures osas asendab varasemaid kaasusi rahvusvahelise õiguse õigusallikatena, ei muuda see vähem tähtsaks nende kaasuste mõju rahvusvahelise õiguse kujunemisele. Skeemis 3 on välja toodud kõik olulisemad nõude rahvusliku iseloomu

²⁸⁴ Diplomatic protection. Report of the International Law Commission.

kriteeriumi tingimused, korrastatuna Panevėžys-Saldutiškise raudtee kaasusest tulenevate põhiteeside järgi (vt. pöördel).

Skeem toob esiteks välja viisi, kuidas põhiteesi muudeti. Selleks võis olla näiteks põhiteesi teatud juhtudel eitav erand, või siis põhiteesi täiendavaid tingimusi toov piirang. Teiseks toob skeem välja muutuse sisu ehk tingimuse lühikirjelduse ning kolmandaks leiab tingimuse alt allika, millest tulenevalt tingimus rahvusvahelises õiguses üldiselt kehtivaks sai.

3.4.2. Kaasusest tulenenud teeside sobivus õiguskorda

Olgugi, et Panevėžys-Saldutiškise raudtee kohtulahendis ei tehtud nõude rahvusliku iseloomu kriteeriumi sätestatud tingimuste põhjal siduvat otsust, andis kohus siiski edasi oma arusaama kehtivast õigusest. Seejuures ei tehtud kohtulahendis ühtegi viidet võimalikele eranditele, mida oleks võinud siduva otsuse tegemisel rakendada. Sellest tulenebki esimene suurem kriitika kohtuotsuse põhiteeside kohta - nad olid liiga üldised. Kuigi on võimalik, et nad sobivad rahvusvahelisse õigusesse just üldiste alustena, oleks kaasuse enda lahendamisel tulnud lähtuda erandlikest asjaoludest ning otsida juurde reegleid õiglase lahendi tegemiseks.

Kaks kohtunikku tõid oma eriarvamustes välja asjaolu, et Leedu nimetatud kirjutamata reegel kehtis vaid riikide kahepoolsetes suhetes. Kohtunik Jonkheer van Eysinga tõi esile vastuolu, et kohus jättis vastamata Eesti argumendile, et Leedu esitatud reegel ei olnud absoluutse olemusega. Van Eysinga juhtis veel erilist tähelepanu sellele, et tegu oli seni kirjutamata reegluga, mida juba iseenesest ei tohiks rakendada nii jäigalt kui Leedu seda soovis. Ka leidis van Eysinga, et kohus ei tohiks kirjutamata reeglitele kohtuotsusega nii jäigal vormil kirjutatud reegli kuju anda.²⁸⁵

Üldise tingimuse rakendamise probleemidele riikliku õigusjärgluse korral viitasid Panevėžys-Saldutiškise raudtee kohtuotsuse eriarvamustes tervelt kolm kohtunikku. Jonkheer van Eysinga eriarvamusest on kriitilise erialakirjanduse kontekstis saanud justkui kaasusest rahvusvahelisse õigusesse talletatud neljas tees, käies tugevalt vastu kolmandale, kodakondsuse ajalisele tingimusele ja seda just riikliku õigusjärgluse kontekstis.

²⁸⁵ Panevezys-Saldutiskis Railway. Dissenting Opinion by Jonkheer van Eysinga. Lk. 35.

Skeem 3: Kaasusest tulenenud ja rahvusvahelises õiguses tavana kasutatavate tingimuste areng.

- 1) Diplomaatiline kaitse on riigi subjektiivne õigus:
 - Täpsustus: diplomaatilise kaitse pakkumise puhul on tegu riigi diskretsiooniotsusega:
 - Barcelona Tractioni kaasus (1970)
- 2) Diplomaatiline kaitse saab eraldi kokkuleppe puudumisel tuleneda ainult isiku vastavast kodakondsusest:
 - Erand: diplomaatiliselt kaitset saab pakkuda rahvusvaheline organisatsioon:
 - Arvamus ÜRO teenistuses tekitatud kahju hüvitamise kohta (1949)
 - Erand: diplomaatiliselt kaitset saab pakkuda teatud konventsioonidest tulenevatele nõuetele olememata isiku kodakondsusest:
 - Arvamus genotsiidi käsitleva konventsiooni reservatsioonide kohta (1951)
 - Erand: diplomaatiliselt kaitset võib pakkuda vastava riigiga seotud kodakondsuseta isikule ja pagulasele:
 - Üldtingimus:
 - ILC kodifikatsioon
 - Piirang: diplomaatiliselt kaitset ei saa pakkuda pagulasele nõudes selle riigi vastu, mille kodakondsust ta omab:
 - ILC kodifikatsioon
 - Piirang: diplomaatiliselt kaitset ei saa pakkuda kui isikul puudub tegelik side riigiga:
 - Nottebohm'i kaasus (1955)
 - Kinnitav piirang: diplomaatiline kaitse ei saa tuleneda ettevõtte omanike kodakondsusest:
 - Üldtingimus:
 - Barcelona Tractioni kaasus (1970)
 - Täpsustus: diplomaatiliselt kaitset saab teatud tingimustel pakkuda ettevõtte omanikele endale:
 - Barcelona Tractioni kaasus (1970)
 - Erand: diplomaatiliselt kaitset saab pakkuda siis kui ettevõtet juhitakse sellest riigist ja ettevõttel ei ole tema päritoluriigis suuremat ärilist tegevust:
 - ILC kodifikatsioon
 - Erand: diplomaatiliselt kaitset saab teatud tingimustel pakkuda siis kui ettevõtte on lõpetatud või selle päritoluriik on kahju tekitaja:
 - ILC kodifikatsioon
 - Piirang: topeltkodakondsusega isikule ei tohi pakkuda diplomaatiliselt kaitset nõudes teise riigi vastu, mille kodakondsust ta omab:
 - ILC kodifikatsioon 1930. aasta Haagi konventsiooni põhjal
- 3) Diplomaatiliselt kaitset saab pakkuda isikule, kes oli riigi kodanik nii kahju tekkimise kui nõude esitamise ajal:
 - Erand: diplomaatiliselt kaitset saab pakkuda isikule, kes on kodakondsust vahetanud nõudega mitteseonduvatel põhjustel:
 - Üldtingimus:
 - ILC kodifikatsioon
 - Erand: diplomaatiliselt kaitset ei saa pakkuda nõudes riigi vastu, mille kodanik isik oli kahju tekkimise ajal:
 - ILC kodifikatsioon
 - Erand: diplomaatiliselt kaitset saab pakkuda isikule, kes oli kahju tekkimisel õiguseellase riigi kodanik:
 - Üldtingimus:
 - ILC kodifikatsioon
 - Erand: diplomaatiliselt kaitset ei saa pakkuda nõudes riigi vastu, mille kodanik isik oli kahju tekkimise ajal:
 - ILC kodifikatsioon
 - Piirang: diplomaatiliselt kaitset ei saa pakkuda isikule, kes võtab menetluse ajal selle riigi kodakondsuse, kelle vastu nõue on esitatud:
 - ILC kodifikatsioon

Niinimetatud „katkematu kodakondsuse“ tingimus ei arvestanud asjaolu, et raudtee-ettevõtte vahetas kodakondsust oma tahtest sõltumata - asjaolu, millega arvestab viimaks ILC kodifikatsioon. Ka ei jätnud selline üldine käsitlus võimalust nõude esitamiseks vanale riigile, vaid muutis isiku esindamise varem tekkinud kahju nõudes võimatuks. Nii van Eysinga kui hilisem erialakirjandus on esitanud kohtuotsusele kriitikat just selles valguses, et kohtu loodud tingimused peavad olema sellised, et nende rakendamisel ei tekiks ebaõiglasel olukord.

Võib-olla kõige probleemsem on kohtuotsuse mitteamestamine riikliku õigusjärgluse olukorraga, mis tähendab, et üldise tingimuse järgi kaotaks ühe riigi eraldumisel teisest kogu uue riigi kodanikkond võimaluse saada hüvitist enne riigi eraldumist tekitatud kahju eest. Sama analoogiat kasutades kaotaks esindamise õiguse ka ühe riigi kodanikkond liitumisel teise riigiga või mõlema riigi kodanikkonnad ühinemisel kolmandaks riigiks, sest nii nagu sõnastusest tuleneb - kodakondsus peab olema sama kahju tekkimise ja nõude esitamise ajal. Kust läheksid siis piirid riigi ümberformeerimise või lihtsalt nimevahetuse korral, ei ole samuti teada.

Samas ei ole välistatud, et kohus oleks asja uuel arutamisel selliseid erandeid teinud. Võib ju väita, et kohus esitaski oma otsuses väga üldised teesid ning ei hakanud pikemalt asjaoludel peatuma. Menetlus taandati teise eel-vastuväite tõttu ning õkonoomsuse printsiibist tulenevalt ei hakanud kohus esimese eel-vastuväite suhtes oma arvamusel kujundama. Siiski ei saa väita, et kohus küll otseselt ei puudutanud, kuid hindas juba siis hilisemalt kinnistunud erandeid rahvusliku iseloomu määramisel, sest nimetatud erandid kinnistusid rahvusvahelises õiguses alles järgnevatel aastakümnetel jooksul ning paljud kõigest kümme aastat tagasi.

Kui aga siiski asuda positsioonile, et Alalise Rahvusvahelise Kohtu eesmärk ei olnud luua edaspidiseks kasutuseks mõeldud tingimusi, siis sel juhul on järgnevad kohtuotsused ja erialakirjandus Panevėžys-Saldutiškise raudtee kohtuotsust lihtsalt valesi käsitlenud. Kohtu *obiter dictum* korras sätestatusse ei ole suhtunud piisava kriitikaga, vaid kui rahvusvahelises õiguses juba kehtiva tavana.

Kohtuotsuse valesi tõlgendamisest on ka palju konkreetsemaid näiteid. Üheks selliseks asjaolu, et kohtu esitatud kodakondsuse ajalisi tingimusi on nimetatud „katkematu kodakondsuse“ tingimuseks. Sellest nimetusest tulenevalt või isegi liialdavast nimetusest teades on tingimusi tõlgendatudki nii, et kodakondsus peab diplomaatilise kaitse pakkumise jaoks eksisteerima katkematult alates kahju tekkimisest kuni nõude esitamiseni. Suurest kriitikast hoolimata jättis isegi ILC kodakondsuse ajalise tingimuse oma kodifikatsiooni sisse, tuues sellele küll

võimaliku erandi riikliku õigusjärgluse olukorras. Vanade dogmade kergekäelise ülevõtmise pärast on ka ILC kodifikatsiooni erialakirjanduses peetud ajakohatuks.²⁸⁶

Lõpptulemusena võib väita, et Panevėžys-Saldutiškise raudtee kohtuotsuses toodud teesid on diplomaatilise kaitse reegleid oluliselt mõjutanud, kinnistades rahvusvahelisse õigusesse üldised tingimused rahvusliku iseloomu kriteeriumi täitmiseks läbi kodakondsuse, mis peab olema sama nii kahju tekkimise kui nõude esitamise ajal. Need tingimused on esitatud aga *obiter dictum* korras liiga jäikadena ning nende tingimuste liiga jäigal kujul järgimine edasises õigusdogmaatikas võib viia väga ebaõiglaste olukordade tekkimiseni ja õigusliku kaitse välistamiseni väga suurele isikute ringile. Erandlike olukordadega on hakatud kohtupraktikas arvestama alles aastakümnete jooksul ning suurema osa võimalikest ebaõiglastest olukordadest suutis lahendada ILC 2006. aasta kodifikatsioon.

²⁸⁶ Teder. Lk. 199.

Kokkuvõte

Käesoleva magistritöö eesmärk oli hinnata Panevėžys-Saldutiškise raudtee kohtuasja ühe vastuväite lahendamisest tulenenud nõude rahvusliku iseloomu kriteeriumi tingimuste mõju rahvusvahelise õiguse kujunemisel ning sobivust õiguskorras. Lisaks oli töö eesmärgiks anda ka selgust kaasuse asjaolude ja käigu kohta, mida on Eesti erialakirjanduses seni käsitletud vaid vähesel määral.

Leedu ja Eesti ratifitseerisid Alalise Rahvusvahelise Kohtu statuudi allkirjastamise protokolli vastavalt 1922. ja 1923. aastal. Mõlemad olid liitunud ka statuudi valikulise klausliga (*Optional Clause*), mis tähendas, et riigid nõustusid allutama omavahelised vaidlused rahvusvahelise kohtu jurisdiktsioonile. Leedu oli Alalises Rahvusvahelises Kohtus käinud ka varem, Eesti jaoks oli Panevėžys-Saldutiškise raudtee kaasus esimeseks ning esimesel iseseisvusperioodil ka ainsaks korraks.

Kaasus käsitles Venemaa Keisririigi raudtee-ettevõtet, mis anti Tartu rahulepinguga üle Eesti Vabariigile, kus see jätkas tegevust iseseisva ettevõtteks. Raudtee-ettevõttele kuulusid lisaks juurdeveoraudteed Lätis, Leedus ja Poolas ning seejuures Leedus kuulus sellele Panevėžys-Saldutiškise raudteelõik. Ettevõtte nõudis Leedu valitsuselt enda omandi tunnustamist alates 1925. aastast, millele järgnes aastaid kestnud vaidlus diplomaatilisi kanaleid pidi.

Leedu valitsus keeldus Eesti ettevõtte omandit tunnustamast, pidades raudtee kunagist omanikku Oktoobrirevolutsiooni käigus riigistatud ning Eesti ettevõtte puhul oli tegu täiesti uue ettevõttega. Leedu valitsuse seisukoht põhines valitsusele nõu andva Riiginõukogu 1933. aasta otsusel. Leedu kohtud kuni 1934. aastal Leedu Ülemkohtuni välja ei olnud ühes seotud kohtuasjas Eesti ettevõtet Venemaa Keisririigi ettevõtte õigusjärglasena tunnustanud.

Eesti esitas 1937. aastal Alalisele Rahvusvahelisele Kohtule avalduse, nõudes Leedult Eesti ettevõtte omandi tunnustamist ning mõista õigusvastase võõrandamise ja valdamise eest Eesti ettevõtte kasuks välja hüvitis, kokku umbes 14 miljoni kuldliti ulatuses. Leedu vaidles ka kohtus Eesti nõudele vastu ning esitas menetluse alguses kaks menetluse taandamiseks mõeldud vastuväidet, millest esimene tõi esile, et Eesti poolt diplomaatilise kaitse pakkumiseks peaks nõue olema rahvusliku iseloomuga nii selle esitamise ajal kui kahju tekkimise ajal. Teine vastuväide käsitles riigisiseste õiguskaitsevahendite mitteammendamist.

Kohus leidis alguses, et Leedu eel-vastuväiteid ei saa arutada ilma kaasuse sisulisi asjaolusid arutamata ning liitis eel-vastuväidete arutamise asja sisulise arutamisega. Ka nii-öelda põhimenetluse juures leidis kohus, et Leedu esimesele vastuväitele saab anda lahenduse ainult

koos otsusega vaidluse eseme kohta. Leedu teise vastuväitega kohus nõustus ning otsustas menetluse taandada põhjusel, et Eesti ei olnud läbinud Leedu riigisisest kohtuteed.

Kohus jõudis oma otsuses ka esimese vastuväite juures kirjeldada enda arusaama õiguslikust olukorrast. Seejuures tõi kohus välja, et diplomaatilise kaitse pakkumine on riigi subjektiivne õigus ning et nõude rahvusliku iseloomu tingimuseks saab olla ainult isiku vastava riigi kodakondsus, kuid see peab eksisteerima mitte ainult nõude esitamise ajal, vaid ka juba kahju tekkimise ajal.

Nimetatud kolm teesi on Panevėžys-Saldutiškise raudtee kaasuse pinnalt leidnud kinnitust edasistes Rahvusvahelise Kohtu kaasuste ning erialakirjandusest. Valdav õigusdogmaatika tundub neid teese käsitlevat absoluutsete pretsedentidena. Sellistena ei saa neid teese siiski arvestada, sest kohus ei teinud nende põhjalt mingit siduvat otsust - need olid *obiter dictum* ehk remargi korras esitatud väited. Pealegi ei olnud see kohtu lõplik arusaam, vaid lühike kokkuvõte senisest arusaamast, mis jäadi menetluse taandamise tõttu lõpuni välja kujundamata.

Kohtu esimene tees diplomaatilise kaitse kui riigi subjektiivse õiguse kohta on kõige vähem probleemne, lisaks oli see ka ühel korral Alalisest Rahvusvahelisest Kohtust läbi käinud, mille tõttu ei saa väita, et Panevėžys-Saldutiškise raudtee kaasus oleks selle rahvusvahelisse õigusesse kinnitanud. Küll aga on selle teesi alusena välja toodud mõlemad kaasused koos. Diplomaatiline kaitse kui riigi subjektiivne õigus tähendab seda, et riigil ei ole kohustust isikule kohustust pakkuda - see jääb riigi enda diskretsiooniotsuseks.

Kohtu teine tees nõude rahvusliku iseloomu sisustamise kohta ainult isiku kodakondsuse läbi on üldkujul tänapäevani aktsepteeritud, kuid on vajanud mitmetes erandlikes olukordades täiendamist. Nii on tunnustatud kõikide riikide esindusõigust genotsiidi või piinamise vastasest konventsioonist tulenevate rikkumiste vastu nõuete esitamisel. Lisaks on loodud eraldi piirangud topeltkodakondsusega isikute esindamisel ning antud täiendavaid võimalusi ilma kodakondsuseta isikute või pagulaste esindamiseks.

Panevėžys-Saldutiškise raudtee kaasuse kodakondsuse tingimust aga hoopis kitsendas 1955. aasta Nottebohm kaasu, mis sätestas, et kuigi igal riigil on õigus määrata ise oma kodakondsuse andmise reeglid, siis peavad need olema kooskõlas rahvusvahelise õigusega. Nii ei lugenud Rahvusvaheline Kohus rahvusliku iseloomu jaoks piisavaks olukorda, kus isikul puudub tegelik side riigiga, mille kodakondsuse ta on omandanud.

Teine olulise tähtsusega kohtuasi, 1970. aasta Barcelona Tractioni kaasu, pani kodakondsuse reegli seni kõige tõsisemalt proovile, kuid kohus siiski ei lubanud rahvuslikku iseloomu määrata

ettevõtte omanike ringi järgi. Väga üksikutel erandolukordadel lubab seda aga ÜRO juures tegutseva Rahvusvahelise Õiguse Komisjoni (ILC) 2006. aastal valminud diplomaatilise kaitse reeglite kodifikatsioon. Üldine omanike järgi kodakondsuse määramise keeld ei tähenda aga seda, et riik ei võiks pakkuda diplomaatilist kaitset enda kodanikust ettevõtte omanikule tema enda subjektiivsete õiguste rikkumise eest.

Kõige problemaatilisem oli aga kohtu esitatud kolmas tees, mille järgi pidi diplomaatilise kaitse tekkimiseks olema isikul selle riigi kodakondsus mitte ainult nõude esitamise ajal, vaid ka kahju tekkimise ajal. Kohus tunnistas Leedu vastuväites toodud rahvusvahelise õiguse kirjutamata reegli kehtivaks, olgugi et seni oli seda tunnustatud vaid riikide kahepoolse kokkulepete põhjal.

Hilisem toetav erialakirjandus on väitnud, et kodakondsuse ajaline tingimus hoiab ära olukorrad, kus isikud hakkaksid kodakondsust vahetama selleks, et saada ennast esindama sobivam riik. Kohtu toodud jäiga tõlgenduse järgi kaotab isik aga igasuguse võimaluse varasemalt tekitatud kahju rahvusvahelisel tasandil hüvitamiseks ka olukorras, kus ta vahetab kodakondsust nõudega mitteseonduvatel asjaoludel.

Kodakondsuse ajalise tingimuse jäik tõlgendus on veelgi ebaõiglasem kui arvestada riikide iseseisvumisi, liitumisi ja ühinemisi, niisamuti ka riigipiiride muutusi. Sellistel juhtudel kaotaksid õiguse õigusmõistmisele kõik isikud, kes oma kodakondsust vahetavad - sisuliselt terve uue riigi kodanikkond. See tähendab ka, et ükski Vabariigi Eesti kodanik ei oleks saanud ligi rahvusvahelisele õigusmõistmisele kahju suhtes, mis tekitati enne Eesti Vabariigi iseseisvumist.

Antud käsitlust on kritiseerinud ka Panevėžys-Saldutiškise raudtee kohtuotsuse eriarvamustes. Eriti palju on viidatud kohtunik Jonkheer van Eysinga eriarvamusele, mis tundub seisvat antud teemal kriitilise erialakirjanduse keskmes. Alles ILC 2006. aasta kodifikatsioon arvestab eriliste olukordadega, sätestades riigi esindusõiguse nõudega mitteseonduval põhjusel kodakondsuse vahetamise ja riikliku õigusjärgluse olukorras.

Rahvusvahelises erialakirjanduses on kodakondsuse ajalist tingimust nimetatud ka „katkamatu kodakondsuse“ tingimuseks ja sellest tulenevalt on seda tõlgendatud ekslikult veelgi piiravamalt. Nii näiteks esineb arvamusi, et esindusõiguse tekkimiseks peab isikul olema selle riigi kodakondsus katkematult alates kahju tekkimisest kuni nõude esitamiseni, kuigi kohtuotsusest tulenevalt peab see olema vaid kahel nimetatud ajahetkel. Selliseid arvamused kandusid sisse ka ILC kodifikatsiooni, mille järgi ei tohi kodakondsus vahepeal katkeda. Siiski on ILC kodifikatsioonis füüsiliste isikute puhul erand, mis lubab kodakondsuse vahetamise juhul kui seda tehti nõudega mitteseonduvatel asjaoludel.

Rohkem on erandeid tunnustatud seega kodakondsuse kui selle ajalise tingimuse küsimuses. Siiski on Rahvusvaheline Kohus ja erialakirjandus arvestanud Panevėžys-Saldutiškise raudtee kohtuasjas esitatud teese liiga absoluutsetena, arvestades esiteks nende *obiter dictum* staatust ning menetluse taandamist enne kohtu lõplikku otsust. Rohkem kritiseeritud ebaõiglaste olukordi on püütud vältida alles 2006. aasta ILC kodifikatsioonis.

Praegusest kriitikast olenemata, tuleb tunnistada, et kaasusest on nimetatud teesid rahvusvahelisse õigusesse kinnistunud üldiste nõuetena, millega saab hõlmata kogu diplomaatilise kaitse nõude rahvusliku iseloomu kriteeriumi alused. Olgugi, et ILC kodifikatsioon asendab Panevėžys-Saldutiškise raudtee kaasuse nimetatud tingimuste allikana, ei ole siiski küsimust, kuidas need rahvusvahelisse õigusesse kinnistusid ning mille põhjalt on toimunud kogu edasine arengutee.

Panevezys-Saldutiskis Railway Case

Abstract

The Panevezys-Saldutiskis Railway Case in 1937-1939 between Estonia and Lithuania was the first and only case before the Permanent Court of International Law that involved Estonia as one of the parties. Despite it becoming a leading case in modelling customary international law, it has been relatively little researched in Estonian academic literature. The first and generally supporting purpose of this thesis is to provide insight to the case: its facts, its legal problems, the procedure, and the final judgment.

The case set out a precedent and it is still cited for it in legal literature and judicial practice. Lithuania raised two preliminary objections. The first objection was based on the rule of international law that a claim must be a national claim not only at the time of its presentation, but also at the time of the injury. The second objection was based on the local remedies rule. The Court made a judgment only about the latter objection and the case is still being used as a precedent for the rule that in order to bring a claim to an international court, all the local remedies need be exhausted, even the outcome may seem negative to the party.

The interest of this thesis however, lies on the first Lithuanian objection, as it seems that the court's obiter dictum judgment on itself not being able to adjudge the preliminary objection without also adjudicating on the merits has been used as a precedent for future proceedings and legal doctrine. The main goal of this thesis is to analyse the influence of the Panevezys-Saldutiskis Railway Case on international law, mainly on its principle that for offering diplomatic protection, the claim must be a national claim. Due to the court's judgment on the former preliminary objection being nothing more than an obiter dictum statement, we can hypothesize that the judgment is being misused to a degree as a positive influence to the national claim rule of diplomatic protection.

The Permanent Court of International Justice started its work in 1922 within the framework of the League of Nations. Lithuania had been in front of the court before, even twice, first as an involved party when the court offered its advisory opinion on Lithuanian-Polish railway traffic in 1931, and secondly as a party in 1932 for presumably breaching the Statute of the Memel Territory. For Estonia, the Panevezys-Saldutiskis Railway Case provided the first opportunity.

The dispute began as Estonia and Lithuania both seceded from the Russian Empire, or in reality, already from Soviet Russia. During the imperial times, an enterprise called the "First Company of Secondary Railways in Russia" had built and owned secondary railways

throughout the western parts of the realm. After the October Revolution of 1917 however, the Bolshevik government had nationalized all such enterprises.

The Bolsheviks had little or no real influence over these railways, as they were now overtaken by newly independent countries from Estonia in the north to Poland in the south. In 1919, Lithuania took over what was left on its new territory - the Panevezys-Saldutiskis Railway. In the aftermath of several wars of independence against the advancing Bolshevik forces, Estonia was the first to sign a peace treaty with the Bolshevik government. The Treaty of Tartu of 1920 expressis verbis declared that the "First Company" would be handed over to Estonia. It also restricted its possessions to the geographical area of Estonia, but this may as well have meant any non-Russian territory.

Lithuania did sign a peace treaty with Russia, but with no special mentioning of the fate of enterprises and their possessions. As soon as the "First Company" re-founded itself under Estonian law as the "Esimene Company" (a translation of the former name into Estonian), it sought to claim the Panevezys-Saldutiskis Railway from the Lithuanian government as its own. The dispute continued to the mid-1930s and the Republic of Estonia offered diplomatic protection to the "Esimene Company's" claim.

There were two key decisions on the subject in Lithuania. The first was the advisory opinion of 1933 by the Lithuanian Council of State, which suggested that the government should not return the railway to the "Esimene Company" as it is not the same legal person as the "First Company." It also stated that the Estonian company had no claim in Lithuanian courts. The second decision was that of 1934 by the Supreme Court of Lithuania, which received a cassation in what became known as the "Jeglinas Case," whereby a Lithuanian shareholder of the "First Company" took up a claim against the "Esimene Company." The Supreme Court decided that the two companies were not the same legal persons and the "Esimene Company" cannot be held as the respondent in the case.

Both Estonia and Lithuania had ratified the Optional Clause of the Statute of the Permanent Court of International Justice, meaning the two agreed upon the court's jurisdiction in disputes with other ratified parties. In 1937, the Estonian government took the claim to the international court, praying the court to declare first that the Lithuanian government had wrongfully refused the rights of the "Esimene Company", and second that the Lithuanian government is obliged to make good the first wrongful act and provide a compensating payment.

Lithuania first objected to the procedure itself, offering the two aforementioned preliminary objections. The key issue with the national claim objection was that the "Esimene Company"

did not exist at the time of the presumed injury and even if it did, the claim was not yet an Estonian claim, as the injury was caused to the “First Company” and the claim therefore possessed Russian national character. The second claim was about the Estonian company not having exhausted the judicial remedies available in Lithuania, as the “Jeglinas Case” was not particularly the same as the dispute between the company and the Lithuanian government.

To adjudicate the preliminary objections, the court stopped all further procedures and organized public sittings, after which it declared that it could not decide upon the preliminary objections without also handling the merits of the case. It therefore decided to continue with the procedures and decide upon the preliminary objections later. After new public sittings on the merits of the case, the court made the following judgment. It decided that it could not adjudicate on the objection based on the national claim rule as a preliminary objection, because any judgment of that kind would also effectively decide upon the merits of the case. It did however find the second Lithuanian preliminary objection on the exhaustion of the local remedies rule to be well founded and decided that the Estonian claim cannot be entertained.

Before the court decided that it could not adjudicate on the first preliminary objection, it provided its opinion on the basics of the legal situation. It first declared that by offering diplomatic protection on one of its nationals, a state is in reality asserting its own right. Secondly, it declared that the right of diplomatic protection is limited to its nationals and thirdly, the court agreed with the Lithuanian objection that in essence the claim has to be a national claim not only at the time of its presentation, but also on the time of the injury itself. These three statements have been widely used as an example of customary international law and their first usage is often, if not usually, attributed to the case in question.

The further analysis deals with the usage of these statements as an example in subsequent and contemporary judicial practice and legal literature. It is important to note that all three statements were known to international law already before the Panevezys-Saldutiskis Railway Case, but with varying significance.

Diplomatic protection as a subjective right of the state can mean both the representation of its national in diplomatic relations with a foreign government, and the representation of a national’s claim in an international court, and only the latter was referred to by the court. Its statement on the matter was later only specified to a small degree, meaning that a state has no obligation to bring a claim of its national into an international court. Of the three key statements, this one has definitely remained the least problematic, although the International Law Commission (ILC) did consider defining it as an obligation in its codified draft law.

Although the court did not refer to a previous statement on the matter, it essentially repeated what it claimed in the 1924 Mavrommatis Palestine Concessions Case. For that reason, both court judgments have been used as an example in dealing with the matter, sometimes together and sometimes alone, although the Mavrommatis Case does seem to be the more important one.

The second statement provided that the right to offer diplomatic protection could only be defined by the bond of nationality through citizenship between the state and the owner of the original claim, if the two parties have not agreed upon some other arrangement. For legal persons, an analogy is used, meaning it would be a national of the state, if it is incorporated under the laws of that state and if it has its registered office in that state.

In this aspect, the court provided for a very general rule, although by its wording, excluded all other possibilities. There are a number of special cases, where the court and the ILC have later made exceptions to the general rule, like erga omnes partes obligations of the conventions on genocide and torture, and in cases of double citizenship, stateless persons, refugees, and citizenship automatically acquired by marriage.

The Barcelona Traction Case of 1970 did not provide to interpret nationality of a legal person by the nationality of its shareholders, although the International Law Commission did provide this in some cases where the person does not have any significant businesses in that state and it is effectively being managed from this other country. Furthermore, it provided diplomatic protection in the case of cessation of the legal person, or if the state of incorporation itself has caused an injury to that legal person. As the Barcelona Traction Case provided, diplomatic protection of a legal person needs to be distinguished from diplomatic protection of one or several of its shareholders.

The Nottebohm Case of 1955 provided that citizenship might not always be enough to grant diplomatic protection. Although the rules on providing citizenship are a matter of every state itself, the court then decided that a fictional nationality is not enough to constitute for a link strong enough. In this case the court did not agree with Liechtenstein's right to offer diplomatic protection if the person had been a naturalized citizen of the country without ever having lived there. The ILC has implicitly agreed with this statement as it provided that the granting of citizenship to a person must abide to international law.

The third statement on the nationality existing not only at the presentation of the claim, but also at the time when the injury was inflicted, turned out to be the most problematic. It was first heavily criticized by Judge Jonkheer van Eysinga in his dissenting opinion on the judgment itself. He first claimed that the court did not explain why it considered it an absolute rule and

that the court should not have written down an unwritten rule in international law. From hence forward, the court has however repeated this statement and referred to the Panevezys-Saldutiskis Railway Case.

Van Eysinga's dissenting opinion has been used as an important example in critical legal literature. His most convincing argument was that the court's interpretation of the rule would mean that whole populations would lose any possibility of justice in cases of state continuity, when the act of independence of a state would mean that there could never be the same nationality as during the time of the injury. The ILC finally made exceptions to the rule, in cases of state continuity and in cases where citizenship was acquired for reasons not related to the case, although taking up a claim against the former state of nationality is still not possible.

Some sources have interpreted the court's judgment incorrectly literally as a "continuous nationality" rule, whereby the nationality would not only have to be the same during the two key moments, but could also not breach between the two moments. The court had no such interpretation in mind. Such fallacy was also included in the ILC codification. The codification also provides that a state loses its right to diplomatic protection in the case where the owner of the claim takes up the nationality of the causer of the injury during the case process in the court.

The result of the analysis is that the judgment on the Panevezys-Saldutiskis Railway Case has greatly affected the development of international law. However, judicial practice and legal literature have often given too much weight to the court's decision as it merely offered its preliminary opinion on the legal situation, and in the context of an obiter dictum statement. Furthermore, the usage of the case as an example has not been done without mistakes on the wording of the court. This kind of interpretation means that a whole range of unjust situations may arise and although the court has created exceptions to the rule in a multitude of cases, it has not been critical enough in others, especially the rule of nationality during both the presentation of the claim and the time of the injury.

The International Law Commission has been progressive in eliminating unjust scenarios, but only to a certain degree. It is more noteworthy, that such scenarios are well known and openly criticized in legal literature, however the usage of the court's judgment on the Panevezys-Saldutiskis Railway Case have kept them from being progressive enough to remove all such unjust scenarios.

Kasutatud kirjandus

1. H. P. Aust. From Diplomat to Academic Activist: André Mandelstam and the History of Human Rights. - European Journal of International Law 2015, Vol. 25. No. 4.
2. P. Dumberry. Obsolete and Unjust: The Rule of continuous Nationality in the Context of State Sucession. - Nordic Journal of International Law 2007, Vol. 76, No. 2-3.
3. Eesti 10 milj. kroonine nõudmine Leedu vastu. - Päewaleht 12.06.1938.
4. Eesti nõudmine Leedu vastu Haagi kohtus. - Uus Eesti 16.01.1939.
5. Eesti välisteenistus. Biograafiline leksikon 1918-1991. Välisministeerium, 2006, *sine loco*.
6. Eestlaste tulutud kapitalid Leedus ja Poolas. - Waba Maa 10.12.1935.
7. J. Erne. Political and Legal Problems Related to Estonian Private Law Reforms Prior to the Formal Statehood Period and During the Early Formal Statehood Period. - Nordic Journal of International Law 2010, Vol. 79, No. 4.
8. C. Force. The capacity to protect: diplomatic protection of dual nationals in the "war on terror". - European Journal of International Law 2006, Vol. 17, No. 2.
9. Haag andku õigust. - Uudisleht 13.07.1938.
10. P. Holquist. The Dilemmas of an "Official with Progressive Views" - Baron Boris Nolde. - Baltic Yearbook of International Law 2007, Vol. 7.
11. Juureweo Raudtee Selts wä hendas aktsiakapitali poole wõrra. - Päewaleht 6.03.1935.
12. Juureweoraudtee seltsi peakoosolek. - Päewaleht 8.12.1935.
13. Kas Eesti wõidab 14 miljonit litti? - Uudisleht 22.01.1939.
14. Kitsaropalise wäljaostu küsimus. - Päewaleht 15.12.1925.
15. T. Made. Rahvusvahelised suhted. Leksikon. Tallinn: Kirjastus „Valgus“, 2002.
16. M. Mendelson. Runaway Train: The 'Continuous Nationality' Rule from the Panavezys-Saldutiskis Railway case to Loewen. - T. Weiler. International Investment Law and Arbitration: Leading Cases from the ICSID, NAFTA, Bilateral Treaties and Customary International Law. London: Cameron May Ltd, 2005, Chapter 4.
17. Nõudmine Leedu vastu pole lõpetatud. - Päewaleht 7.03.1939.
18. Protsess 9 miljoni kr. pärast. - Uus Eesti 18.01.1939.
19. K. N. Schefer. International Investment Law. Text, Cases and Materials. Cheltenham, Suurbritannia: Edward Elgar Publishing Limited, 2013.
20. K. Sisask. Euroopa Liidu kodanike diplomaatilise kaitse õiguslikud alused ja kaitse teostamise võimalikkus. Magistritöö. Tallinn: Tartu Ülikool, 2013.

21. M. Teder. Diplomaatiline kaitse rahvusvahelises õiguses: olemus, teostamine ja piirangud. - Juridica 2007/III.
22. The Permanent Court of International Justice: its Constitution and Work. 1922-2012. Trilingual book. Haag: 1939/2012. - www.icj-cij.org/pcij/serie_other/cpji-pcij.pdf (29.04.2016).

Kasutatud õigusaktid

23. [Tartu] Rahuleping Eesti ja Venemaa vahel. Tartu, 1920.
24. The Covenant of the League of Nations (Including Amendments adopted to December, 1924). Rahvasteliit. - avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp (16.04.2016).
25. Täiendavad artiklid [Tartu] rahulepingu juure Eesti ja Venemaa vahel. Tartu, 1920.
26. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikiri ning Rahvusvahelise Kohtu statuut. - RT II 1996, 24, 95.

Kasutatud arhiivimaterjalid

Alaline Rahvusvaheline Kohus (PCIJ)

27. F A02, n 1: Mavrommatis Palestine Concessions. Judgment of 30 August 1924 (Objection to the Jurisdiction of the Court).
28. F A/B42: Railway Traffic Between Lithuania and Poland (Railway Sector Landwarów-Kaisiadorys). Advisory Opinion of 15 October 1931 (including the text of the declarations by M. Altamira and M. Anzilotti)
29. F A/B47: Interpretation of the Statute of the Memel Territory. Judgment of 24 June 1932 (including the text of the declaration of Count Rostworowski, Judge, and M. Römer's, Judge *ad hoc*).
30. F A/B75: Panevezys-Saldutiskis Railway. Order made on 30 June 1938 (Preliminary Objections).
31. F A/B76, n 1: Panevezys-Saldutiskis Railway. Judgment of 28 February 1939 (including the text of the declarations by Judge Altamira and Judge *ad hoc* Römer's).
32. F A/B76, 2: Panevezys-Saldutiskis Railway. Separate Opinion by M. de Visscher and Count Rostworowski. 1939.
33. F A/B76, n 3: Panevezys-Saldutiskis Railway. Dissenting Opinion by Jonkheer van Eysinga. 1939.

34. F A/B76, n 4: Panevezys-Saldutiskis Railway. Dissenting Opinion by Mr. Hudson. 1939.
35. F A/B76, n 5: Panevezys-Saldutiskis Railway. Dissenting Opinion by M. Erich. 1939.
36. F C86, n 3: Panevezys-Saldutiskis Railway. Application and Documents of the Written Proceedings. 1939.
37. F C86, n 4. Panevezys-Saldutiskis Railway. Public Sitzings and Pleadings. 1939.
38. F D, n 1: Statute and Rules of Court. First Edition. 1926.
39. F D, n 1²⁸⁷: Statute and Rules of Court. Fourth Edition. 1940.
40. F D, n 6: Collection of Texts Governing the Jurisdiction of the Court. Fourth Edition. 1932.
41. F E, n 14: Fourteenth Annual Report of the Permanent Court of International Justice (June 15th, 1937 - June 15th, 1938). 1938.
42. F E, n 15: Fifteenth Annual Report of the Permanent Court of International Justice (June 15th, 1938 - June 15th, 1939). 1939.

Rahvusvaheline Kohus (ICJ)

43. F Advisory Proceedings, 1948, Advisory Opinions, n 1: Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations. Advisory Opinion of 11 April 1949 (including the text of the declaration of Judge Winiarski).
44. F Advisory Proceedings, 1950, Advisory Opinions, n 1: Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Advisory Opinion of 28 May 1951.
45. F Advisory Proceedings, 1970, Advisory Opinions, n 1: Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970). Advisory Opinion of 21 June 1971.
46. F Contentious Cases, 1951, Judgments, Second Phase, n 1: Nottebohm (Liechtenstein v. Guatemala). Judgment of 6 April 1955.
47. F Contentious Cases, 1962, Judgments, Second Phase, n 1: Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spain) (New Application: 1962). Judgment of 5 February 1970.

²⁸⁷ See ja eelmine allikas on esitatud arhiivis märgitud kattuva numeratsiooni järgi.

48. F Contentious Cases, 1962, Judgments, Second Phase, n 5: Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spain) (New Application: 1962). Separate Opinion of Judge Sir Gerald Fitzmaurice. 1970.
49. F Contentious Cases, 2009, Judgments, n 1: Questions relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (Belgium v. Senegal). Judgment of 20 July 2012.

Rahvusvahelise Õiguse Komisjon (ILC)

50. F Analytical Guide, 9.8 Diplomatic protection, n A/CN.4/506: J. R. Dugard. Diplomatic protection. First report on diplomatic protection, by Mr. John R. Dugard, Special Rapporteur. 20.04.2000.
51. F Annual Reports, 2006: 58th session, Chapter IV: Diplomatic protection. Report of the International Law Commission on the work of its fifty-eighth session. 2006.

ÜRO Dag Hammarskjöldi Raamatukogu

52. F Regular Sessions, 61st Session (2006-2007), n A/RES/61/35: Resolution adopted by the General Assembly 61/35. Diplomatic protection. 2006.

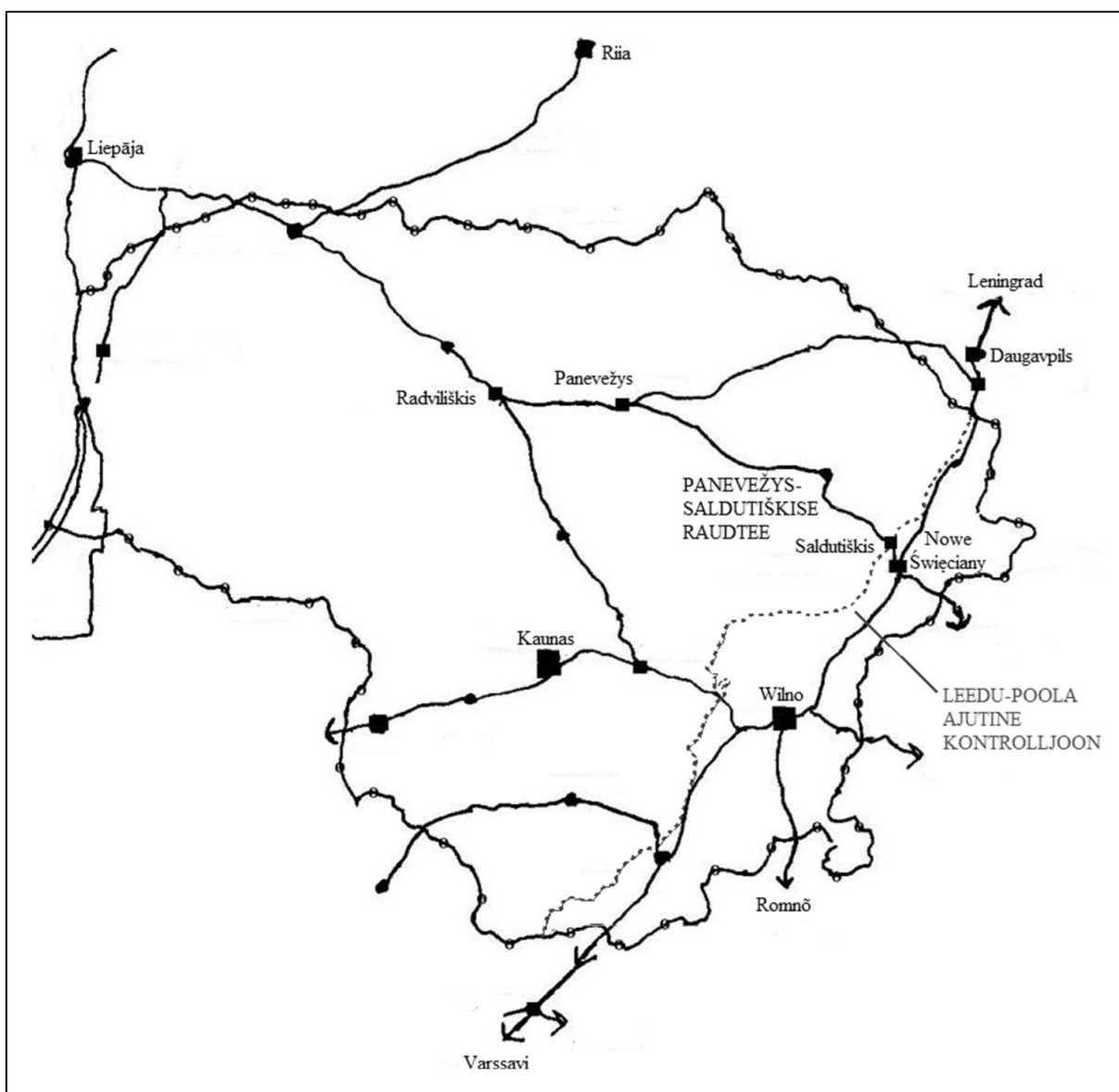
Muud kasutatud materjalid

53. History. The Court. International Court of Justice. - www.icj-cij.org/court/index.php?p1=1&p2=1 (16.04.2016).
54. Joseph Paul-Boncour. Encyclopaedia Britannica. - www.britannica.com/biography/Joseph-Paul-Boncour (9.04.2016).
55. Lithuania in Imperial Russia: Railway Post. - lithuania.jkaptein.nl/tsaren_spoor01_eng.html (27.03.2016).
56. National Membership of the League of Nations. League of Nations Photo Archive. 2002. - www.indiana.edu/~league/nationalmember.htm (16.04.2016).
57. Otto Strandman. Varasemad valitsused - Ministrid. Vabariigi Valitsus. - valitsus.ee/et/valitsus/varasemad-valitsused/ministrid/id/5482 (05.04.2016).
58. Rector Prof. Mykolas Riomeris. Rectors of KTU, Kaunas University of Technology. - internet.ktu.lt/en/kut/rectors/rectors.asp?id=114 (5.04.2016).
59. Renata3. File:Lithuania territory 1939-1940.svg. Wikimedia Commons. - commons.wikimedia.org/wiki/File:Lithuania_territory_1939-1940.svg (27.03.2016).

60. Välisriikide kohanimed. Eesti Keele Instituudi kohanimeandmebaas (KNAB). - www.eki.ee/knab/p_mm_et.htm (27.03.2016).

Lisa

Kaart 1: Panevėžys-Saldutiškise raudtee asend Leedu raudteede kaardil (autori omalooming).²⁸⁸

²⁸⁸ Kaardil kasutatud kohanimed vastavad kohtumenetluse ajal Eestis kasutatud nimevormidele. Vt. Välisriikide kohanimed. Eesti Keele Instituudi kohanimeandmebaas (KNAB). - www.eki.ee/knab/p_mm_et.htm (27.03.2016); Aluskaart 1: Lithuania in Imperial Russia: Railway Post. - lithuania.jkaptein.nl/tsaren_spoor01_eng.html (27.03.2016); Aluskaart 2: Renata3. File:Lithuania territory 1939-1940.svg. Wikimedia Commons. - commons.wikimedia.org/wiki/File:Lithuania_territory_1939-1940.svg (27.03.2016).

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina

Martin Mändveer

(*autori nimi*)

(sünnikuupäev: 12.02.1990)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Panevėžys-Saldutiškise raudtee kaasus ja nõude rahvusliku iseloomu kriteerium
diplomaatilise kaitse õiguse tekkimisel“,

mille juhendaja on *dr. iur* Lauri Mälksoo

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 2. mail 2016. a.